

172.745

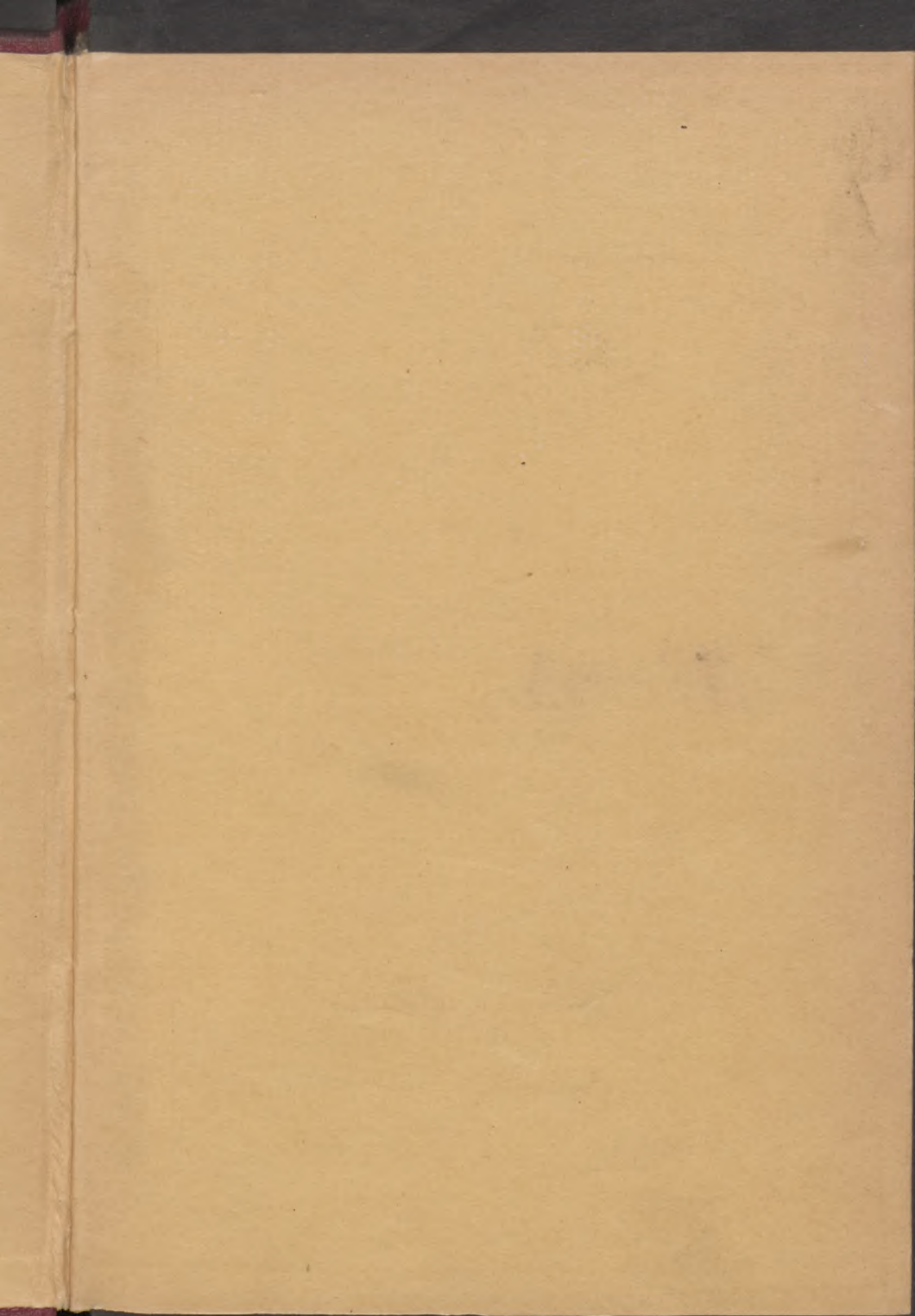
BEETHOVEN

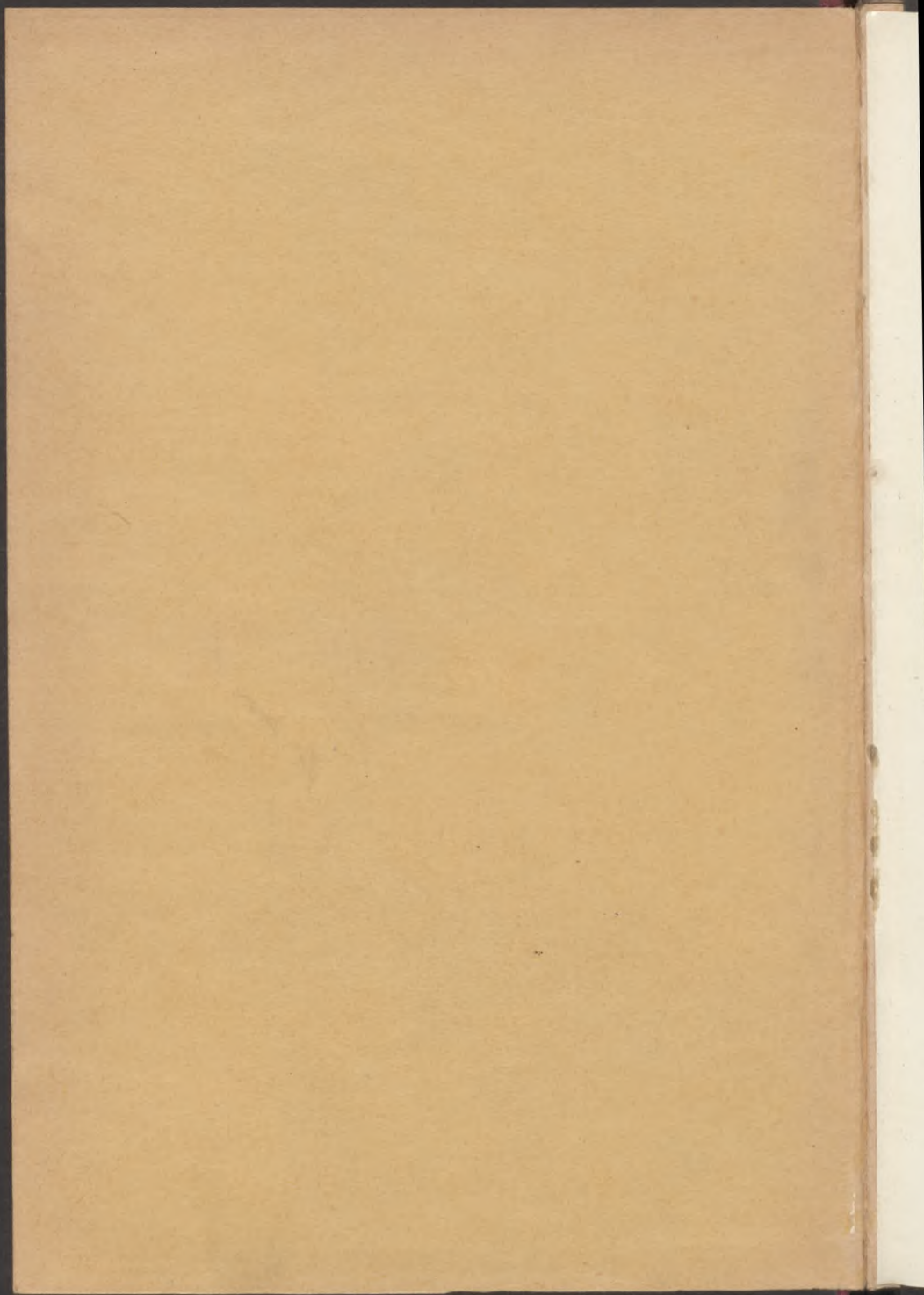
ÉLETE ÉS MŰVE

IRTA: PAPP VIKTOR

MAGYAR FOLDRAJZI INTÉZET BUDAPEST.

BEETHOVEN SZOBRA
ZUMBUSCHTÓL

Z E N E I P A N T H E O N

BEETHOVEN

ÉLETE ÉS MŰVEI

ÍRTA
PAPP VIKTOR

MÁSODIK BŐVÍTETT KIADÁS
NYOLC KÉPMELLÉKLETTEL

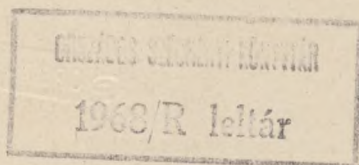

BUDAPEST 1927

A PANTHEON IRODALMI INTÉZET RT
KIADÁSA

94

172.745

BIRÓ MIKLÓS NYOMDA VII, RÓZSA UCCA 25

BEETHOVEN
ÉLETE ÉS MŰVEI

*Róla a magyar szavakkal mintázott
első szobor. Érzem, néhol hiányos és
talán erőtlen, de az ő nagyságához
minden betű silány. Mégis, ha köny-
vem egy lépéssel közelebb vinné a
magyar közönséget a Mesterek Mes-
teréhez, — célomat elértem.*

BEETHOVEN

Neve minden muzsikának a fogalma. A zene csodás országában ő: a Mindenható. A zengő levegő legnagyobb Ura. Fejedelmi társai közül is Szent László vállával magaslik ki, mert a zene sziklájából vesszejével olyan forrást fakasztott, mely leggyógyítóbb itala az emberiségnek.

— Nem ember, hanem Isten! mind Homeros, Michelangelo, vagy Shakespeare — kiált fel Bizet.

— Munkái mellett elhalaványúl az egész modern civilizáció, mint napfény mellett a lámpavilág — mondja rajongva Wagner.

— A modern művészet leghősibb ereje. Legnagyobb és legjobb barátja azoknak, akik szenvednek és küzdenek — mondja Romain Rolland.

— Beethovent érteni az élet egyik fő boldogsága — írja Liszt.

*

Haydnt és Mozartot Beethoven közvetlen elődjének tekintik. A mai zenei formákat Haydn kezdte tökéletesíteni, Mozart gazdag

véralkattal tovább csiszolgatta, míg Beethoven végérvényesen megszabta határait s meghatározta lényegét. Gigászkezeivel csak meg-
rázta a régi formákat, de nem rombolta össze,
nem törte szét, hanem kiszélesítette, meg-
növesztette, megerősítette. A történeti foly-
tonosság törvényeit nála is megtaláljuk. Stí-
lusra átveszi a régi olasz technika, a fran-
cia opera és a mannheimi zenekar¹⁾ ered-
ményeit. Haydn és Mozart vágányain indul,
de visszamegy Händelhez és Bachhoz is. Fő-
ként Händelnél időzik, akivel lelke leginkább
rokon. A századokon át formálódott szonátát
s a Haydn zenekarából elindult és Mozarton
keresztül hozzájutott szimfóniát a fejlődés
csúcspontjára vitte.

Szonáta és szimfónia! a mai zene két
grandiózus megnyilatkozása, Mindkettőnek
Beethoven a királya. A „hatalmas” és a
„nagyszerű” ábrázolásáig a zenében először
Beethoven jutott el. Haydn szimfóniáiban
még nem is célozza az embernek és érzelem-
világának festését. Az ő szimfóniái jórészt
a francia Lully²⁾ — Rameau³⁾-féle zenei
formajáték közvetlen folytatódása, érettebb
ritmusokkal s szélesebben és tömörebben ke-
zelt harmóniákkal. Még Mozart is inkább a
gáláns stílus külső hatásaira támaszkodik,
bár mesteri formái kifogyhatatlan dallamgaz-
dagságot és bájt rejtenek. Csak ha mindezt

figyelembe vesszük, akkor tudjuk teljes mértékben méltányolni Beethoven érdemeit és felülmulthatatlan nagyságát. Ő csaknem minta nélkül, saját teremtmény erejével alkotta meg a szimfóniát s emelte olyan magas fokra, hogy annak keretében az egész emberiség küzdelme elfér. Beethoven *belső szerkezeti törvényt állított fel* s elképzelhetetlenül gazdag ötleteivel kitágította a formai keret határait és ezt a grandiózus formát a Természet nagy életével, a Sors ellen való örök küzdelemmel, az emberi Elme prófétái diadalával írta tele.

Beethoven zenetörténeti jelentőségét azonban nem csupán a zenei formák kifejlesztésében kell keresnünk. Legnagyobb zenetörténeti súlya abban van, hogy *ő az első, ki a zenét a gondolattal köti össze*. A szonátát, szimfóniát, de a legkisebb dalt is — gondolatokkal duzzasztja. Sohasem azért muzsikál, hogy zenéljen, hanem hogy mondjon valamit. *A zenét először ő állította a magasabb szellemiség szolgálatába.*

Beethoven elsősorban gondolkodó, töprengő elme, költő és csak azután muzsikus. Műveit nemcsak formailag építi tökéletesre, hanem külön gondolatvilágot is lehel beléjük. Nem hangokkal való játék többé a zene, nem valami ártatlan időtöltés, vagy kellemes szórakozás, hanem a lélek, még pedig a *meg-*

nemesedett lélek beszéde. Ennek a beszédnek nincs más tartalma, mint a zene hangulata, ami a fogalmakkal való beszédnél mélyebb értelmű, mert határoeltság nélküli.

Ezért hatnak elemi erővel a zeneköltők vallomásai. A zeneköltő minden költők közt a legszubjektívebb, Beethoven pedig a zeneköltők közt is a legőszintébb, a legigazmondóbb. Lírája mesés gazdagságú. Véresen, kendőzetlenül mutatja meg szívét; de nemcsak érzéseit, hanem *érzéseinek történetét is élénk tárja*, kinyitva szíve legtitkosabb kamráit is. Szinte brutális már ez a fokozott nyíltság, ez a leplezetlen önvallomás. De őszinteségének perzselő erejével mindenkit meghódolásra kényszerít . . .

ÉLETRAJZA

A Beethoven-család németalföldi eredetű. Vagy háromszáz év előtt Hollandiába, Amsterdamba kerültek, ahol közel száz évig éltek. Onnan az egyik fiú a kies fekvéstű Bonnba költözött. Megszerette a várost, megtelepedett benne, családot alapított. Jellemes, kedves, ügyes ember s járatos a muzsikában. A kölni választófejedelemnek udvari énekese, majd karmestere volt. Emellett megélhetése könnyítéséül borkereskedéssel is foglalkozott. Szeretetre méltósága, nyílt jelleme és munkás élete miatt szerették. Ez a kedves öreg úr volt Beethoven nagyapja. Kiterjedt családjában példás rendet tartott s a csapások súlya alatt sem vesztette el munka- és életerejét. Sok gyermeke volt, akik minő korán haltak el. Csak János nevű fiát nevelhette fel. Ő volt a nagy Beethoven apja. Beethoven Jánosnak anyja iszákosságra hajló természete miatt sok gondot okozott a családi életére büszke nagyapának. Az átöröklési törvényeket kutatók a nagyanya iszákosságából esetleg fontos következtetésekre juthatnak az unoka, a zseni,

evolúciója szempontjából. Az apa szintén muzsikus, udvari tenorista volt. Szellemileg közepes ember, erkölcsileg züllésre hajló, iszákos, muzsikusként mesterember. A trieri választófejedelem egyik komornyikjának özvegyét, Kewerich Magdolnát vette feleségül. Ő volt Beethoven édesanyja. Szép, karcsú alak, szorgalmas, mindig komoly, hitbuzgó, szelíd, szenvedő asszony. A mai Bonn-gasse 20. szám alatti kis udvari lakásban éltek ⁴⁾. Hét gyermekük volt, Lajos sorrendben másodiknak született. Kivüle csak két fiatalabb öccse, Károly és János, maradt életben.

Beethoven születésének napját pontosan nem tudjuk. Az bizonyos, hogy 1770 december 17-én keresztelték meg a bonni Remigiustemplomban. Valószínű tehát, hogy december 16-án született.

A zenei átöröklődést a családban könnyű meglátni. Érdekes, hogy az átöröklési törvények ellenére a nagy zenészek családjában nem ritkaság, hogy a talentum az apákról öröklődik és az anya a generálódás útjában nem fontos. Így volt Beethovennél is.

A leszármazás kapcsán újra hangsúlyozzuk, hogy a Beethoven-család nem német, hanem flamand eredetű és a nagy Beethoven szilaj függetlenségi vágyának és szertelenkedő természetének forrását ebben kell keresni és csakis ebből lehet magyarázni.

A Beethoven-család szegényes lakása nem valami ideális családi fészek volt. A mindennapos civakodást és pörlekedést a nagyapa tekintélye sem tudta kellőleg ellensúlyozni. A veszekedésekre a legtöbb okot a részegeskedő apa adta. Megbontotta a szelíd békét, ami a jószágos anya, az öreg nagyapa s a gyermekek szívében lappangott. A kis Lajos nem sok vidámságot láthatott maga körül. Gyermekei szíve csak akkor volt boldog, ha szegény, tűrő, jó édesanyja becézgette, dédelgette, ha kezecskéjével szoknyájába fogódzhatott, vagy ha nagyapja eljátszadozott vele. Igen szerette nagyapját. Volt még egy öröme, ha megszólalt a muzsikus ház öreg zongorája. A gyermek sokat settenkedett a varázslatos nagy skatulya körül, titokban fölemelte fedelét és megütötte egy-egy billentyűjét, „mintha valami nagy bogárnak zöldszínű, kemény szárnyát érintette volna meg”. A gyermek sokszor elhallgatta ezeket a nagyapja ujjai nyomán támadt vékony, csengő, vagy dübörgő hangokat. Tetszett neki, amint halkultak, elenyésztek, himbálództak, mint a harangok, összekeverődtek és forogtak, mint a repkedő bogarak. Egész világ volt ez a zongora és az egész világ muzsikája szunnyadt kicsi szívében. Atyja hamar észrevette a gyermek tehetségét s már négyéves korában kezdte zongorára tanítani. Kapzsiságból tette,

mert a csodagyermek Mozartnak nagy sikereire gondolt és az volt a terve, hogy fiával majd ő is körútra indul. Könnyörtelen szigorúsággal kényszerítette a kis Lajost zongoratanulásra. Éjszaka ittasan hazajöve, ágyából rángatta zongorához a gyermeket, kinek sokszor hajnalig kellett játszania. Sokat sírt ilyenkor hangszere mellett a kisfiú. Apja a hegedűre is rákényszerítette és sokszor órákra bezárta hangszerével egy szobába, ahol folyton gyakorolnia kellett. Ha nem lett volna a gyermekben olyan rendkívüli zeneszeretet, bizony könnyen megutálhatta volna a zenét.

Pfeiffer Tóbiás, a bonni színház tenoristája, ezidőtájt Beethovenéknél lakott. Mint kitűnő zongorázó, azonnal észrevette a gyermek rendkívüli talentumát s ő kezdte tanítani. Pfeiffer nem volt rendszeres pedagógus, de azért Beethoven sokat köszönhetett neki. Hálás is volt érte és mikor később Pfeiffer rászorult, szívesen segítette.

A városkában, ahol laktak, hamar elterjedt a híre a kis Beethoven csodálatos tehetségének, csodagyermeknek tartották. Édesatyja mindenképpen ki akarta ezt használni. Nyolcéves korában, 1778 március 26-án, már Kölnben, az udvarnál hangversenyt rendezett vele. Fellépésének komolyabb eredménye csak az volt, hogy kiviláglott a gyermek rendkí-

vüli talentuma, mely rendszeresebb, alapsabb oktatást követelt. Zongoratanítását Van den Eeden udvari orgonista vette át, orgonára pedig egy franciskánus barát, Koch Vilibáld tanította. Hegedűre és brácsára a család egyik barátja, Rovantini Ferenc, udvari muzsikus, később pedig Ries Ferenc oktatta. Ezekről a mesterektől csakhamar egy híresebb tanárhoz kerül, az udvari színház zeneigazgatójához, Neefe Gottlob Christiánhoz. Neefe jó pedagógus és jó ember volt. A tanítvány barátja is talált mesterében. Játékbeli ízlést és érzésteljes játékot Neefetől tanults a zeneszerzésben is ő irányította először. Igaz, hogy a fugát Bonnban nem tanulta meg, de zongorázni úgy tudott, ahogy kortársai közül messze földön senki. Neefe Bach Sebestyén örökértékű „Wohltemperirtes Klavier“-ját vette zongorapedagógiai vezérfonallul, ami érclapot adott a gyermek talentumának. Neefe ezt a bizonyítványt állította ki tanítványáról: „Beethoven Lajos tizenegyes és sokatigérő tehetség. Nagy készséggel és erővel zongorázik, nagyon jól olvas kótát és mindent összefoglalva: főként Bach Sebestyén „Wohltemperirtes Klavier“-ját tökéletesen játssza. Aki ezt a fuga- és preludiumgyűjteményt ismeri, az tudja, hogy ez mit jelent. A fiatal zseni megérdemelné a támogatást, hogy utazhasson. Valószínűleg máso-

dik Mozárttá válna, ha úgy fejlődne, amint elkezdte”.

Tizenegyéves korában szülei ismét megkísérelték a csodagyermeki szerencsét. Hollandiába viszik, hol néhány hangversenyt adott, de nem nagy sikerrel. Egy Junker nevű zeneíró és zeneszerző akkoriban így ír játékáról: „Most hallottam a zongorajátékosok egyik legnagyobbját, a kedves, jó Beethovent, aki a speyeri „Blumenlese“-ben 1783-ban megjelent műveit játszotta, melyeket tizenegyéves korában írt. Nem hallottuk ugyan nyilvános koncertben, mert talán a hangszer nem felelt meg kívánalmainak, de nekem sokkal kedvesebb volt fantáziáit hallgatni, sőt felkértek arra, hogy adjak fel neki változatokra egy témát. A kedves és csendes fiatalembernek virtuóz nagyságát biztosan megállapíthatjuk: ideáinak kimeríthetetlen gazdagságából, játékának egészen egyéni kifejezéséből és a készségből, mellyel zongorázik. Nem is tudom, hiányzik-e még valami művészi nagyságához. Hallottam zongorázni Voglert⁵⁾, gyakran hallottam s órákhosszat hallottam és mindig csodáltam rendkívüli készségét. De Beethoven inkább a szívnek való, éppen olyan jó adagio-, mint allegro-játékos. A zenekar összes kitűnő tagjai is csodálói és teljes lélekkel hallgatják játékát. Csak ő a szerény, az igénytelen. Azt mégis említette,

hogyan utazgatva a legismertebb jó zongorajátékosoknál is ritkán találta meg azt, amit jogosan elvárt volna. Játéka abban is különbözik a zongorázás közönséges modorától, hogy úgy érezzük, mintha egészen új úton járna, mellyel eléri a tökéletesség célját.”

A kis Beethoven híre Bonnban annyira nőtt, hogy tizenkétéves korában az udvari zenekarba cemballistává nevezték ki, tizenhároméves korában pedig második udvari orgonistává. Ezeken az állásokon kívül Reicha József színházi zenekarában is működött mint brácsás. A zenekari játék nagy hasznára vált, mert fiatalon nagy gyakorlatra tett szert s hamar megismerkedett a mannheimi mesterek, valamint Bach, Mozart, Pergolese, Salieri, Grétry stb. műveivel.

Amint látjuk, munkában, tanulásban és tanítóban nem volt hiány. A kenyérkereset és a zenetanulás azonban annyira elfoglalta a gyermeket, hogy rendszeresebb iskolai tanulmányaira idő nem maradt. Ezeket a hiányokat az ifjú érezte, később önszorgalommal pótolta is, de fokozatosan felépített tudást és tanultságot Beethovennél nem találunk. Például számolni és írni sohasem tudott jól. Betűi legtöbbször hieroglifák. Tudott franciául és egy kissé latinul. Férfikorában azonban tudása is számottevő. Folyton és mindent tanul és mindent jobban tud,

mint más, — hiszen zseni. Ha a tanítás mellett szabad ideje maradt, szívesen forgatta a német és angol költőket. Homerost, Platot, Plutarchost fordításból ismerte. Klopstock „Messiás“-át nagyon szerette, sétáin is zsebében hordta. Goethet, Schillert és később Matthisont nagyra becsülte.

Beethoven már tizenegyéves korában komponált. Első szerzeménye kilenc variáció volt zongorára, melyet Dresslernek ⁶⁾ egy indulójára írt. Ugyanabban az évben három zongoraszonátát, egy kétszólamú orgonafügát s néhány dalt szerzett. Bonni idejéből való még több műve is, de ezek nem jelentősek, legfeljebb érdekesek. Három első zongoraszonátáját a kölni választófejedelemnek ezzel a levéllel ajánlotta: „Felséges Uram! Négyéves koromban kezdtem zenélni, ez volt első gyermekkori foglalatosságom. Ilyen korán ismerkedtem meg a műzsákkal, akik lelkeimet tiszta harmóniákra hangolták. Már betöltöttem tizenegyedik évemet és azóta a műzsasokszor suttogta a fülemben: „Próbáld meg és írd le egyszer a lelked harmóniáit.“ Tizenegyéves koromra milyen szerző lehetek? és mit szólnak majd ehhez a felnőttek? Majdnem elbátortalanodtam. De a műzsám akarta. Engedelmeskedtem és írtam. Szabad most Felséged trónusának lépcsőjére letennem fiatalkori műveim elsőjét? és remélhetem-e, hogy

**BEETHOVEN TIZENHAT ÉVES
KORÁBAN**

bátorítóan csak egy pillantásra is érdemesíti azt Felséged?" A szonáta címlapja ez: „Három szonáta zongorára a legkegyelmesebb érseknek és kölni választófejedelemnek, Frigyes Miksának, legkegyelmesebb Uramnak — készítette s ajánlja Beethoven Lajos, 11 éves. Ára 1 frt 30 kr.“ Ezek a kóták 1783-ban Speyerben Bossler kiadónál jelentek meg, opusz szám nélkül. Később maga Beethoven sem tartott róluk sokat, hiszen szárnypróbálgatások voltak s inkább csak Bach Fülöp Emánuelnek és Mozart ifjúkori műveinek visszhangjai. A mester nem is vette fel őket művei sorozatába. Első opuszának az 1791—92-ben komponált s 1795-ben közreadott zongora-, hegedű- és gordonkára írott három trióját vallotta.

Bonni idejének rózsásabb napjait Breuning Helénának, egy nagyműveltségű kölni udvari tanácsos özvegyének házában töltötte az ifjú Beethoven. Zenetanítóként került hozzájuk. A nála két évvel fiatalabb Breuning Eleonórát tanította. Az ifjú mestert Breuningék úgy szerették, mintha családtag lett volna. Breuningné második anyjává vált, ő vezette be az irodalomba és a költészetbe s jó módú, társaságkedvelő házában szeretetteljes figyelmeztetésekkel taníttatta a társadalom követelte szabályokra. Beethoven minden szabad idejét náluk töltötte. Lehet, hogy gyön-

gégebb szálak is fűzték őt tanítványához, a bájos Eleonórához, aki később Wegeler doktorhoz, Beethoven egyik legjobb barátjához ment férjhez. Beethoven és Wegelerék barátsága meghatóan nemes vonzalom volt s a sírig tartott. Eleonóra egyik testvére, Breuning István is a jó barátok közé tartozott.

Breuningékon és Wegeleren kívül Beethovennek Bonnban több jó embere volt. A választófejedelem is kedvelte s más pártfogói is akadtak, kiknek segítségével a tizenhatéves ifjú megláthatta Bécsset. Haydn és Mozart élt akkor Bécsben, amely város zenei vezetője volt Európának. Bécsben jól fogadták, mert pártfogója, a kölni választófejedelem, beajánlotta testvérének, II. József császárnak. Mozarttal is találkozott, először valószínűleg a császári palotában, később a lakásán is felkereste, ahol zongorázott előtte. Az ünnepelt világhírű mestert, ki azt hitte, hogy Beethoven egy jól betanult darabot mond fel neki, nem ragadta el játékával. Mikor a fiatal művész ezt észrevette, tudásának erejében bízva, megkérte a mestert, adjon fel neki bármilyen zenei feladatot, mert meg szeretné mutatni készségét. Megkapta a témát, zongorához ült és olyan mesteri fantáziát rögtönzött, hogy Mozart egyre jobban kezdett rá figyelni. Bement lassan a szomszéd szobába és ott időző néhány barátjának súgva mondta:

— Vigyázzatok erre az emberre, még sokat fog beszélni róla a világ.

Érdekes feljegyezni, hogy Beethoven Mozartot sohasem hallotta zongorázni. Huszonegyéves koráig tulajdonképpen nem is hallott nagy zongoraművészt.

Beethoven első bécsi útjáról kevés feljegyzésünk maradt. Az egész rövid ideig — valószínűleg márciustól júliusig — tartott, mert otthonról rossz híreket kapva, bécsi tartózkodását félbe kellett szakítania. Imádott édesanyja súlyos beteg lett. Bécsből hazasietett. Még életben találta az aranyszívű asszonyt, ki fia karjai közt nemsokára meghalt. „Oly jó volt hozzám — írja, — annyira méltó a szeretetre, a legjobb barátom! Én voltam a legboldogabb, mikor kimondhattam édesanyám nevét és ő még hallhatta.“

Nehéz esztendők jöttek az ifjú Beethovenre. Tizenhétéves korában családfővé kellett lennie, mert atyja mindenét elitta, a legcsúnyább adósságokban úszott s így két öcsének neveltetését magára kellett vállalnia. Azt a szégyent is el kellett viselnie, hogy atyja nyugdíját neki fizették ki. Ő maga sürgette atyja nyugdíjaztatását. Nyomorúságos életkörülményeiben igaz baráti kezet nyújtott neki hegedűtanítója, Ries Ferenc. Gyönyörűen meghálálta később Riesnek jóságát, mert mikor fiát Bécsbe küldte hozzá tanulni,

Beethoven őt pazarul ellátta. Úgyszólván évekig csak egy tanítványa volt: Ries Ferdinánd, akit hálából és barátságból nem bocsátott el maga mellől. A bonni időkből való gróf Waldstein Ferdinánddal való barátsága is. A nemes gróf nagyrabecsülte a fiatal mestert és sokat segített, mindig tapintatosan figyelve Beethoven túlságos érzékenységre. Többnyire úgy tüntette fel a segítséget, mintha azt az udvar adta volna. Jó zongorával is ő ajándékozta meg. Az ő segítségével sikerült az is, hogy Beethoven, atyja halála után, tanulmányai folytatására Bécsbe mehetett.

Így élte le Beethoven első húsz esztendejét. Bármennyi keserűség is tapadt a bonni hegyekhez, dombokhoz, völgyekhez, kövekhez és fákhoz, bármennyi könnyét és fájdalmát is mosta el a bűgva rohanó Rajna, mindig szerette szülőföldjét s oda mindig visszavágyott, mindig ott szerette volna nézni a napfelkeltét.

1792-ben Bécsben telepedett meg. Bécs akkor a zenének vezető világvárosa volt. A legfejlettebb házizene töltötte be a fényes főúri szalonokat. Az akkori bécsi arisztokráciának a zene dédelgetett művésze volt. Beethoven csakhamar nagyszerű összeköttetéseket szerzett. Zsenijének ereje úgyszólván az egész főúri világot meghódította. Versengtek érte. Lichnowsky hercegnő „szerette

volna üvegharang alá rejteni őt, hogy más halandónak méltatlan közelléte ne sértse". Lichnowskyékon kívül az Esterházy, Schwartzberg és Lobkowitz hercegi család, valamint a gróf Kinsky, Browne, Rasumowsky, Thun, Apponyi, Keglevich, Pálffy és különösen a Brunsvik és Erdődy család fogadja kegyébe és barátságába. A magyar főurak igen megbecsülték a mestert. A legnagyobb zeneköltők: Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert igazán nagyon sokat köszönhetnek a magyar főurak vendégszeretetének és áldozatkészségének. Beethoven is szerette mágnásainkat, amit számos művének ajánlása mutat, de levelei is bizonyítják. Komor kedélyébe a magyar családoknál eltöltött idő némi napsugarat lopott.⁷⁾

Beethoven főként tanulni ment Bécsbe. Mikor Haydn első angliai útjáról visszatérőben volt s Godesbergben vendége a bonni zenekarnak. Beethoven az ősz mesternek megmutatta egy kantátáját. Haydn olyan tehetségesnek találta az ifjút, hogy foglalkozni szeretett volna vele. Megbeszélték, hogy Bécsben tanítani fogja őt. Beethoven járt is hozzá csaknem két évig, de a forrongó lelkű titán sehogysem elégedett meg Haydn metódikus tanításával. Titokban egy Schenk nevű mesterhez járt, aki dolgozatait kijavította, amelyek rendszerint így kerültek Haydn elé.

Meg is jegyezte Beethoven, hogy Haydntól semmit sem tanult. Annál többet, különösen az ellenpontot és a fugát Albrechtsbergertől és a drámai szerzemények titkaiba, valamint az énekes zenébe való bevezetést Salieritől. Albrechtsberger, a Szent István-templom karnagya, korának leghíresebb teoretikusa volt. Pedáns, jó pedagógus, kinek szigorú formalizmusa azonban nem nagyon felelt meg Beethoven szabad, szárnyaló szellemének. Salieri, az operaház igazgatója, akinek Mozart életére is nagy befolyása volt, most Beethovent vette szárnyai alá.

Beethoven ebben az időben már kiváló zongoraművész volt. Első bécsi hangversenyével, melyet 1795 március 29-én tartott, olyan óriási sikert aratott, hogy Mozart örökösét látták benne. A szuggesztív erejű ember nagyon érdekesen zongorázott. Valóságos zenekari hatással, de mégsem a technika, hanem az érzés ereje volt játékának lelke. Virtuóz készsége mindig ideái szolgálatában állott, a zeneszerző pedig segített a zongorázónak. Mindig biztos és folyamatos előadó volt. Zenei érzéke pedig páratlan. Olyan magasrendű, hogy arról legendák szálldestak. Így például: egy teljesen ismeretlen vonósnégyes játszásakor a gordonka hiányzó szolamát saját stimmelének játszása közben elénekelte.

Rendkívüli zongoraművészetét a császár-

város csakhamar elismerte. Egy ideig még vitáztak az emberek, hogy övé, avagy Hummelé-e⁸⁾ a pálma, de csakhamar egyetemesen elismerték legelsőnek, amit különösen páratlan improvizálásainak köszönhetett. Bátor, szenvedélyes, tüzes, kinyilatkoztatás-szerű játékmódora senkiéhez sem hasonlított. Minden hangversenye ünneplés volt. 1796-ban hangversenykörútra ment. Prágában, Lipcsében, Nürnbergben és Berlinben játszott. Csupa diadal. Berlinben játéka II. Frigyes Vilmos császárnak annyira megnyerte tetszését, hogy a fiatal művésznak egy aranyakkal telt arany szelencét ajándékozott. Ezután a körút után 1798-ban még egyszer elment Prágába, mellyel művészeti kirándulásait be is fejezte.

Pénzben nem igen szenvedett hiányt. Tanítását igen jól fizették, hangversenyei jövedelmeztek, de leginkább szerzeményei. Ő maga írta, hogy hat-hét kiadó is versengett művei kiadásáért s alig készült el az egyikkel, már a legközelebb írandó művének kiadására alkudoztak vele. Semmiféle állást sem vállalt. Mindig mindenkivel szemben megőrizte vagyoni és személyi függetlenségét. Erre nagyon sokat adott. Hogy minél gondtalanabban dolgozhasson, barátai évi állandó segítségével részesítették. Lichnowsky hercegtől évi 600 forintot kapott s később Rudolf fő-

hercegtől, Löbkowitz hercegtől és gróf Kinskytól évi 4000 forintot. Így tehát Beethoven gyermekkorától eltekintve, nem ismerte a nélkülözést.

A nagy zeneszerzők sorában ő az első, aki foglalkozásának feltétlen tiszteletet szerzett. Elődjei csaknem mind befolyásokra dolgoztak, ő az első, aki szabadon, függetlenül, csakis azt írja, amire a lelke hajtotta. „Csak a magad módján dolgozz!” — szól jegyzeteiben önmagához s mikor néhány esetben megrendelésfélét kapott, haraggal utasította vissza.

A nyilvánosság előtt nem sokat szerepelt. Nem illett a lényéhez. A válogatott, baráti társaságot szerette. Ez a társaság leginkább muzsikusból állott. Lichnowskyéknál és Rasumowskynál érezte magát a legjobban. Rasumowskynak kitűnő, állandó vonósnégyese volt, melynek tagjai többé-kevésbé baráti viszonyt tartottak fenn Beethovennel. Ennek a vonósnégyestársaságnak sokat köszönhet a zeneirodalom, mert a mestert állandó munkára ösztökölte. Amint kész volt egy kézirat, elvitte Rasumowskyékhoz s ott azonnal a legjobb előadásban hallhatta azt. A vonósnégyes tagjai, akik elsőrendű muzsikuskok voltak, nagy tisztelettel és odaadással játszották a mester szerzeményeit s megjegyzéseiket és esetleges kifogásaikat

Beethoven mindig szívesen vette. Nagy érdemük volt Beethoven gyors világhírében, mert új kvartettjeit azonnal felvették hangversenyeik műsorába. Schuppanzigh—Sina—Weiss és Kraft volt ez a négy művész. Beethoven szerette őket, többször kedélyesen eltréfálkozott velük. Sokszor megboszszantotta őket nyerses csúfolódásaival, de szívességeket is tett nekik, ha kellett. A kvartett nagyon szerette Beethovent; alig várták a délutánt, lesve, hogy hoz-e valami új szerzeményt ma a „nagy Mogul“, amint Haydn keresztelte el. Beethoven, Rasumowsky és Lichnowsky is sokszor játszott velük. Az említett arisztokraták nemcsak mecenásai, hanem igaz barátjai is voltak Beethovennek. Lichnowsky évekig minden kényelemmel vendégként tartotta őt házában. Pedig nehéz volt a féktelen alaptermészetű embernek szája ízére tenni. Nem tűrte az etikettet, az étkezések pontos idejét, a hozzájuk való átöltözködés nyűgét stb. Hiába figyelmeztetgette őt az udvarmester a szokásokra, nem fogott rajta. Végül is úgy rendelkezett a herceg, hogy a művészt nem szabad semmiben sem zavarni.

Opusszám sorrendben első művét a zongorára, hegedűre és brácsára írott triót Lichnowsky hercegnél, Haydn jelenlétében mutatták be az összegyűlt kiváló zenebarátok

osztatlan lelkesedése közepette. Ezek a művek 1795-ben jelentek meg az *Artaria* zene-műkiadó cégnél. A kiadó előfizetési felhívással akarta biztosítani anyagi sikerét. Az előfizetők Bécs legelőkelőbb arisztokratái. A százhuszonkét névből tizenhét magyar mág-nás. A zenetörténet e híres előfizetési íven szereplőket „subscriber”-oknak nevezi. A három trióért *Artaria* 212 forintot fizetett a szerzőnek.

Beethoven első zenekari művét, az *I. szimfóniá*-t, 1800-ban mutatták be egy Burgszínházi koncerten.

1803-ban, mikor *II. szimfóniá*-ja megjelent, meghívták zenetanítónak a császári hercegek mellé.

Ekkor már világhírű, pedig csak most írja a *III. szimfóniá*-t, az *Eroicá*-t (1804), mely a teljes, a különálló, elérhetetlen Beethoven. Ez a szimfónia a zeneirodalomban olyan alkotás, amelytől úgy szokták számítani a zenei korszakokat, mint Krisztus születésétől az időt. A zene először az *Eroicá*-ban éri el azt a fokot, hogy minden idegen tényező gyámkodásától mentesen, tisztán saját kifejező erejével: abszolút művészet. Ez a zene az első, leg-tisztultabb, a zenéért született zene. A két első szimfónia után váratlan meglepetés volt az *Eroica*. Keletkezésekor a forradalom szele súvított. A korlátlan szabadság és a nemzeti

függetlenség emberének rokonszenvesek voltak a forradalmi eszmék. Bonapartet, míg a szabadság apostolát látta benne, nagyra tartotta. Ebből a levegőből nőtt ki a szabad zene legheroikusabb, óriási dala: a *Hősi szimfónia (Eroica)*. „Az első valóban forradalmi zene. A kor lelke él benne azzal az erővel és tisztasággal, mellyel a nagy események a magányos, nagy lelkekben élnek, amelyeknek benyomásait nem gyöngíti a valósággal való érintkezés.“⁹⁾

Beethoven életében a huszas évek aránylag a legboldogabb idők. Ünnepeztetéseinek és diadalainak tetőfokán tör rá a rettentő csapás: kezd megsiketülni. Éjjel-nappal fülzúgása volt. Sokáig senkinek sem vallotta meg, még legjobb barátainak sem. Inkább kerülte az embereket, semhogy fogyatkozását észrevegyék. Fülbaja már huszonnyolcéves korában kezdődött, melynek forrása valószínűleg valami öröklött általános beteges hajlamban keresendő (esetleg édesanyjának sorvadásában, vagy nagyanyjának iszákosságában). Először fülkatarusa támadt, majd középfültő gyuladása, amit rosszul kezeltek s betegsége így krónikussá fajult. Siketsége kisebb-nagyobb szünetekkel egyre fokozódott, de csak utolsó éveiben vált teljessé, amikor kizárólag írásban lehetett vele érintkezni. Társalgási jegyzetei egész könyvek. Becses

anyag lelkivilágához és életrajzához. Ha látogatója volt, szó nélkül eléje tett egy füzetet, ceruzát és rámmordult:

— írja le!... mert egy szót sem hallok. Szivettépő elgondolni is!

Félsiketségében inkább hallotta a mély, mint a magas hangokat. Különféle akusztikai készülékeket használt, így például élete utolsó éveiben egy fapálcikát, melynek egyik végét zongorája szekrényébe dugta, a másik végét a foga közé vette. Rettentő sorsáról többször írt barátainak. Saját szavai legjobban megvilágítják helyzetét. Kurlandban lelkeszkedő jó barátjának, Amendának, 1801-ben küldött levelében ezeket találjuk:... „A te Beethovened nagyon boldogtalan, örökös harcban áll a természettel és alkotójával. Sokszor elátkoztam a teremtőt, miért teszi ki teremtményeit a véletlen esélyeinek annyira, hogy e miatt gyakran a legszebb hajtás is megsérül és elpusztul. Tudd meg, hogy legnemesebb érzékem, a hallásom, nagyon meggyöngült. Már akkor éreztem ennek nyomait, mikor nálam voltál, de nem szóltam róla; most azután egyre rosszabbodik. Hogy gyógyítható lesz-e, még csak ezután dől el. A baj állítólag altesti bántalmaimból ered, ... hogy vajjon javul-e majd a hallásom, ezt csak remélem, bár nem sok bizalommal; az ilyen betegségek ritkán gyógyíthatók. Milyen szomorúan kell most

élnem, mindenről le kell mondanom, ami kedves és drága nekem... Ó, milyen boldog volnék, ha jól hallanék! Így azonban mindentől vissza kell vonulnom, legszebb éveim elrepülnek anélkül, hogy elvégezhetném azt, amire tehetségem és erőm képesítene. A szomorú lemondásba kell menekülnöm! A zongorázásnál és komponálás közben kevésbé bánt a baj, de annál inkább zavar az emberekkel való érintkezésben. A hallásom ügyét, kérlek, őrizd meg, mint nagy titkot és senkinek se mondd el.“ Ugyanezen időtájban másik jó barátjának, Wegelernek, ezt írja: „Mondhatom, nyomorúltúl élek. Két év óta kerülök minden társaságot, mert nem tudok beszélgetni az emberekkel; siket vagyok. Ha más foglalkozásom volna, még csak tűrhető lenne a dolog, de az én mesterségemben rettenetes ez a helyzet. Mit szólnának hozzá ellenségeim, akiknek száma nem csekély?... A színházban egész közel kell mennem a zenekarhoz, hogy a színészek beszédjét megértsem. Ha egy kicsit távolabb ülök, az énekhangot és a hangszerek magasabb hangjait nem hallom. Csodálatos, vannak emberek, akik ezt beszélgetés közben sohasem vették észre. Gyakori szórakozottságomnak tudták be. Ha halkan beszélnek, alig hallom... ha pedig kiabálnak, elviselhetetlen számomra. Nagyon gyakran megátkoztam a létet... Plutarchos megtani-

tott a lemondásra. Ha lehet, dacolni akarok sorsommal; pedig tudom, hogy jönnek pillanatok, amikor Istennek legboldogtalanabb teremtménye leszek... Lemondás! milyen nyomorúságos menedék! És nekem mégsem marad egyéb hátra.“

Rettenetesekek ezek a sorok is, pedig a *heiligenstadt-i végrendelet*-ben még szomorúbb szavakat fogunk olvasni.

Amint látható, Beethoven egész művészi fejlődése tulajdonképpen egy siket zseni hajszolt kínszenvedése. Teljesen elszigetelve a külvilágtól, csak saját benső énjének szavát hallotta. Külső befolyások véletlenül sem zavarhatták zseniális lelkének útját. Ki tudja, hátha éppen ezért tudta betölteni küldetését?

Beethoven fejlődésében négy korszakot különböztet meg a zenetörténet. *Előkészítő korszaka* szokatlanul hosszú volt. Ezt a korszakot huszonöt éves korával zárhatjuk le, tehát az 1795-ös évvel, mert ekkor jelent meg olyan műve, amelyet már ő maga is kiadásra méltónak ítélt. Az első huszonöt év Bonnban és részben Bécsben telt el. Bonnban tanulás-sal, kenyérkeresettel s Bécsben a tudásbeli hiányok pótlásával. Eleinte Mozart irányában halad, de mindinkább az önállóság felé. Formatókélyre törekszik, az eddigi zenei vívmányokat tiszteli, de szíve hangjait is megszólaltatja. Számos későbbi nagy művének esz-

méje már fiatalságában foglalkoztatta. *Első korszaka*, amely már határozott egyéniségét mutatja, 1795-től 1802-ig tart. Dallamvezetésben, összhangosításban itt még Haydn és Mozarthoz kapcsolódik, de zongoraműveiben már úttörő, mert egységes tartalomra törekedik. Kimagaslóbb művei ebből az időből: az 1. opusznak jelzett három zongoratrió; a zongoraszonáták egy része; a nagyon kedvelt sextett; az I. szimfónia; a hat első vonós-négyes; az első két zongoraversenymű; a Prometheus-balet; az „Ah perfido“ jelenet és ária, az „Adelaida“ című dal és több kisebb mű. *Második korszaka* 1802-től 1814-ig tart. Ez már a teljes, kifejlett művésznak gazdag termékenységu ideje. Ekkor keletkeznek a páratlan szépségu szimfóniák a II-től a VIII.-ig. Három tökéletes, úgynevezett Rasumowsky-vonósnégyes; csodás zongoraverse-nyei, ezek között minden zongoraversenyek koronája, az Esz-dur; nyolc hegedű-zongora szonátája (a világhírű „Kreutzer“-szonáta is); gordonka-szonátái; halhatatlan zongoraszonátáinak nagy része; két trió; egy hármasversenymű; karénekei; első miséje, egyetlen operája, a *Fidelio*; más kisebb szin-padi művei; néhány nyitánya és sok híres dala. 1814-től 1818-ig betegsége és családi bajai miatt alig tudott dolgozni valamit. Végre átlábolva a szenvedéseken, új erőre ka-

pott s *harmadik korszakában* 1818-tól haláláig írja a zeneirodalom remekeit. Itt már égis érő zseni. Megírja halhatatlan *Missa solemnis*-ét, amelyet legjobb művének tartott s a *IX. szimfóniá-t*, Berlioz szerint az „emberi elme legnagyobb alkotását”. Ide tartoznak még az utolsó zongoraszonáták és az utolsó vonósnégyesek.

Beethoven nem volt úgynevezett termékeny zeneszerző. Haydnhoz és Mozarthoz mérve, különösen nem. Lassan és nehezen dolgozott. Folyton munkálkodott, de műveit számszerűen hasonlítani nem szabad. Rá is kényszerült az állandó munkára, hiszen egyre rosszabbodó hallása miatt emberkerülésében csak saját világának élhetett. Siketsége sok mindenben megakadályozta. Szeretett volna sokat utazni, de nem mert nekivágni. Tervezett egy nagy olaszországi utat is, barátai azonban visszatartották. A westfáliai király nagyszerű fizetéssel udvarába hívta, de nem ment, mert barátai az anyagi gondoktól mentesítették s mindent megtettek, hogy Bécs el ne veszítse a nagy zeneköltőt. Nagyobb évjáradékot biztosítottak neki és megígértették vele, hogy sohasem hagyja el Ausztriát. Beethoven díszje volt Bécsnek. Bécs és Beethoven összeforrott. Nem is hagyta el soha a császárvárost, legföljebb rövid időközökre (Pozsony, Alsókorompa, Martonvá-

sár, Buda, Kismarton, Karlsbad, Franzensbad), üdülés, gyógyulás céljából.

Igy kereste fel több ízben Teplitz fürdőt is, ahol véletlenül megismerkedett Goethevel. A nagy költőt a mester sokra tartotta. Költeményét fenségeseknek mondotta s találóan jegyezte meg, hogy „Goethe mindig ragyogó D-durban ír”. Goethét is érdekelte a hangok költője, de igazán sohasem tudott felmelegedni iránta. A finom, csiszolt, nagyhercegi udvari tanácsosra kényelmetlenül hatott a szabad, gőgös zseni öntudatos ereje és korlátozásokat nem tűrő modora.

Egyik közös sétájuk híres történet. Karonfogva mentek a teplitzi országúton s szembe találkoztak a császári családdal. Már messziről látták a közeledő előkelőségeket s Goethe kihúzza karját a Beethovenéből, az út szélére állt köszönteni a fenségeket. Beethoven ezen nagyon felháborodott s kemény szavakkal igyekezett rávenni a költőt, hogy csak menjen vele tovább. Goethe egy lépést sem tett előre, az út szélén kalapjával, kétrét hajolva állt. Beethoven dühösen ott hagyta őt. Kalapját homlokába húzta, kabátját begombolta s karjait látrakulcsolva, ment tovább az út közepén. Rudolf főherceg megemelte kalapját előtte s a császárné előre üdvözölte a mestert, kinek modortalanságát jól ismerték és megbocsátották. A szertelen

zseni dölyfösen nézett hátra, hogy lássa, mit csinál a költő. Ott állt, míg elhaladt a menet. Beethoven nagyon megmosta ezért a Goethe fejét. Így leckéztette: „A királyok és fejedelmek teremthetnek titkos tanácsosokat, elhalmozhatják őket címekkel és rendjelekkel, de nem teremthetnek nagy embereket, szellemeket, akik kiemelkednek a világ sárából. Két olyan ember mellett, mint én és ön, érezniök kell ezeknek az uraknak a mi nagyságunkat”.

Goethe valójában sohasem bocsátotta meg Beethovennek ezt a viselkedését. Kerülte őt, levelet néha még váltottak, de mikor a mester *Missa solemnis*-ének előfizetői gyűjtőívét elküldte Weimarba, választ sem kapott a nagy költőtől. Goethe mindig csodálta Beethoven zenéjét, de a fékezhetetlen zseni nyugtalanító hatását távol akarta tartani magától.

Beethoven nyilvánosan, — mint már említettük, — nem sokat szerepelt. Sokszor kapott ajánlatot hangversenyek tartására, de üzletszerű feltételeknek sohasem engedett. Zenekari műveinek bemutatóit ő vezényelte, de a többi előadást csak akkor, ha jótékony célra rendezték. Az emberbaráti cél mindig ki tudta őt mozdítani elvonultságából. Fellépései mindig ünnepekké nőttek, még pedig olyanokká, amelyeket addig sohasem látott a

zenevilág. Ilyen volt például a Theater an der Wienben 1808 december 22-én tartott hangversenye is. Az osztatlan dicsőség magaslata. Ő maga vezényelt. Ekkor mutatta be a *Pasztórál-szimfóniá-t*, — dirigálta *c-moll szimfóniá-ját*, játszotta *G-dur zongorakonzert-jét* s *karfantáziájá-ban* a zongorarészt. Ilyen műsorú hangverseny sem volt sok a világon! Erről a koncertről írva jegyzi meg Spohr¹⁰⁾, hogy Beethoven nem volt valami ideális dirigens. A zenekarnak kellett ügyelnie, hogy vezetője rossz útra ne térjen. Csak a saját szerzeményei iránt volt érzéke. Mozdulatai túlzottak, szegletesek voltak. A pianinóknál és diminuendóknál¹¹⁾ nagyon lehajolt egész a karmesteri emelvény mögé s a hangok erősödésével emelkedett. A fortéknál lábujjhegyre állott, óriásnak látszott, aki karjaival a felhőket akarja verdesni. Vezénylés közben mindig felizgult. Minden idegszála működött. De nemcsak ő, hanem a zenekara is izgatott volt. Ismerték dirigálási gyengéit. Különösen halála rosszabbodásakor történtek kemény hibák. A halk helyeknél nem történt baj, de az erőteljes fortéknál kiesett kezéből a zenekar. Ilyenkor — szegény — szemével kísért a vonókat s ebből találta ki az előadott figurát.

Nevezetesebb nyilvános hangversenye volt 1813 december 8-án és 12-én is. Az osztrák és bajor rokkantak javára lépett fel

s ekkor mutatta be *A-dur szimfóniá*-ját és a *Wellington győzelmé*-re írott zenekari ábrándot. Egész Bécs ott volt s hogy milyen dadalban és elismertetésben részesült, elképzelhetjük abból is, hogy olyan emberek, mint Meyerbeer ¹²⁾, Hummel, Spohr, Mayseder ¹³⁾, Schuppanzigh ¹⁴⁾, Salieri stb. alárendelt zenei szerepeket vállaltak, csakhogy Beethoven vezetése alatt működhessenek. Erről a hangversenyéről érdekes feljegyezni való, hogy nem a pompázó *A-dur szimfónia* hozta meg számára a sikert, hanem egyik leggyengébb műve, amelyet ő maga is kevésre tartott, az említett zenekari ábránd. Ugyanezt a hangversenyt 1814 januárjában megismételték. Február 27-én tartotta legközelebbi hangversenyét, melyen bemutatta a *VIII. szimfóniá*-t. Április 11-én Schuppanzigh-gal és Lincke-vel, a híres gordonkaművésszel, ismét jótékony célra, eljátszotta a triók trióját, a *B-dur trió*-t. Májusban egy matinén megismételte ezt, amivel búcsút vett a közönségtől, mint zongoraművész. Csak 1825-ben játszott még egyszer zongorán magántársaságban s bár hallása ekkorra már teljesen megromlott, úgy jegyezték fel, hogy „fantáziálása feledhetetlen volt”.

Hogy Beethovent kora mennyire megértette, szerette és tisztelte, legjobban mutatja az 1814. év novemberének 29. napja. Ez volt

a zeneköltő életének legnagyobb diadala. Ilyen ünnepeltetésben soha egyetlen zeneköltőnek sem volt része. Egyedülálló nap a zenevilágban. Amint a kultúrtörténet mutatja, a nagy zseniket, a világ jóltevőit, saját koruk a legritkábban ismerte el. Legtöbbjük mellőzöttek, hitevesztetten szállt sírba. Életük csupa küzködés és nyomorúság volt. Rendszerint az utánuk jövő első vagy második nemzedék ismerte fel nagyságukat s fejlesztette ki kultuszukat. Beethoven kivétel. Az egész művelt világ tömjénezett neki. A bécsi kongresszus adta meg erre az alkalmat. A napoleoni háborúkban résztvett fejedelmek a politikai és területi viszonyok rendezése végett sereglettek a császárvárosba. Az orosz, porosz, bajor, württembergi, weimári uralkodók, velük fényes udvartartás. Európa legnagyobb nevei, Wellington, Talleyrand, Humbolt, Metternich stb. Diplomataik, államférfiak száznál is többen gyűltek össze. Ferenc császárnak voltak vendégei, aki pazarul gondoskodott szórakoztatásukról. Bécs nyüzsgött az idegenektől. Számukat százezerre teszik.

Az ünnepek programjának legkiemelkedőbb része mindig a zene volt s annak is fénypontja Beethoven szereplése. Királyok hódoltak neki s mindenik igyekezett, hogy kitüntetésekkel halmozza el a zeneköltőt. A

fejedelmi vendégek tiszteletére Beethoven az említett napon a Redoute termeiben nagy hangversenyt adott. A négyszögletes alakú, ragyogó erkélyes termekben Európa legfényesebb közönsége gyűlt össze. A művelt Európa minden szellemi kiválósága ott volt. A hallgatóság vagy nyolcezernyi. Délidőben kezdődött a hangverseny, mely olyan magasztossággal töltötte el a lelkeket, mintha templomi ünnepély lett volna. Mindenki érezte, hogy aligha lesz életének még egy ilyen művészi élménye. A műsor a *Dicsőséges pillanat* című kantatából, az *A-dur szimfóniá*-ból s a *Wellington győzelme* című zenekari ábrándból állott. A kantátát a fejedelmi vendégek tiszteletére írta Beethoven, mely művéért — bár az nem sokban emelkedik az alkalmi szerzemények szokásos színvonala fölé — Bécs városa díszpolgárává választotta őt. A dicsőséges hangverseny óriási sikerét alig lehet megérzékelteni is. Az előkelőségektől nagy értékű, rengeteg ajándékot kapott a mester. Különösebben az orosz követ, Rasumowsky herceg, Rudolf főherceg s az orosz követ felesége halmozta el őt figyelmességekkel és ajándékokkal. Az orosz hercegnő külön kihallgatáson fogadta Beethovent s áradozva fejezte ki előtte csodálatát. A hangversenyt követő napokon s általában a kongresszus tartama alatt a zeneköltő lakása hercegek és fejedel-

mek valóságos búcsújáró helyévé vált. Az ünnepeltetés tetőpontján a bölcs ember ezeket jegyezte naplójába: „Minden, amit életnek neveznek, áldoztassék a nagyoknak és a művészet szentségének”. A nagy hangverseny utáni napról pedig ez áll feljegyzéseiben: „Még kimerülve a fáradságtól, élvezetől, bosszúságtól és örömtől! Minden egyszerre a legnagyobb össze-visszaságban...” Beethoven szívesen beszélt a kongresszusi nagy napokról s néha dicsekedve emlegette, hogy udvaroltatott magának az előkelőségekkel.

Erre a fényre csakhamar sötét árny borult. Családi viszályok, pereskedések és betegsége. Beethovennek két testvéröccse: Károly és János Bonnból utána ment Bécsbe és elég sok bajt és gondot okozott neki. Mindkettőnek állást szerzett, mindkettőt folyton gyámolította, pedig nem nagyon érdemelték meg. De őneki a családi kötelék komoly kapcsolatot jelentett. Mindent megtett, hogy öccsei boldogulását elősegítse. A *heiligenstadti végrendelet*-ből is látjuk majd, milyen megértő, szeretetteljes beszéd az azokhoz az emberekhez, akik egész más fából faragottak voltak, mint ő. 1815-ben egyik öccse, Károly, meghalt s őt nevezte meg végrendeleti végrehajtójának. Őt, akinek az élet gyakorlatiasága iránt semmi érzéke sem volt. Mindegy,

vállalta. A Károly fiának gyámjává lett. A fiút el kellett venni anyjától annak életmódja miatt, ami csak nagyon nehezen, hosszas pereskedés után sikerült. Gyámfiában nem volt semmi öröme. Anyagiakban is nagyon terhelte őt s viselkedésével sok gondot és bosszúságot okozott neki. Megkomorította utolsó, nehéz éveit. Testileg amúgy is sokat szenvedett s ehhez még háztartási kellemetlenségek és anyagi gondok is járultak. „Isten segíts! Látnod, hogy az egész emberiség elhagyott“ — írja, szegény. Nem csoda, ha ilyen körülmények között nem tudott dolgozni. 1814-től 1822-ig megjelent kimagaslóbb szerzeménye: *A reményhez* írt dala és a *Távoli kedveshez* című dalciklus, mely a valaha is írt legbensőségesebb szerelmi dalok koszorúja.

Siketsége napról-napra jobban elhatalmasodott rajta. Már mindenki tudta, hogy a mester nyilvános szereplésre nem való, — csak ő nem. Keserű körülmény adta ezt tudtára. 1822-ben egy híres énekesnőnek, Schröder-Devrient Vilmának jutalomjátékára a *Fidelio*-t tűzték ki. Beethoven maga akarta vezényelni. Ez azonban már a főpróbán meghiúsult. Az énekeseket a mester egyáltalán nem hallotta. Vezényelt, tovább vezényelt, de a zenekar és az énekkar „szétment”. Nem vette észre. Senki sem merte neki megmon-

dani, hogy hagyja abba a dirigálást. Kétszer is újra kezdték az első felvonás duettjét, de ismét sikertelenül. Beethoven roppant izgatottan a körülötte levők arckifejezésből igyekezett kiolvasni a helyzetet. Kínos csönd. Hirtelen magához intette a zenekarban játszó barátját, Schindlert és jegyzőkönyvét reszketve nyújtotta felé. Schindler ezt írta fel a papírlapra:

— Kérem, ne folytassa, otthon mindent megmagyarázok.

Az iszonyú való fájdalmasan csapott rá. A karmesteri emelvényről átugrott a földszinti ülések közé. Schindlert magával ragadta s fájdalmas hördüléssel kiáltott fel:

— Gyorsan ki!... Lélekszakadva szaladt lakására. Pamlagjára roskadt, kezével arcát eltakarva, órák hosszat egy szót sem szólt. Teste az iszonyú belső kintől remegett, míg végre Schindlerrel orvoshoz kísértette magát. Természetesen, hiába. „Nem volt még egy nap, — írja Schindler — mely ehhez a végzetes szeptemberi naphoz lett volna hasonlítható. Az eset szíven találta és haláláig ennek a rettenetes jelenetnek hatása alatt állott.“

Ettől kezdve zárkózottabb és búskomorabb lett, de megadta magát sorsának. Csak belső világának élt s így alkotta meg két gígászi remekét, a *Missa solemnis*-t s a IX.

szimfónia-t. A misét már 1818 őszén munkába vette, de munkájában lassan haladt előre. Rudolf főherceg olmützi érseki beiktatására, 1820-ra kellett volna elkészítenie, azonban csak 1823-ban fejezte be. Schindler azt jegyzi fel, hogy ilyen kínosan sohasem látta dolgozni a mestert. Talán érezte, hogy a zene legfenségesebbjét hordja magában. Vívódott vele. Mikor egyszer órák hosszat dolgozott a Credon, valósággal ordítózva, mintha az egész menyországgal viaskodnék, — kinyílik az ajtó, kilép Beethoven s az arca olyan zavart, kúszált, kimerült, amilyennek még sohasem látták. Első percben érthetetlenül dadogott. „Olyan volt — írja Schindler — mint egy haldokló, aki a kontrapunkt szellemeivel való harcban végzetes sebet kapott”.

A IX. *szimfónia* s a *Missa solemnis* előkészületeit a mester maga irányította, de a műveket már nem ő vezényelte. 1824 május 7-ike az a nevezetes dátum, amikor az emberiség először hallotta a szimfóniák szimfóniáját, az öröm legszárnyalóbb himnuszát. Műsoron állott még a legutolsó *Leonóra-nyitány* s a *Missa solemnis*-ből a Kyrie, Credo és Agnus Dei. Művészeti eredménye nagy volt a bemutatónak, de a mester csak látta és nem hallotta a tapsokat. Egyik szólóénekesnő figyelmeztette őt a tombolva tapsoló közönségre. Anyagi eredményt nem sokat hozott

ez a koncert, mert a költségek levonása után csak 420 forint maradt. Május 23-án megismételték a hangversenyt, amely egyenesen ráfizetéssel járt. Beethoven utolsó megjelentése volt ez a nyilvánosság előtt. A *Missa solemnis* sem hozott csak 1000 forintot. Később Európa minden fejedelmi udvarához felhívást küldött szét a mester a mise előfizetésére. Csak hét megrendelést kapott. A mű második teljes előadása Szentpétervárott volt ugyanebben az évben s a harmadik ilyen előadása 1835-ben Pozsonyban, ahol Kumlik József vezetésével a templomi egyesület adta elő.

Ime, a gigászi művek nem jövedelmeztek. Pedig akkor már nagyon kellett volna a pénz a szegényedő mesternek. Különös játéka a sorsnak, hogy azt az embert, akitől eleinte nem vonta meg a földi javakat, lassanként, öregedő korára, cserben hagyta. És éppen akkor, amikor szívéből az emberi kultúra legnagyobb két gyémántját termelte ki. Többféleképpen megkísérelték, hogy anyagi helyzetén segítsenek, de nem nagy eredménnyel. Egy pillanatig gondolta Beethoven, hogy elmegy Angliába, ahova kétszer is hívták, de aztán lemondott tervéről, mert unokaöccsét nem akarta szabadjára hagyni. Régi munkakedve megújult ugyan, de munkaereje állandóan hanyatlott. „Bizonyos idő óta már nem megy könnyen a munka. Ülök és gondolko-

zom; már régen kész van bennem a kompozíció, de nem tudom papírra tenni.“ Két nagy műve mellett megírta öt utolsó, csodálatos vonósnégyesét. Ezeket Galitzin herceg kérésére és 1822-től 1826-ig írta. Itt kihullott a toll teremő kezéből. Az öt kvartett hatyúdala volt.

Zeneköltői pályája kamarazenével indul és kamarazenével fejeződik be. A nagy vonósnégyesek nehezebben találtak útát a közönséghez, mint a *Kilencedik*, vagy a *Mise*. Beethoven nagyra tartotta őket művei sorában. Wagner pedig a *cisz-moll vonósnégyes*-t (op. 131.) minden vonósnégyesek között a legnagyobbbnak mondja. „Talán a legszomóribb, amit valaha hangokkal kifejeztek.“

Beethoven utolsó esztendeje zavaros, örömtelen kép. Családi bajai fokozódtak, unokaöccse haszontalan viselkedése állandóan keserítette. Izgalmas jelenetek napirenden voltak köztük, melyek megrázkódtatták az amúgy is túlérzékeny embert. Teljesen beleöszült. Élete utolsó nyarán Gneixendorfba vitte unokaöccsét, ahol még életben levő testvérének, Jánosnak, birtoka volt. Itt még dolgoztatott, simítgatta utolsó vonósnégyeseit, de újat nem teremtett. Visszautaztában erősen meghűlt, mert vékony ruhában, nagy esőben, egy tejeskocsin tette meg az útát. Tüdőgyulladás kapott, amelyből régi májbaja folytán vízi-

betegség fejlődött ki. Több operációt végeztek rajta, de már nem volt segítség. Nemesen tűrte sorsát, csak az izgatta folyton, hogy most már nem tud keresni és unokaöccse szükségét fog szenvedni.¹⁵⁾

Halálos betegségében még érte egy kis öröm a mestert, mert megküldték neki Händel műveinek londoni kiadását. Az angolok állandó figyelmessége igen jól esett neki s felszólításukra engedélyt adott egy műveiből összeállítandó londoni hangversenyre, melyért 100 font sterlinget kapott.

Nagy betegségében többször meglátogatta őt Hummel is. Március 8-án az ablaknál ülve találta a mestert, aki nagyon lesoványodott, megöregedett. Örömmel ölelte át a látogatót és elég élénken beszélgetett vele az utazásról, az udvarról, a bécsi viszonyokról, Goetheről, a kormányról s a császárnéről. Mosolyos kötekedéssel ajánlta Hummelnek, hogy írjon egy dalsorozatot s dedikálja a császárnénak, sok előnyhöz jutna általa . . . Majd ágyára mutatva szenvedő szavakkal jegyezte meg:

— Itt fekszem már négy hónapja. Az embernek igazán elfogy a türelme . . .

Március 13-án ágyban találta Hummel a beteget. Erős fájdalmakról panaszkodott, de azért sokat és élénken elbeszélgetett, sőt tréfálkozott is. Bevallotta, sajnálja, hogy meg nem nősült.

— Te szerencsés ember vagy, van feleséged, aki ápol, gondoz . . . de én, szegény . . .
— és lassan felsóhajtott. Beethoven Hummel szép feleségét még leánykorából ismerte, kérte Hummelt, hozza egyszer őt is magával. Majd Haydnra terelődött a beszéd. Akkoriban ajándékozta meg valaki a mestert Haydn szülőházának fényképével. Ágya közelében volt ez kép s kezébe véve, derüsen mondta:

— Gyermekes örömet okoztak nekem ezzel a képpel. A bölcsője egy ilyen nagy embernek! Majd arra kérte Hummelt, vállalja el helyette a Schindler hangversenyén való közreműködést, amit Hummel természetesen készségesen megígért.

Hummel március 20-án már nagyon gyengének találta a mestert. Hangja megtompult, suttogott, de azért beszédes volt. Akkor kapta meg az angoloktól a száz font sterlinget. Nagyon hálás, meleg szavakkal beszélt az angolokról:

— Egy nagy nyitányt akarok számukra komponálni és egy nagy szimfóniát . . . Szava el-elcsuklott, testi fájdalom rohama marcangolta.

Mikor március 23-án utoljára keresték fel őt Hummelék, csaknem élettelenül feküdt ágyán. Kínosan lélegzett, egy szó sem hagyta el ajakát és homloka a fájdalomtól kiverejtékezett. Mikor zsebkendője nem akadt keze-

ügyébe s Hummelné batisztkendőjével letörölte szenvedő arcát, hálás tekintetével köszönte meg. Akik látták, úgy jegyezték fel, hogy ennek a hálás tekintetnek fájdalmát nem lehet leírni.

Estére még rosszabbúl lett. Csöndes békével várta a véget. Általános örököséül unokaöcsét nevezte meg. Ágya körül álló barátainak meggyőzően mondta:

— Plaudite amici, comoedia finita est.

24-én délben áhítattal vette fel az utolsó kenet szentségét. Utána, mikor erősítőül egy kis rajnai borral kínálták, suttogta:

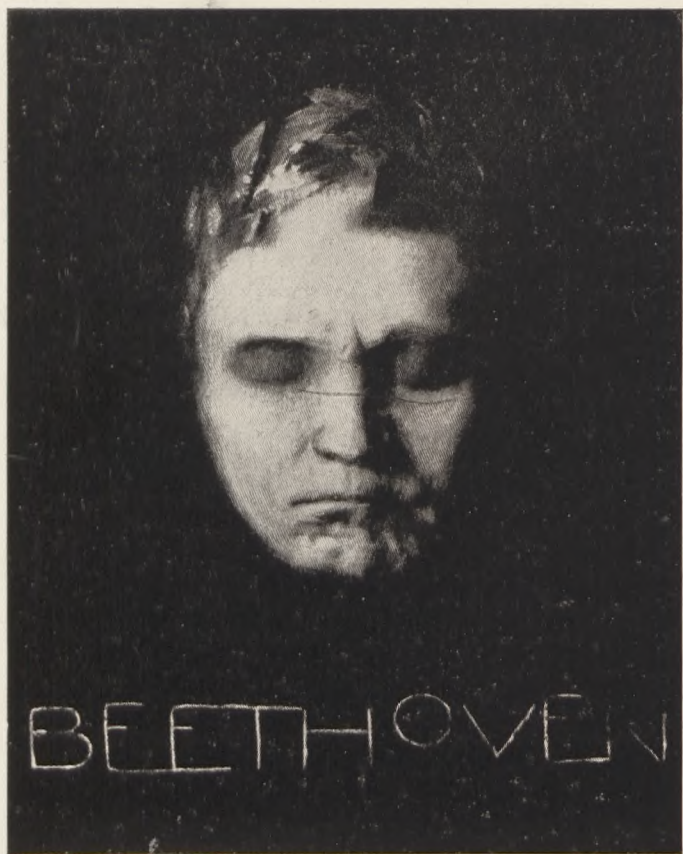
— Kár, kár. Már késő . . . Ezek voltak utolsó szavai.

A haláltusa sokáig tartott, csaknem két napig. Nagy lelke 1827 március 26-án délután háromnegyed hat órakor szállt el. Hüttenbrenner Anselm nevű muzsikus barátja fogta le szemét. Rokonai közül senki, csak a villámlás, mennydörgés és szélvihar jelent meg ágyánál . . .

Március 29-én temették el a währingi temetőbe. Verőfényes tavaszi nap volt. A schwarzspanierhausi halottasház körül ömlött az emberáradat, úgy, hogy az életveszélyes tolongás miatt be kellett zárni a kapukat. Több mint huszezer ember vett részt a végtisztességen. A halottasház a templomhoz, ahol a beszentelés történt, alig volt ötszáz

lépésre s ezt az utat az emberáradatban csak másfél óra alatt tudta megtenni a menet. Mindenki gyászruhában. Három órakor kezdődött a szertartás. Elöl ment egy keresztvivő, utána négy puzonos, azután az énekkar, a koporsó előtt a papság. A koporsót a bécsi zenevilág nyolc legnagyobb énekese vitte vállon. Oldalukon a császárváros nyolc leghíresebb karnagya tartotta a pompázóan feldíszített, négylovas gyászkocsiról lelógó szalagokat. A menet elejétől a koporsóig két sorban harminchat fáklyavivő zárta a sort. Költők, írók, zeneszerzők, színészek és muzikusok voltak. Köztük Böhm József ¹⁶⁾, Dávid ¹⁷⁾, Czerny Károly ¹⁸⁾, Anschütz, Grillparzer ¹⁹⁾, Hummel, Schuppanzigh, Schubert stb. Mindenik fáklyavivőnek balkarjához gyászfátyollal odakötött fehér liliom és fehér rózsza. A koporsó után a boldogult testvére ment, azután a konzervatórium növendékei, a társadalom legkiválóbbjai, majd végeláthatatlan kocsisor következett. A temető kapujánál megállt az impozáns menet. Következett a Grillparzer gyászbeszéde. Anschütz, a nagy színész mondotta el a költőnek Beethoven elszállott lelke után repülő, magasztos szavait.

„Mi, akik itt állunk — kezdte Anschütz — az elhunyt sírja mellett, egy nemzetet, az egész német népet képviseljük. Gyászoljuk megsemmisülését annak az ünnepelt zseninek,

BEETHOVEN-MASZK
FRANZ VON STUCKTÓL

akinek eltűnt fényéből sok maradt örökül a hazai művészetnek, a hazai szellemnek. Még él ugyan — és sokáig éljen a dalok hőse a német lelkekben és német ajkakon, — de a zengő daloknak utolsó mestere, Händel, Bach, Haydn és Mozart örököse és továbbfejlesztője — meghalt és mi sírva állunk az elhangzott játék tépett húrjainál. Művész volt Ő és ami volt, csak a művészet által volt. Az élet tövisei mélyen megsebeztek és mint ahogy a hajótörött a partba kapaszkodik, úgy repült Ő karjaidba ó, Te, a jóknak és igazaknak egyformán dicső testvére, szenvedők megvigasztalója, felülről áradó Művészet! Kitartott melletted még akkor is, amikor a kapu, melyen át bementél hozzá, már zárva volt, amikor már nem látta arcodat, nem hallotta szavadat, képedet mindig a szívéen hordta és mikor meghalt, akkor is a kebelén feküdtél. Művész volt és ki állhat meg Ő mellette? Mint ahogy Behemot a tengeren keresztül száguldott, úgy repülte Ő át művészetének határait. A galambbúgástól a zivatar dörgéséig; a legaprólékosabb, legegyszerűbb művészeti modortól addig a félelmetes pontig, ahol a művészet a harcoló természeti erők szabálytalan önkényébe megy át. Mindent megmért, mindent átélt. Aki utána jön, az nem folytathatja majd, annak előlről kell kezdenie, mert elődje ott szűnt meg, ahol a művészet meg-

szünik. Adelaida és Leonóra! Ünneplés Vít-
tória hőseinek és a Miseáldozat alázatos dalá-
nak! — Gyermekei és teremtményei! ti, har-
sogó Szimfóniák! te, Hattyúdala és te, Mu-
zsája a dalnak: álljatok mind sírja köré és
szórjátok be babérral! Művész volt ő, de em-
ber is; ember a legszebb, a legmagasztosabb
értelemben. Mert elzárkózott a világtól, gyó-
lölködőnek mondták és mert elkerült minden
érzékenykedést, érzéketlennek nevezték. Ah,
aki vértezettnek érzi magát, nem futamodik
meg. A túlérzékenység kerüli az érzékenyke-
dést. Kerülte a világot, mert az ő lelkületé-
ben nem volt fegyver, mellyel ellene vértéz-
hetne volna magát. Elvonúlt az emberektől,
— miután mindent odaadott nekik és semmit
sem fogadott el érte. Egyedül maradt, mert
nem talált magához méltó társat. De sírjáig
megőrizte nagy, szerető emberi szívét. Ilyen
volt, így halt meg és így fog élni időtlen idő-
kig! Ti pedig, akik elkísértétek ide, vigaszta-
lódjatok azzal a gondolattal, hogy nem veszí-
tettétek el őt. Egyetlen élő sem léphet be a
halhatatlanság csarnokába. A testnek el kell
múlni és csak akkor nyílnak meg az öröklét
kapui. Akit itt gyászoltok, mostantól minden
idők nagyjai között foglal helyet és sérthe-
tetlen mindörökké. Térjetez tehát haza szo-
morúan, de megbékélten! És ha valaha az
életben műveinek hatalma, mint a közelgő

zivatar, úgy vesz rajtatok erőt és elragadtatások határtalan, — emlékezzetek erre az órára és jusson eszetekbe: ott voltunk, amikor eltemették és amikor meghalt sírtunk.“

Hummel a sírnál három babérkoszorút helyezett a koporsóra. A szertartás alatt a puzonosok, majd a vegyeskar a Misererét adta elő,²⁰⁾ Schuberttől tudjuk, hogy ez a vegyeskar a sírnál alig tudott a zokogástól énekelni. A nagy halott legjobb barátai a sír teljes beföldeléséig ottmaradtak. Késő este lett, mire elvégződött a legnagyobb költő végtisztessége. Sírjánál ott zokogott egész Európa.

Gyászmiséjét április 5-én tartották, melyen Mozart rekviemjét adták elő. Pár nap mulva Cherubini²¹⁾ nagy halotti miséjét is eljátszották emlékezetére. A währingi temetőben hat évtizeden át egyszerű sírkő jelezte hamvait. 1888-ban átvitték a bécsi központi temető dízsírhelyére Schubert hamvaival együtt. Itt ma is ugyanolyan egyszerű sírkő áll porai fölött, amilyen a währingi volt.

Emléksobrára általános gyűjtés indult meg, amelyhez Franciaország hétszázhuszonnégy frankkal járult. Mikor Liszt Ferenc értesült a franciák közönyéről, büszkén utasította vissza ezt az összeget, mint Beethoven emlékéhez méltatlan alamizsnát s a sajátjából húszezer frankot adott az emlékműre.

Szülővárosában, Bonnban, 1845 óta áll szobra. Bécsben 1880-ban állították fel a Zumbusch készítette remeket. A franciák is megtértek. Párizsban tervezik emlékszobra felállítását s nincs földrésze a világnak, ahol gigászi nagyságát emlékmű ne jelezné.

AZ EMBER

Mindig érdekes és igen sokszor megfejt-hetetlen probléma a művészen az ember. Ritkán két egészen külön lény, legtöbbször azonban szétválaszthatatlan. Ilyenkor leg-nehezebb az elemzése. Az embert emberi szempontból kell nézni, megismerni és meg-ítélni, a zseni pedig az egyénnek emberileg lehető megszűnése. Mennyi különösség lehet tehát egy közöttünk mozgó, velünk beszél-gető, nevető és szomorkodó olyan lényben, akit géniusának rendkívüli ereje kormányoz.

A világ legnagyobb szellemei többé-kevésbé rendellenes emberek voltak, de Beethoven közöttük is kirívóan rendkívüli. Úgyszólván kifürkészhetetlen. A legellentéte-sebb elemek rakódtak össze lényében. Maga volt a szeretet, műveiben az egész világot keblére ölelte és a boldogság örömeivel örven-deztette a lesujtottakat; és ez az ember durva tudott lenni a kiméletlenségig. Nem-csak cselédjeivel és idegenekkel, de legjobb barátaival szemben is. Házvezetőnőjéhez súlyos székeket és egy féltucat könyvet vág; ha idegen ül kocsmabeli asztalához, kiköp

előtte s úgy hagyja el a helyiséget; a barátai beszédét unja, leszamarazza őket. A házmesterekkel és háziurakkal örökös harcban állott. Bécsben harmincöt év alatt harminc helyen lakott. Az egyenlőség és demokratizmus megtestesült harcosa s mégis a legbüszkébb emberek egyike. Büszkeségét királyi udvarokkal szemben is érezteti. Goethet megdorgálja alázkodásért. A fejedelmek szellemi képességeit tartózkodás nélkül lesajnálja. Egy őt térdepelve kérő öreg grófné²²) könyörgésére sem zongorázik. Néha kicsiségekért gorombán mordúl rá az emberekre: — ő, Beethoven, a megváltói szeretet dalnoka, a zenei erő mellett a zenei gyöngédség legszárnyalóbb költője. Nyers, kellemetlen modorú volt. De kellemes és kedves tudott lenni, ha akart. Teste paraszti és szegletes, amilyen a szellemileg megáldott embereké nem szokott lenni. Idegrendszere a legnagyobb fokban beteges és érzékeny.

Inkább alacsony termetű, jól fölépített, izmos, erőscsontú, eleven mozgású férfi volt. Arca kissé himlőhelyes, vörös, duzzadt, erős, keményvonású, szántott, ezerszer változó, csúf, de szellemes férfiarc. Rendkívülien nagy feje dacosan ült bikanyakán. Haja koromfekete volt s még összesen is rendkívül sűrű és mintha fésű évek óta sem járta volna. Fürtjei kigyózva árnyékolták dudoros homlo-

kát. Lapos, széles, rövid orra, keskeny, összeszorított ajkú szája volt. Óriási állkapcsai rendkívüli energiáról tanuskodtak. Állának közepén és két oldalán hosszúkás mélyedés vo.tl Arcszíne nyáron, szabad levegőtől egészséges, barnapiros, élete utolsó éveiben szürkéssárga. Az egész arc csupa erőt tükrözött. Kicsi, villogó, rendkívüli fényt lövelő, sugaras, kékesszürke szeme volt. Színét nehezen lehetett pontosan meghatározni. Kortársai közül többen ²³⁾ feketének, majd barnának írják le. Legmegbízhatóbb Klöber festő följegyzése, szerinte Beethoven szeme határozottan kékesszürke. Szemgolyóin minden gondolata átfutott s ilyenkor ezek a szemek megnőttek, világítottak. Intenzív gondolkozás közben szembogara fölfele fordítottan állott s szemgolyója vagy izgatottan forgott, vagy mereven, kidagadva ült. Kedvesen, bátorítóan szokott mosolyogni, de a nevetése, mely egész arcára kiterjedt, kitörő és torz volt. Szerencsére mindig rövid ideig tartott. A legfájdalmasabb lekü zseni nem tudott nevetni. Rendes arckifejezése inkább búskomor s apró szeme szögletében állandóan bánatos fájdalom ült. Sohasem gesztikulált. A feje is mindig mozdulatlanul állott.

Keze, muzsikus keze, milyen volt? — kár, hogy nincs följegyzés róla.

Ha ihlet szállta meg, arca hirtelen átszel-

lemült, egész lénye föltűnő változáson ment át. Ilyenkor valami varázsos rendkívüliség sugárzott róla. Az utcán, kávéházban, vendéglőben többször előfordult, hogy ihletes hajszoaltsága megdöbbsentette az idegeneket. Az utca népe ilyenkor tisztelettel tért ki útjából.

Ruházata fiatal éveiben gondos, tiszta és divatos volt, később elhanyagolt és legtöbbször divatellenes. Nagy szerelmei idejében igen vigyázott külsejére. Harmincadik éve körül világfi módjára élt. Táncolni tanult és naponta kilovagolt a Práterbe. Idősebb korában senki sem ismert volna rá a komor, beteges, magábazárkózott, elhanyagolt ruházatú emberben a bécsi arisztokrata szalónok egykori kedvelt gavallérjára.

Életmódja a legrendetlenebb. Csak egy rendszert látunk benne, hogy mindig napkel-tével kelt s este tíz órakor feküdt le. Az időt nem nagyon tudta mérni. Csak annyiban vett róla tudomást, amennyit a nap és a csillagok közöltek vele. Mikor dolgozott, fogalma sem volt az órák múlásáról. Nagy munkái írása-kor néha napokig sem került haza. Hol baran-golt? — senki sem tudta... Reggelije kávé-ból állott, amit mindig ő maga főzött. Hatvan szem kávé-t számított egy csészére, ami erős, izgató ital. Kedvenc étele a makaróni volt parmezánnal és a hal. Vacsorája rendszerint

déli maradékból és levesből állott. Kedvenc itala a friss forrásvíz, amit különösen nyaranta mértéktelenül ivott. De a jó bort és a sört is szerette. Reggeli után azonnal íróasztalához ült s dolgozott déli két-három óráig. Néha megszakítva munkáját, kiment az utcára, sétált egyet s visszaült kótapapírjához. Ha egész délelőtt dolgozott, többször bement a fürdőszobájába, tele korsókkal vizet öntött karjára és kezére, miközben a skálát lefelé s fölfelé ordította, vagy mormogta. Ilyenkor hirtelen följegyzett egyet s mást, majd folytatta munkáját. Ezek a legmélyebb gondolkodás percei voltak. A mosdás és fürdés nélkülözhetetlen volt számára. Annyi vizet pocsékol, hogy átfolyt a fürdőszoba padlóján, ami a házmesterekkel és háziurakkal örökös veszekedésre adott okot. Naponta járt kávéházba, mindig abba, amelyik lakásához legközelebb esett. Utolsó éveiben a hátsó különajtón surrant be, elolvasta az ujságokat s ugyanott távozott, mindig elkerülve az idegeneket. Kocsmákba, sörpincékbe is szívesen eljárt. Mindig egyedül ült s a legbensőbb sarkokban huzódott meg. Téli estéit komoly olvasmányokkal, hírlapok böngészésével, egyszerű vacsora és egy pipa dohány mellett ott-hon töltötte. Este sohasem komponált. Munkájához a napvilág kellett.

Lakása szörnyen rendetlen volt. Butor-

zata szegényes. Rendszerint zsibárusoknál vásárolgatott. Sétáin sokáig nézegette a kirakatbeli tárgyakat és ha valamelyik megtetszett neki, megvette. Szobáiban könyvek, kóták, cipők, ruhák, hangszerek a legfurcsább rendetlenségben. Alig lehetett lépni a lakásban, minden a földön, a padlón hevert. Állandó pipafüst úszott a levegőben. Alkonyatkor rendesen zongarájához ült, vagy hegedűjét, brácsáját vette kezébe.

A pénznek nem volt értéke előtte. Sohasem tudta mennyire van szüksége és mennyit költött.

*

Nagyon szeretett sétálni. Télen a városban, nyaranta Bécs szép környékén barangolt. A meleg évszakot rendszeren valamely környékbeli faluban töltötte. Így egész élete folytonos költözködés volt. Hogy is lehetett volna rend a lakásában? A természet ölen érezte magát legjobban. Szélben, viharban, villámcsapkodásban hajadonfővel járta a mezőket. Leste az erdők titkos danáit s jegyezte a föld énekét, A melódiák és harmóniák mint láthatatlan ökörnyálak úszták körül a friss szántáson, vagy színes réteken bolyongó költőt. Beleakadtak ruhájába. A legszebbek, a legmagasztosabbak, a zene ősi testéről leszakadtak jöttek vele szembe, körülfonták lobogó fürtű fejét, földízítették különös öl-

tözetét. Mint királynője körül a méhraj, száll-
dostak körülötte. Titkos beszédbe elegyedett
velük a különös mezei vándor s mire sétájá-
ról megtérve, a város határához ért, ce-
ruzájával összeszedte őket s kótafüzetének
hieroglifszerű pontocskáiban hazavitte a leg-
zseniálisabb emberi alkotóműhely egyszerű
szobájába, rárakta halhatatlan kótapapiro-
saira s átadta a világnak örök ajándécul.

Beethoven az őseMBER erejével augusztusi
délben is napba tudott nézni, a legsötétebb
éjszakában pedig színeket és életet látott.
Annyira a természethez tartozott, mint föld-
höz a fa. Soha semmiféle művész nem volt
ilyen áhítatos imádója a mindenségnek. A
napsugár, a zivatar s az elemek volt, ember
képében. Úgy ismerte a természetet, mint egy
tudós. Ha néha valamelyik barátja elkísérte
sétájára, bolyongás közben olyan előadásokat
tartott bármely természettani, vagy termé-
szetrajzi kérdésről, mint a legképzettebb
szakember. „Milyen boldog vagyok, hogy is-
mét bokrok, erdők, fák, sziklák között baran-
golhatok. Senki sem tudja annyira szeretni a
természetet, mint én.” Jegyzőkönyve egyik
lapjára a természet isteni lényegének
dicsőítéséül ezt a himnusz írja: „Minden-
ható! — az erdőben — boldog vagyok —
boldog — az erdőben — minden fa beszél
általad óh, Uram — micsoda nagyszerűség

ilyen erdőségben! — a magaslatokon nyugalom — nyugalom, hogy Neked szolgálhassanak”. Más helyen így nyilatkozik: „Szerencsétlen hallásom a szabadban nem gyötör. Úgy érzem itt magam, mintha minden fa hozzám beszélne és ezt mondaná: Szent! Szent!”

*

Beethoven életének hatalmas, csaknem minden érzését legyőző, uralkodó vonala volt: a szerelem. Olthatatlan vágy gyötörte a legtisztább, szerelemre legméltóbb nő után. A nők nagy száma tarkította életét, de az ideális nőt, akivel méltón megoszthatta volna életét, nem lelte fel soha. A legnemesebb szerelemre örökké szomjuhozó ő férfi maradt haláláig. A nők röpke vonzódásai zsenijének szóltak. Emberi foggyatkozásai nagyban gátolták szerelmi boldogságát. Barátjai vallják, hogy egy percig sem volt szerelem nélkül, de leghosszabb ideig tartó imádata csak hét hónapig tartott. Huszonkilenc nő nevét ismerjük, akikbe szerelmes volt. Elképzelhetjük a nem ismertek számát! Életrajzírói, kortársai, a szájhagyomány százféle képet adnak szerelmi életéről. Ahol az adatok egybevágók, nincs mit vitatkozni, de mi úgy érezzük, hogy Beethoven szerelmi életének még a kapujáig sem juthat el soha egyik kutató sem, annyira férfiasan szűzi, titkos és elburkolt az.

Beethovennek, az embernek nyitját: siketsége, csunya férfi volta és szerelmi élete adná meg. A két elsővel tisztában vagyunk, de szerelmét csak klasszikus erejű lírájából ismerjük. Abból az örök fájdalmú, kielégíthetetlen, égető, olthatatlan lírából, mely sohasem érzelműs (bár leveleiből kitetszőleg hajlott erre) s a férfias líra örök mintaképe a zenében. A zene nem a fogalmak országában jár, lemondó és keserű bánatát mégis kiérezzük kótáiból. Leveleinek perzselő sorai kevés bizonyíték egy ilyen tobzódóan dús szerelmi élet feltárásához. A férfiú örök erotikája pedig nemes, tisztult, általánosan emberi művészetté tömörült műveiben. Beethoven, az ember, fut a nő után, mindig az ideált keresi és mindig bánatosan és fájdalmasan esik el. Beethoven, a művész, lírájában mindig a legtisztultabb szerelmet zengi. A legnagyobbak sorában alighanem Beethoven volt a férfi és nő közti örök harcnak legszerencsétlenebb bajnoka.

Amennyit szerelmeiről valóságként tudunk, rejtélyes, izgató. Éppen burkoltsága miatt. Azt hinnők, levelei mindent elárulnak s amikor olvassuk, nincs rajtuk név, nincs dátum. Forgatjuk őket, magyarázgatjuk százféleképpen s mégis csak találgatás az egész. „Halhatatlan kedvese (Die unsterbliche Geliebte)“ örökhírűvé vált és mégis ta-

lány... A mester hagyatékában július 6-iki dátummal ezt a levelet találták: „Angyalom! Mindenem! Én-em! Csak néhány szó Hozzád ma — ceruzával (a Tieddel). Csak holnap lesz biztos lakásom. Mily haszontalan időpazarlás! Miért e mély bánat, midőn a kényszerűség beszél! Állhat-e szerelmünk egyébből, mint áldozatokból? Megváltoztathatod-e azt, hogy ne légy egészen az enyém? és én egészen a Tied? Óh Istenem! — Tekintsd a szép természetet s nyugtasd meg kedélyedet a kényszerrel szemben. A szerelem mindent és egészen követel. Így vagyok én Veled, Te velem. Csakhogy olyan könnyen felejtet el, hogy értem és Érted kell élnem. Ha egyesülhetnénk, e kint épp úgy nem éreznéd, mint én... Nemsokára látjuk egymást. Ma sem közölhetem Veled észrevételeimet, melyet az utóbbi napokban életemre vonatkozólag tettem. Ha mindig közeledben lehetnék, nem cselekednék így. Keblem telve mondanivalókkal. Ah, vannak pillanatok, midőn érzem, hogy a beszéd semmi. Légy vidám, maradj meg Drágámnak, egyetlen Kincsemnek, Mindenemnek, mint én Neked; — a többi küldjék az Istennek, amint végeztetett. Hű Lajosod.“

A postakocsi ezalatt elment s Beethoven folytatja a levelet, mélyebben belemerülve: „Te szenvedsz, Te legdrágább lény! Szen-

vedsz, ah, ahol én vagyok, ott vagy Te velem. És ki fogom vívni, hogy Veled élhessek. Mily élet!! így!! nélkülöd! Üldözve itt-ott az emberek jósága által, kik az enyémet épp oly kevéssé akarják megszolgálni, mint ahogy nem is szolgálják meg. Az emberek egymás iránti alázatossága bánt s ha magamat a világegyetem összességéből tekintem, mi vagyok én s mi az, akit a legnagyobbnak mondanak? És mégis, éppen ebben rejlik az isteni az emberben... Ha bármennyire szeretsz is, még jobban szeretlek én, de el ne rejtőzz soha előlem. Jó éjt. Óh Istenem! ilyen közel! ilyen távol! Nem valóságos mennybolt e szerelmünk? És olyan erős is, mint az ég bástyái”.

Másnap hajnalban a postakocsi elmenetele előtt még egyszer megtoldja: „Jó reggelt, július 7-én. Már az ágyban Hozzád szállnak gondolataim, halhatatlan szerelmem, néha néha vidáman, majd ismét szomorúan, várva a Sorstól, hogy meghallgatást találunk-e? Élni csak egészen Veled tudok, vagy sehogy. Igen, elhatároztam, hogy addig bolyongok a távolban, míg karjaidba repülhetek s magamat nálad otthonosnak mondhatom és lelke-met a Te úton a szellemek birodalmába küldhetem. Fájdalom, ennek így kell lenni; rá fogod magad szánni, annál is inkább, mert ismered irántad való hűségemet. A szívem

sohasem lesz a másé, soha-soha. Oh Istenem, miért kell távol lenni attól, akit úgy szeretünk. Az életem Bécsben ugyancsak fájdalmas élet. Szerelmed a legboldogabbá és legboldogtalanabbá tesz egyszerre. Vágynék most az életnek egy kis egyhangúságára, egyformaságára; bekövetkezhetik-e ez a mi viszonyaink mellett? Légy nyugodt; csak helyzetünk higgadt megítélésével érhetjük el egysülésünk célját. Légy nyugodt, szeress engem ma — tegnap. Milyen könnyekkel teli vágy utánad — utánad — utánad Életem, Mindenem. Isten Veled, szeress mindig, ne ismerd soha félre leghűbb szívét a téged szerető Lajosodnak. Örökké a Tied, örökké az Enyém, örökké a Mienk“.

1801 őszén ezt írja: „Valamivel kellemesebben élek most, — mert többet tartózkodom emberek között. Ezt a változást egy kedves, varázslatos leány okozta, aki szeret engem és akit én szeretek. Két esztendő óta ismét egy néhány boldog pillanat és először érzem azt, hogy a házasság boldoggá tenne. Sajnos, nem az én körömből való és mert most nem házasodhatok — tovább vergődhetek“. Idevágó jellegzetes sorai még: „A fiatalságom, igen, úgy érzem, csak most kezdődik. Nem voltam-e mindig sinylődő ember? Testi erőm egy idő óta — inkább mint bármikor — erősödik és ugyanúgy szellemi erőm is“. Ezek a

sorok, a saját szavai, visznek legközelebb a nagy zeneköltő hét pecséttel őrzött titkos szívéhez. A többi csak találgatás, hibás, vagy hitelt érdemlő következtetés.

Némelyek szerint a „halhatatlan kedves” Guicciardi Julia, a Modenából származó gróf Guicciardi udvari tanácsos tizenhatéves leánya volt, akinek csodás *Holdvilág-szonátá*-ját (op. 27) ajánlotta. Ez a szerelem az 1801—1802. évre esik. Mikor Beethoven Juliát megismerte, a leány már félig-meddig gróf Gallenberg menyasszonya volt. A főúri társaság hozta őket össze, de Julia rajongása inkább a nagy zeneköltőnek, mint az embernek szólt. Kacér, önző, gyermekes teremtés volt, kegyetlenül kínozza Beethovent. Nem hozzá, hanem gróf Gallenberghez ment feleségül. Csaknem végzetesen megrázta ez a tisztaszívű szerelmest, majdnem beleroppant. Gallenberget Beethoven mindig támogatta, de Juliát megvetette. Ilyen szenvedélyek még az éperejű és érzékű embert is könnyen kettétörlik. Beethoven is közel volt ahhoz, hogy véget vessen életének. Csupán rendíthetetlen erkölcsi érzéke tartotta őt vissza az öngyilkosságtól. Kétségbeesjtő válságát *heiligenstadti végrendelete* ²⁴⁾ mutatja, melyet ezzel a felírással intézett testvéréhez: „Halálom után olvasandó és végrehajtandó”. Ezt a szívtépő fájdalommal kiöntött írást mindenki-

nek olvasnia kell, aki ismerni akarja Beethovent:

„Oh, emberek, kik engem ellenséges indulatnak, nyakasnak, vagy embergyűlölőnek tartotok, vagy nyilvánítottok, milyen igazságtalanok vagytok! Nem ismeritek titkos okát a látszatnak. Szívem és elmém gyermekkorom óta gyöngéden érző. Még nagy tettekre is kész lettem volna, de gondoljátok meg, hogy hat év óta gyógyíthatatlan beteg vagyok, oktalan orvosok állapotomat csak súlyosbították, évről-évre reménykedtem a javulásban, de csalódtam. Végül is be kellett látnom, hogy ez tartós betegség (aminek gyógyulása talán évekig tartó, talán lehetetlen). Szenvedélyes és élénk temperamentummal születtem, a társaság szórakozásait is kedveltem, de betegségem visszavonulásra kényszerített és arra, hogy egyedül töltssem életemet. Ha néha mégsem akartam ezzel törődni, milyen keményen taszított vissza rossz hallásom szomorú tapasztalata. Mégsem mondhattam az embereknek: beszéljetek hangosabban, kiáltsatok, mert siket vagyok. Lehetetlen volt bevallanom, hogy az az érzékem gyenge, amelyiknek nálam tökéletesebbnek kellene lenni, mint bárki másnál, annak az érzékemnek, amely egykor a legtökéletesebb volt, olyan tökéletességű, amilyen kevés muzsikusként adatott. — Óh, én ezt nem tehet-

tem; azért bocsássatok meg, ha meghátrálni láttok akkor, mikor annyira szeretnék köztek lenni. Kétszeresen fáj szerencsétlenségem, mert félek, hogy félreismernek. Én az emberi társaságban, finomabb társalgásban, kölcsönös eszmecserében nem találhatok örömet. Egészen egyedül vagyok s csak olyan keveset merek társaságba menni, amennyire a szükség kényszerít. Számkivetettségben kell élnem s ha mégis emberekhez közeledem, szorongó aggodás fog el attól való félelmemben, hogy állapotomat észreveszik. Így volt ez az elmúlt félévben is, amit a vidéken töltöttem. Orvosom azt tanácsolta, hogy lehetőleg kiméljem hallásomat, ami mostani helyzetemben nem volt ellenemre. Ha néha mégis vágytam társaságra és vágyamnak nem tudtam ellenállani, milyen fájdalmas volt, mikor valaki mellettem állva, távoli fuvolaszót hallott és én semmit sem hallottam. Vagy hallották a pásztor énekét és én abból sem hallottam semmit. Ilyenkor közel voltam a kétségbeeséshez s csaknem véget vetettem életemnek. Csupán a művészet tartott vissza. Úgy gondoltam, addig nem hagyhatom itt a világot, míg el nem végeztem azt, amire hivatottnak érzem maagm és tovább tengetem ezt a nyomorult életet. Valóban nyomorúságos, mert ilyen ingerlékeny testet egy gyors fordulat a legjobb állapotból a legrosszabba taszíthat.

Türelem, így hívják, ezt kell most vezéremül választanom. Megtettem. Remélem, elhatározásom tartós lesz és várhatok addig, amíg a kérlelhetetlen párkák életem fonalát el nem vágják. Jobb lesz-e így, vagy sem? — én eldöntöttem. Nem könnyű dolog huszonnyolcéves korban kényszerből filozófussá válni és a művésznak még nehezebb, mint bárki másnak. Istenség, te látod bensőmet, te ismered, tudod, hogy emberszeretet és jócselekedetre való hajlandóság lakik bennem. Óh, emberek, ha egyszer ezt olvassátok, gondoljátok meg, hogy igazságtalanok voltatok velem szemben és a boldogtalan vigasztalódjék, mert bennem magához hasonlóra talál, aki a természet minden akadályá ellenére mindent megtett, ami hatalmában állt, hogy a méltó művészek és emberek sorába felvétessék. Te, Károly és János, ha halálom után Schmidt tanár²⁵) még él, kérjétek meg őt nevemben, írja le a betegségem és ezeket a sorokat csatoljátok hozzá, hogy a világ, amennyire lehetséges, legalább halálom után békéljen meg velem. Együttal kis vagyonom örököseinek nyilvánítalak benneteket (ha ugyan ezt vagyonnak lehet nevezni), osztozzatok rajta testvériesen, éljetez békében egymással s segítsétek egymást, ami rosszat tettetek, azt — tudjátok — már rég megbocsátottam nektek. Károly öcsém, neked különösen köszönöm az utóbbi

időben tanusított ragaszkodásodat. Szeretném, hogy nektek sokkal jobb, gondtalanabb élet jusson, mint nekem. Gyermekeiteket tanítsátok erényre, mert csak ez boldogít és nem a pénz. Ezt tapasztalásból mondom. Ez emelt fel nyomorúságomban, ennek köszönhetem a művészetem mellett azt, hogy önkézüleg nem vetettem véget életemnek. — Isten veletek és szeressétek egymást. — Köszönet a barátainknak, különösen Lichnowsky hercegnek és Schmidt professzornak. Úgy kívánom, hogy a Lichnowsky herceg hangszereit egyikőtök őrizze meg, de ebből ne támadjon egyenetlenség közöttetek. Ha azonban valami hasznosabb célra használhatjátok fel, adjátok csak el. Mennyire örülnék, ha poraimban is hasznatokra lehetnék. — Így legyen! — Örömmel halok meg. Ha hamarabb érne a halál, mintsem művészi képességemet kifejtettem volna, akkor kemény sorsom ellenére még mindig korán érkezik és ezért szeretném, ha később jönne. De így is belenyugszom, mert végnélküli szenvedésektől szabadít meg. — Jójj, amikor akarsz, bátran megyek elébed! — Isten veletek, és ne felejtsetek el egészen. Ezt megérdemlem tőletek, mert életemben sokszor gondoltam arra, hogy benneteket boldoggá tegyelek. Legyetek azok!

Heiligenstadt, 1802 október 6.

Beethoven Lajos."

„Heiligenstadt, 1802 október 10. Búcsú-
zom tehát téled szomorúan, mert a remény,
amit magammal hoztam, hogy legalább bizo-
nyos mértékig meggyógyulhatok, most elhagy-
teljesen. Lehullik, mint ősszel a hervadt fa-
levél. Majdnem úgy megyek el innen, mint
ahogy idejöttem. A bátorság is elhagyott,
ami pedig gyakran lelkesített a szép nyári
napokon... Óh, gondviselés, engedd, hogy az
örömmek egy tiszta napját megláthassam!
Olyan régen idegen nekem a tiszta öröm
bensőséges visszhangja. Óh, Istenem, mikor,
óh, mikor érezhetem ezt újra a természet és
az emberiség templomában. — Soha? Nem!
óh, ez nagyon kegyetlen volna.“

Beethovennek Julián kívül másik nagy sze-
relme: Brunsvik Teréz grófnő volt. Az élet-
rajzi feljegyzők táborá számtalan könyvben,
cikkben vitázik, hogy Julia, vagy Teréz volt-e
a „halhatatlan kedves”. Valószínűbb, hogy
Brunsvik Teréz. De nem az a fontos, hogy *ki*
volt, hanem az, hogy *volt*, mert léte a zene-
irodalom remekeit váltotta ki a legszerelme-
sebb zsenik egyikéből. Brunsvik Terézzel a
bécsi arisztokrata világban találkozott össze.
Beethoven Teréz bátyjának, Brunsvik Fe-
rencnek, igen jó barátja volt. Ferencet
Beethoven „mein Bruder“-nek szólította, te-
gezte s meghitt bizalmasává fogadta. Nővé-
rével való titkos eljegyzésüket is csak Fe-

renc tudta. Szép, nemes, nagy szerelem volt. Teréz elég szép, nagyon tehetséges, nemesen gondolkózó leány. Figyelemreméltó zenei talentum. Kisleány korában zongorázni tanult Beethoventől. A grófék magyarországi birtokukra, Korompára és Martonvásárra is meghívták a mestert. Itt szerette meg egymást a két kivételes lény. Teréz feljegyzéseiben így őrizte meg ezeket a boldog napokat: „Egyik vasárnapi estebéd után Beethoven holdfény mellett leült a zongorához. Előbb végigsétáltatta kezét a billentyűkön, Ferenc és én már ismertük ezt. Mindig így preludiált. Azután megütött néhány akkordot a basszusban és lágyan, sejtelmes ünnepélyességgel elzongorázta Bach Sebestyénnek egyik dalát: „Ha nekem akarod adni szívedet, add előbb titokban; közös gondolatunkat ne találhassa ki senki sem“. Anyám és a plébános elaludt; fivérem komolyan maga elé nézett, én pedig, akit éneke és tekintete áthatott, a maga teljességében éreztem az életet. Másnap reggel a parkban találkoztunk. így szólt hozzám: — Operát írok. A főalak bennem van, előttem van mindenütt, ahol járok, ahol kelek. Sohasem éreztem még magam ilyen magasztosan. Minden csupa fény, tisztaság, világosság. Eddig ahhoz a mesebeli gyermekhez hasonlítottam, aki kavicsot gyűjt és nem látja meg az útjában pompázó, viruló virágo-

kat... 1806 május havában jegyese lettem egyedül szeretett fivérem beleegyezésével“.

Ez a szerelem, különösen a kezdetén, legboldogabb ideje Beethovennek. Grillparzer azt jegyezte föl, hogy Beethoven ekkor csupa buzgalom volt. Élénk, vidám, szellemes, a társaságban udvarias, türelmes a kellemetlen emberekkel szemben s választékosan öltözött. Ez a béke és boldogság sem volt azonban tartós, bár hatását sokáig, mondhatni mindig éreztette. Teréz nem lett az övé. Miért? Nem tudni. A viszony 1810-ben megszakadt, de sohasem feledték el egymást. Beethoven később is mondta: „Ha rágondolok, a szívem éppen olyan erősen dobog, mint azon a napon, amikor először láttam“. Teréz arcképét ilyen ajánlással adta Beethovennek: „A ritka zseninek, a nagy művésznek, a jó embernek“. Ezt a képet — szokása szerint önmagában beszélgetve — sokszor csókolgatta később az árva, öreg Beethoven. Brunsvik Teréz sohasem ment férjhez. Életét a gyermeknevelés nemes szolgálatának szentelte.

Még két név emelkedik ki Beethoven szerelmeseinek sorából. A sok alig ismert, gyorsan fellángoló és tűnő szerelem örök homályából Malfatti Teréz és Sebald Amália neve bukkan fel.

A szép Malfatti Terézt meg is kérte, de kossarat kapott. Ez a szerelem arra az időre

esett, mikor a „halhatatlan kedves” csillaga már hanyatlani kezdett.

1811 nyarán Beethovent orvosai a csehországi Teplitz-fürdőbe küldték erős, heves és hosszantartó fejfájásai miatt. Itt került eléje közös ismerősök révén a bájos énekesnő, Sebald Amália, egy berlini igazságügyi tanácsosnak huszonnégyéves leánya. Teplitzben mindig együtt voltak s a következő évben is találkoztak ugyanezen a fürdőhelyen, amiről Beethovennek Amáliához írt nyolc meghitt hangú levele tanuskodik. Ez a szerelem azonban már nem nőtt szerelmi szenvedéllyé. Beethoven akkor negyvenkétéves volt. Amália csakhamar férjhez ment. Érdekes, hogy Amália szépsége később egy másik nagy zeneszerzőnek, Webernek, szívét is meghódította.

*

Jellemzők Beethovenre korának nagy muzsikaival való találkozásai is.

Élete vége felé egyik kiadója, Artária, elvitte hozzá Rossinit. Bécs akkor rajongott az olasz operáért s ünnepelte az olasz mestert. Az öregedő Beethovent pedig kezdték elfelejteni. Természetesen fájt neki az idők változása, de nem annyira hiúságból (ezt sohasem ismerte), hanem azért, mert az olasz muzsika ilyen szertelen térhódítását a zenei ízlés megromlásának tartotta. Nagyon beteges volt

már a mester, nem érzett erőt az ellene való küzdelemre.

Munkái javíthatása közben találták Beethovent a látogatók. Amint Rossinit meglátta, felvetette fejét, mereven megnézte, aztán felugorva íróasztalától, eléje sietett.

— Ah, a *Szevillai borbély* neves szerzője!... A *Szevillai borbély* kitünő opera. Ismerem, átnéztem. írjon minél több ilyen, kár volna, ha tehetségét más irányban foglalkoztatná.

Aztán kérdezősködött Rossinitől az olasz opera sikereiről, kik a legjobb énekesek, hogy tetszik neki a bécsi olasz operatársulat stb. Mikor pedig Rossini őszinte mély hódolattal adta tudtára a mesternek zsenije iránti bámulatát és csodálatát, keserű gúny ömlött el a zeneköltő arcán s csak ennyit válaszolt rá:

— Oh, un infelice . . .²⁶⁾

A látogatás rövid ideig tartott. Vendégét kikísérve, az ajtóban is ismételte a mester:

— Aztán csak minél több *Szevillai borbély*-t.

*

Mikor Webert először látta, rögtön megismerte, megölelte s a legnagyobb öröm tükröződött arcán.

— Isten hozott! te ördögi fickó, — ismételtette a fiatal Weber vállát veregetve s azonnal elébe tette társalgási jegyzeteit. Mint

magával egyenrangúval, fentartás nélküli nyíltsággal beszélgetett vele. Szidta a szín- házigazgatókat, a hangversenyrendezőket, a közönséget, az olasz operát s főként hálátlan unokaöccsét. Mikor Weber megjegyezte, hogy jó volna, ha ettől a környezettől egy időre szabadulna s esetleg németországi körútra menne, a mester így válaszolt:

— Késő, nagyon késő — s ujjaival a levegőben zongorázva, rázta ezüstözött fejét.

— Talán menne Angliába, ahol nagyon szeretik — írta fel Weber.

— Az is késő — válaszolta Beethoven s bizalmasan, tüntetőleg karonfogta vendégét, magával vitte megszokott vendéglőjébe ebédelni. Nagyon meleg és szíves volt fiatal zeneszerzőtársához az ebédnél is. Elismerőleg beszélt az „Euryanthe”-ről²⁷⁾ s kiemelte, hogy a német operaszövegek milyen jók. Búcsúzásnál átölelte és többször megcsókolta Webert. A fiatal költő finom kezét sokáig szorongatta erős öklében s így bocsátotta el:

— Sok szerencsét az új operához! ha csak tehetem, elmegyek a bemutatóra.

*

Schubertet is ismerte Beethoven. Mikor nagy betegségében Schindler, a jó barát, a mester némi szórakoztatásáról akart gondoskodni, összeszedte Schubertnek vagy hatvan

dalát, — jórészt kéziratban — s elvitte Beethovennek. A nagy mester addig csak öt dalát ismerte a nagy költőnek s mikor meglátta a hatalmas gyűjteményt, igen csodálkozott ezen a termékenységen; mikor pedig mondták neki, hogy Schubert már vagy ötszáz dalt írt, — alig akarta elhinni. Szeretettel forgatta a kótákat, sokszor órák hosszat foglalkozott velük, nagyon tetszett neki *Iphigenia monológ-ja*, *A mindenható*, *A fiatal apáca*, *A szép molnárlány* dalciklus²⁸) stb. s fellelkesülve, többször mondotta:

— Schubertben igazán isteni szikra lakozik! Ha ezeket a jó szövegeket én kaptam volna, én is megzenésíttettem volna.

Beethoven a dalokból annyira megkedvelte Schubertet, hogy zongoraszerzeményeit és operáit is meg akarta ismerni, de ebben halálos betegsége már megakadályozta.

Schubert a mestert halálos ágyán meglátogatta. Schindler vezette őt Beethovenhez s mikor jelentették neki, hogy Schindler és Schubert van itt, öröm futotta át szenvedő arcát s azt mondta:

— Először Schubert jójjön...

*

Nagy elődjeiről levelezéseiben ilyen sorokat találunk: „Szivem a harmónia ósatyjának, Bach Sebestyénnek nagy művészetéért

dobog. A régi mesterek közül csak a német Händel és Bach Sebestyén volt zseniális. — Mozart legnagyobb tisztelői közé tartoztam mindig és az is maradok utolsó lehelitemig”.

*

Beethoven nem volt valami kiváló pedagógus. Ismertebb tanítványa Czerny Károly, Rudolf főherceg, Ries Ferdinánd²⁹⁾ és Brunsvik Teréz volt. Sok tanítvánnyal bajlódott még, de egyik sem lett híressé.

Tanóráin hangulatos és szeszélyes, néha azonban természete ellenére feltűnően türelmes volt a mester. Ries említi, hogy egy alkalommal tízhétszer megismételtetett egy frázist, de a tízszeri ismétlés nem volt ritkaság. Ha azonban a zongorázó az egyszerűbb fogásokat hibázta el, — rettenetes dühbe jött. Arca elvörösödött, halántékának erei kidagadtak s fel-alá futkosott a szobában. Mikor már rosszul hallott, tanítványa hatáához állva, mereven nézte a játékos kezét. Azt tartotta, hogy apróbb hibák miatt nem kell félbeszakítani a tanítványt, az észrevételeket a darab befejezése után is meg lehet tenni. Első, hogy a zongorázó helyes ujjrenddel játsszék s az ütemeket megfelelően betartsa, csak azután lehet figyelembe venni az előadást.

*

Beethoven a legjellemesebb emberek egyike volt. Az ember — a jellem, tartja az

angol közmondás. Nagy művész, kiváló ember csak nagy jellem lehet. A jellem a lélek halhatatlanságának földi ruhája. A boldogtalanoknak és a szenvedőknek megrendíthetetlen ereje és hite a jóban, a magasztosban. Az emberiség legjobbjai állanak a boldogtalanok élén. Köztük is legelől a legerősebb jellem fegyverzetében Beethoven.

Akármilyen nagy volt is Beethoven, a szíve minden nagyságánál nagyobb volt. „Nem ismerem a magasrendűségnek más jelét, mint a jóságot. A szív az emelője mindennek, ami nagy” — írja meggyőződéssel. Hivatásának azt vallotta, hogy a szegény emberiségbe egy kis bátorságot öntsön. Ő, az emberek legszerencsétlenebbje: a nyomorultak legnagyobb vigasztalója. Ilyen szíve csak Krisztusnak volt. Csodálatos lelkiereje legyőzte kínszenvedéseit. A sorstól ezerszeresen sebzett, magábavonult oroszlánt herosznak látjuk. Lelkiereje és szíve az emberek legsebbejévé varázsolta őt. Minden élő lényt szeretett. Még a talpa alá került füvet is sajnálta. Egy kislány siránkozva panaszkodott, hogy nem képes tőle egy lepkét se fogni, mert a gonosz bácsi zsebkendőjével mind elhessegeti. „Ha látom, hogy valamelyik barátom nélkülöz és az erszényemből éppen nem futja, hogy azonnal segíthessek rajta, leülök dolgozóasztalomhoz és rövid időn belül kirántom a

bajból. Egyetlen barátom se nélkülözzön, amíg van valamim” — így írja. A jót önmagáért a jóért cselekedte, sohasem várt érte viszonzást. Mindig kért — mások számára. Fáradtságot nem ismerve, segített mindenkin. Egyazon ügyben tíz levelet is írt egymásután, mások érdekében.

A szívjósággal mindig együtt jár a háláérzet is. Lelkében jótevői kivételes helyre kerültek. Ha csak tehette, dúsán viszonzott minden legkisebb segítséget. Jótékonyága kiemérelhetetlen volt. Mikor embert sem akart látni, mikor visszavonultságának szenvedő csendjét legjobb barátainak sem volt szabad megzavarni, mikor betegsége miatt alig-alig tudott valamit dolgozni, mikor őt magát is kenyérgondok környezik, — jótékony célra, ingyen, hangversenyeken működik közre.

Az egyedüllét szomorú bajnokának egyik fő jellemvonása volt a családiasság is. Két testvéröccsét és unokaöccsét, mondhatnók, mértéken felül szerette, minden hibájukat elnézte, megbocsátotta. Mindhárman rosszul bántak vele s ő mégis jó volt hozzájuk. Testvéreit álláshoz, keresethez juttatta s megtörtént, hogy öregedő korában inkább zsemlyét és egy pohár sört ebédelt, semhogy hozzányult volna ahhoz a pénzhez, melyet unokaöccse számára örökségként félretett. Szülő-tisztelete megható. Züllött apja ellen nincs

egy panaszos szava s egyetlen kellemetlen szót sem tűrt róla. Tanítóival szemben is szelíd és türelmes volt, ő, aki a féktelen csapongás és dacosság önfejű fanatikusa.

Vallásos volt. Vallásossága nem a hitnek szívében emelt vára, hanem komoly erkölcsi alapja. „Semmi se magasztosabb, mint a többi embernél közelebb jutni Istenhez és innen árasztani az Istenség sugarait az emberiségre” — írja Rudolf főhercegnek. Katolikusként született és nevelkedett. Különös, vallásokon felülemelkedő puritánság volt a lelkében.

A szabados beszélgetést nem tűrte. A kétértelműségek borzalommal töltötték el. A szerelmet a legszentebb érzésnek tartotta. Ideális volt ebben is. Erkölcsi világnézetének tisztasága a nagy görög bölcsek fenségéig emeli őt. „Tanítsátok gyermekeiteket erényre, mert csak az boldogíthat s nem a pénz” — mondja meggyőződéssel.

Az egész világ szeretete élt benne s mégis legtöbbször összeütközésbe került az emberekkel. Világgyűlölő modora csak álarc, visszautasító lénye csak színjáték, mert nem akarta az embereket közel engedni magához, nehogy észrevegyék testi nyomorúságát. Ingerlékenységében legjobb barátait is megbántotta, bár ez neki fájt leginkább.

Igazságérzete, demokratikus gondolko-

BEETHOVEN NEGYVENNÉGY ÉVES KORÁBAN
(LETRONNE FESTMÉNYE)

dása, féktelen szabadságszeretete: egészítik ki nemes jellemét. Függetlensége emberi méltóságának tudatában gyökerezik, önérzete pedig lelke magasrendűségében. A művészt és az embert sohasem választotta el, de ha emberi érzékenységet megbántották, otthagya gorombán a legmagasabb társaságot is.

Sokratesi jellem volt.

MŰVEI

Beethoven zenéjének lényegét megközelíteni majdnem lehetetlen. Lemondunk tehát arról, hogy műveinek boncolásába fogjunk. Mégis úgy kíséreljük meg alkotásainak ismertetését, hogy azok keletkezésének idejét, történetét, általános, főbb jellemző vonásait és zenetörténeti hatását mondjuk el. Hogy pedig ez a munkánk egységesebbé váljék, a műveket műfajok szerint csoportosítjuk. Nem tarthatjuk feladatunknak, hogy a mesternek mindenik opuszát sorra vegyük, csak a legjelentősebbeket válogatjuk ki.

Műveinek sorozatából hegyóriásokként emelkednek ki a *szimfóniák*, *zongoraszonáták* és *kamarazeneművek*. A zeneművészet legmagasabb műfaja, mely a legnagyobb élvezetet nyújtja, a szimfónia. Minden más meghatározás mellett hangsúlyozzuk, hogy a szimfónia hangokból alkotott legtökéletesebb épülethez hasonlatos zenei remekmű, melynek lényege: a legszebb, a legtökéletesebb, legmagasabbrendű zenélés. Az élet képe tükröződik benne.

Beethoven kilenc szimfóniája az emberi lét kilenc fejezete. E nélkül a kilenc műre-
mek nélkül hiányos volna a világegyetem.
„Egy Bethoven-féle szimfónia — mondja
Schopenhauer — a legnagyobb zavart mu-
tatja, melynek mégis a legtökéletesebb rend
az alapja; a leghevesebb harcot, mely a leg-
közelebbi pillanatban a legszebb egyetértéssé
alakul: rerum concordia discors; hű és töké-
letes lenyomata a világ lényegének, mely
számtalan alakzat átláthatatlan tömegével
vonul el szemünk előtt s állandó rombolás ál-
tal tartja fönn magát. Megszólalnak benne
az összes emberi szenvedélyek és indulatok:
az öröm, gyász, szeretet, gyűlölet, rémület,
remény stb. számtalan árnyalatban, mégis
valamennyi csak in abstracto, minden elkü-
lönítés nélkül, mint valami szellemvilág, ma-
teria nélkül.“

Beethoven vázlatkönyvéből tudjuk, hogy
szimfóniákat³⁰⁾ már 1793-ban kezdett ter-
vezni s mégis csak hét évvel később lépett
egy ilyenre a nyilvánosság elé. *I. szimfóniá-*
ját (C-dur) 1800-ban írta s ugyanezen év áp-
rilis 2-án mutatták be Bécsben az ő vezényle-
sével. Kétségtávol ez a legkönnyedebb szim-
fóniája. Fiatalos gondtalanság árad belőle.
Haydn és Mozart szellemében készült, de már
a későbbi, mélységes Beethovent is sejteti.

A *II. szimfóniá*-ban (D-dur) a mozarti ke-

csességet a kifejezés beethoveni ereje kezdi felváltani. A zenekar beszéde változatosabb, részletesebb, mint az első szimfóniában, az ellentétek a tempókban és dinamikában élesebbek, mozgalmasabbak s az egésznek kidolgozása aprólékosabb. Formai érdekessége, hogy a szimfóniák eddigi menuetto tétele helyett először ebben jelenik meg Beethovennél a *scherzo*³¹), mint szimfónikus műforma. Ez a szimfónia 1802-ben készült s első előadása Bécsben, 1803 április 5-én volt.

Beethoven rokonszenvezett a franciák forradalmi eszméivel. Hősi köztársaságról álmodott s a szabadság diadalának kivívóit a franciákban látta. Napoleont, mint konzult, nagyra tartotta. Óriási alakja ihlette egyik legnagyobb szerű műve megteremtésére. A *III. szimfónia*-t (Esz-dur) róla írta, állítólag Bernadotte tábornok (a későbbi svéd király) ösztönzésére. A szimfónia keletkezéséről Ries Ferdinánd ezeket jegyezte fel: „Bethoven *III. szimfóniáját* 1802-ben a Bécs melletti Heiligenstadtban komponálta. A zenei festést általában lehetetlennek tartotta s mégis — gyakran fűzte szerzeményeit konkrét eseményekhez, személyekhez, gondolatokhoz. Így a *III. szimfónia* komponálásánál Buonaparte lebegett lelki szemei előtt. Ekkor Napoleon még a franciák konzulja volt. Beethoven nagyra becsülte őt, olyannyira, hogy

a rómaiak legnagyobb konzuljához hasonlított. Többen láttuk asztalán a partitúrát, melynek címlapján csupán „Buonaparte” és alatta „Luigi van Beethoven” állott. A partitúra minden valószínűség szerint 1804 május havában készült el; ugyanezen év május 20-án Napoleont a franciák császárrá proklamálták. Én voltam az első, ki a hírt Beethovennel közöltem, mire dühösen így kiáltott fel:

— Tehát ő is csak közönséges ember! Ő is lábbal fogja taposni a nép jogait azért, hogy dicsvágyát betetézze; több lesz ő mindenkinél: — zsarnok lesz!

— Ezzel szimfóniájának címlapját kettészakította és a földre dobta. Ezután kapta a partitúra a *Sinfonia eroica* nevet”. *Hősi szimfónia egy nagy ember emlékének ünnepelésére*. A szimfóniát Beethoven sokáig nem adatta elő. Lobkowitz hercegnek ajánlotta, kinek egyik házihangversenyén eljátszották ugyan, de nyilvános első előadása csak 1805 ápr. 7-én volt Beethoven vezényletével. Nem hozott sikert. Ezt a művet, mely a zeneirodalom világítótornya, akkor alig értette meg valaki. Sokan megkíséreltek az *Eroica*-hoz programmot írni, de rendszerint balsikerrel. Abszolút zenébe bármit is belemagyarázni: szentségtörés. Jól tudta ezt Beethoven is s mikor a hősi jelzőt adta művének, csak any-

nyit akart elérni, hogy egy szóval jellemezze szimfóniája uralkodó hangulatát. A szimfónia súlypontja a fenségesen viharzó menetű első tételen van. A hős rémítő küzdelme szinte elállítja lélegzetünket. A lassú tétel egy gyászinduló. A harmadik tétel az összes szimfóniák legszebb *scherzo*-ja, a gyászinduló komor hangulata után vidám ellentét. Nem árad belőle derüs, csapongó humor, hanem inkább epés ízű nevetés, gondolatoktól összekötözött öröm. A negyedik tétel egyedülálló a mester *finálé*-i között. Kétszakaszos dalformában írott témának nyolc mesteri variációja, melyekről alig veszi észre az ember, hogy a nagyszerű új hangzások ugyanarra a témára épültek.

A IV. *szimfónia* (B-dur) a kilenc közül talán a legkevésbé népszerű. A kortársak is közönyösen haladtak el szépségei mellett s még napjainkban is elágazók a vélemények róla, úgyhogy jogosan illetik a „meg nem értett” jelzővel. Ha a III-ik és V-ik művészeti jelentőségben felül is múlja ezt a szimfóniát, a zenei részletek kidolgozásának ötletességében a IV. *szimfónia* csodálatos. Fiatalos heve a zeneköltő legszebb napjainak illatát leheli. Akkor készült, amikor „megjelent előtte a boldogság”. 1806-ban írta a mester s első előadása 1807-ben Lobkowitz herceg palotájában volt. Alaphangulata vidám, boldog, álmo-

dozó. Frissességével és közvetlenségével válik ki a kilenc közül.

Az V. *szimfónia* (c-moll) a kilenc között talán a legtökéletesebb. A *Kilencedik* mindenestre grandiózusabb, de mikor szigorúan szimfónikus formáról beszélünk, a *Kilencedik*-et kizárhatjuk a hasonlítatásból, mert abban az énekkar alkalmazásával Beethoven tulajdonképpen már átlépett a tisztán hangszeres zene legmagasabb műformáján, a szimfónián. Az V. *szimfóniá*-t a zeneköltő összes méltatói egyhangulag a szimfónikus zene legértékesebb gyöngyének tartják. Schumann így ír róla: „A c-moll *szimfónia* olyan, mint egy nagy csodás természeti jelenség, mely akárhányszor jelenik meg, mindig félelemmel és csodálattal tölt el. Az *ötödik* nem fog kimulni, soha míg a világon zene lesz”. A szimfónikus stílus csúcspontja, mert benne a tematika és a stílegység a legtökéletesebb összhangban áll. Költői ihletben és invencióban elérhetetlen magasságú. Bármilyen oldalról nézzük, minden részletében abszolút becsü. Talán azért is a legtökéletesebb, mert a mester majd egy évtizedig dolgozott rajta. Javítgatta, csiszolgatta, hangulatait kiegyenlítette.

Beethoven ellentétben Händellel, Haydnal, Mozarttal, vagy Schuberttel, nehezen és lassan dolgozott. Néha évekig tartott, míg va-

lamit befejezett. Példa erre nemcsak a *c-moll szimfónia*, a *Kilencedik*, vagy a *Mise*, hanem számos szerzeménye. Vázlatok tömegét őrizte nagyrészt elkallódott skicckönyveiben egy-egy művéről. Egy csomó soha fel nem használt témája maradt; ötven szimfónia is kitelt volna belőle. Állandóan javítgatva, de azért nem ingadozóan dolgozott, nagyszerű és igen szigorú önkritikával. Céltudatosan, mindig a legmagasabb művészi eszmény elérésére törekedett. Munkáival szemben tartós türelme volt, fantáziájának hajlékonyságát pompásan mutatja, hogy néha tizenöt hasonló ízű témát is feljegyzett. Kótapapírokból összefűzött skicckönyvét mindig magánál hordta. Százféle javítással kerekítette gondolatait tökéletesekké. Vázlatkönyvecskéinek ákombákomjain alig lehet eligazodni. Amint kótázását nézi az ember, megretten a sok törléstől, kihúzástól, ideges tollszáguldás talányos térképétől. Önmagával szemben a legkritikusabb zeneköltő. Egyszerre mindig több munkán dolgozott s ha valamelyikben megakadt, a másikat vette elő.

Az V. szimfóniát „*Sors szimfónia*”-nak hívják. Azért nevezték el így, mert Beethoven a szimfónia kezdő négy hangjáról, mely az első tétel uralkodó főtemája, azt mondta: „Így zörget a sors az ajtón!” Az ajtókopogás, koporsósözögezés s rettentő életküzdelmünk-

ben szívünk verése: egyazon ritmusképletet mutatja. Erről írta a mesterek mestere a világ legszebb hangszeres zenéjét, az *V. szimfóniá-t*. A sors az embert le akarja teperni, de az nem hagyja magát, felveszi a küzdelmet, hol ellankad, hol új erőre kap, néha elcsügged, már-már végkép elernyed, de mégis és újra harcba kezd, birokra kel a végzettel, mert győzni akar. A mulandó ember örök küzdelme ez a feltartóztathatatlan enyészettel, az emberi alkotások rommá hullása a sors kérlelhetetlenségével szemben. Minden emberi küzdelem hiábavaló, mert végtelen élet csak az eszmének, a szellemnek adott.

Ez a gondolatcsoport társa a Faust mély misztikumának, amiért a német zeneesztétikusok a *c-moll szimfóniá-t* a zeneirodalom Faustjának szeretik nevezni. Az örök és rettenetes küzdecsnek hangot adni ki lett volna hivatottabb Beethovennél? Titáni lelkében az egész emberiség szenvedését érezte, minden napja nehéz sorsának új, megbékélt küzdelme volt s egyéni boldogságáról heroikusan lemondva, önként verte szívébe az elmulás töviseit.

A szimfónia első tételében a négy hangból álló motívum, — melyet Czerny szerint Beethoven egy sármánytól hallott, — huszonnyolc lényeges változással fordul elő. Ez a hu-

szonnyolc változat csak melódikus és ritmikus változatokra vonatkozik, mert invencióbeli gazdagsága az egész tételnek olyan, hogy alig van ütem, melyben ez a motívum valamilyen formában fel ne bukkanna, pedig a tétel 502 taktusból áll. A kidolgozás csodája ez, ilyet csak Beethoven írt. Lehet-e mélysege-sebb, megkapóbb melódia, mint az *andante*-nak először gordonkával és brácsával megszólaltatott, széles ívben szárnyaló dallama? A harmadik tétel neve *allegro* s nem *scherzo*. Minden bizonnyal azért, mert ez a tétel tulajdonképpen csak ritmusára nézve *scherzo*. Nem tréfálkozó és humoros, hanem komoly, borongós hangulatu. A fájdalom sajgása. A tétel nem zárul le, hanem remek átvezető résszel száguld az úgynevezett *diadal finálé*-ba. „Midőn az utolsó tételre való átvezetésnél minden ideg a szétpattanásig megfeszül, mellettem egy kis fiú mind jobban-jobban hoz-zám símul. Kérdeztem tőle, hogy miért? Azt felelte: „félek” — írja Schumann.

Az V. *szimfónia*-val csaknem egyidőben komponálta a mester a VI. *szimfónia*-t (F-dur), melyről Berlioz ezt mondta: „Min-den minta nélkül egyenesen az égből pottyant le”. Mily ellentét! Az emberi sors komor szí-neivel egyszerre keverni a természet napsu-garas derűjét. A VI. *szimfónia*-t „*Pasztorál-szimfónia*”-nak nevezik. Beethoven természet-

imádatának ódája. Programmuzika, mert mindenik tétele egy-egy zenei kép, melynek nevet (programmot) maga a zeneköltő adott: *Derűs érzések a szabadba érkezéskor* (I. tétel); *A pataknál* (II. tétel); *A falusiak vig mulatása. Zivatar. Vihar* (III. tétel); *Pásztor dal. Örömteljes, hálás érzések a vihar után* (IV. tétel).

Ismerjük Beethovennek a természettel való szoros kapcsolatát, rokonságát a fűvekhez, fákhöz, viharhoz, szélvészhez stb. Ezeknek szeretete csodálatos zenei szavakban élt benne, melyekkel körülbelül ezt mondta: így imádom én a természetet. Ime, elétek tárom mindazt a szépet, fenségest, magasztost, eszményit, amit a természet csodálása bennem gerjesztett. A szimfónia egészében nem hangfestés, mert Beethoven nem a tárgyat festi le zenéjével, hanem annak szemléletéből támadt hangulatát. Természetes, hogy mikor a patak csobogását, a méla, nagy mezőt, az erdő fenséges magányát, vagy a vihar jöttét s elvonulását érzékíti, nem térhet ki a hangutánzás elől (kakukszó, pittyepalatty, forráscsörgedezés), de a mai értelemben vett hangfestő zenének nem találjuk nyomát sem Beethoven-nél.

A *Pásztorál-szimfónia* alaphangulata fenségesen nyugodt, mint általában a természet. A mindenség zsongását érdekes összhangzat-

tani eszközzel, az úgynevezett ős, természeti összhangzatok (Naturharmonie) használatával eleveníti a költő. A természetnek, az erdő, mező, hegy, völgy misztikus zsongásának bizonyos hangzási monotóniáját érzékíti ezekkel az ősakkordokkal. „A pataknál” felírást viselő tételben a heiligenstadti csodaszép völgy csermelye csobog. A falusiak naivsága, egyszerűsége, keresetlensége, vígsága, humora érzik ki a harmadik tételből és a falusi rögtönzött zenekar gerjeszti a kedélyességet. Áll a vígasság, mikor a mulatozókat távoli menydörgés riasztja meg. Zivatar közeleg, az égzengés erősödik, majd kitör a vihar. A vonós hangszerek szélvész utánozó kromatikus meneteiben írtózatossá csattanásokkal üt le a villám, majd oszlani kezd a nehéz felhőzet, a szél csendesül, csak az eső zuhog még s mire az is eláll, pompás, üde illat árad szét a mezőn, előbúvik a napsugár s a természet végtelen szépsége és nyugalma ömlik el a tájon. Idilli hangulatba ringat a klarinét pásztorkürt témája, melyből és az előző fő témákból írt legmesteribb tétel zárja be „egy nyári napnak ezt az isteni álmát”³²). A szimfóniát 1808-ban Heiligenstadtban írta és első előadása ugyanezen év december 22-én volt. Beethoven vezényelte.

A VII. szimfóniát (A-dur) az előzőtől számítottan négy évre írta a mester. Lesújtó,

kedélyzavaró körülmények közepette alkotta meg a fékevesztett, zabolátlan jókedvnek ezt a felejthetetlen költeményét. Előző szimfóniáiban a gyöngéd szerelemtől a fönségig az érzések egész sorát szólaltatta meg, míg karakterének egyik legjellegzetesebb vonását: nyers, zabolátlan, tréfálkozó kedvét, hatalmas humorát a VII. szimfóniában mutatta meg. A hangokba zárt váratlan ellentétek, megdöbbentő és óriási szökkenések, titáni kirobbanások, emberfeletti energiák örült pazarlása, cél nélkül, kedvtelésből való mindent elöntő jókedv tesz az *A-dur szimfóniát* (VII.) halhatatlanná. Féktelenebb erőt sehol sem láttunk még zenében. A benne lüktető hihetetlenül gazdag ritmusra célozva, Wagner a tánc apotheozisát látja benne, Schumann pedig egy lakodalom eseményeinek hangokba foglalását. „Egy magyar táncával (a zárótétel) az egész természetnek muzsikált, úgy, hogy, aki a természetnek ezt a táncát láthatta volna, azt hihette, hogy szeme előtt keletkezik óriási forgatagban egy új csillag” — írja Wagner. A VII. szimfóniát néhány hónap alatt Teplitzben írta Beethoven. Első előadása 1813 december 8-án volt a hannau-i csatában megsebesült osztrák és bajor katonák javára rendezett hangversenyen. Ezt is maga a mester vezényelte. Csak közepes sikere volt, a második tételt meg kellett ugyan

ismételni, de érthetetlenül erős támadások is érték miatta.

A *VIII. szimfónia* (F-dur) nem olyan ki-robbanó vidámságú, mint elődje, de alaphan-gulata derűs, jókedvű. Pedig írásakor Beet-hoven ugyancsak sok keserűségen ment át. Fülbaja nagyon súlyosbodott; családi kelle-metlenségei mind akadályozhatták volna ab-ban, hogy humoros hanggal szórja tele üte-meit s ő mégis meg tudott maradni a mű egy-séges érzelmvilágában. Első előadása 1814 február 27-én volt.

A szimfóniák sora itt tizenegy évre meg-szakad, hogy a Messiást váró idő után meg-jelenjék minden korok legnagyobb zenéje a : *IX. szimfónia* (d-moll). A legfájdal-masabb, legszomorúbb sorsú ember megírta az öröm s a tiszta szeretet örök himnuszát. A szomorúság örvényéből szökött fel lelke az emberszeretet egébe. Egész életén át tervezte ezt az alkotást, évről-évre halogatta a fel-adat megoldását, búskomorsága és szenvedé-lyei mindig elsodorták előle a már-már csak-nem elfogott melódiát s mikor teljesen elsza-kadt a világtól, mikor egy vékony szál se kö-tötte őt az élethez, az emberekhez, mikor már meg nem értik kortársai, — akkor, csaknem sírja szélén hordja össze ezt a kincset, amely-nek oltárt épített az egész emberiség, hova imádkozni zárandokol hívó és hitetlen. Na-

gyobb felmagasztosultsággal teremtett művet nem ismer a művészettörténet.

Beethoven még Bonnban kezdett tervezni egy örömszimfóniát. A *Kilencedik* első vázlatai 1793-ból valók, néhány instrumentális motívuma pedig 1815 előtt megtalálható a jegyzetekben, végül az öröm végleges témáját 1822-ben jegyzi fel. A szimfónia pontos címe: *Szimfónia Schillernek „Az örömhöz” írt ódája szövegére készült befejező kórossal*. Schiller ezt az ódát 1785-ben írta. Vagy tizenöt esztendeig foglalkozott szövegének megzenésítésével a mester. „Schillert nehéz megzenésíteni, a zenének a vers fölé kell emelkednie s miképp lehetséges ez Schillernél?” találjuk egyik jegyzetében. 1823-ban mégis elkészült a monumentum, a zene Phidiasának Zeusa. Első előadása 1824-ben, május 7-én volt. Már nem Beethoven vezényelte, csak az előkészítés munkálatait vezette. Óriási, frenetikus sikere volt. Mikor a mestert a tapsokra előhozták, ötszörös tapsvihár fogadta, holott a császári családnak is csak háromszoros járt. Örömmámorukban sokan sírtak. Beethoven csaknem elájult a hangverseny izgalmaitól. Előadás után Schindlerhez vittek, ahol szótlanul, félálomban merülten, felöltözve maradt egész éjjel, másnapig. A szimfónia második előadása tíz hónap múlva Londonban volt (1825 március 25-én), azután

következett a frankfurti (1825 április 1), Párizsban 1831-ben játszották. Wagner lipcei diák korában lemásolta az egész vezérkönyvet, Mendelssohn pedig tizenhétéves korában Berlinben zongorán játszotta el. Ma nincs kultúrhely, ahol sűrű egymásutánban elő ne adnák. Nálunk is előadásra kerül csaknem évente s Filharmóniai Társulatunknak szép emléke, hogy megalakulásának második évében már előadta. A mű ajánlása III. Frigyes Vilmos porosz királynak szól.

Az első tétel (Allegro ma non troppo, un poco maestoso, —, d-moll) hegedűk és gordonkák leheletszerű, halk, üres kvintjével kezdődik s ebből a titokzatosan zsongó sutto-gásból csupa vad erjedés, harag, dac és kétségbeesés érzik. A gigászi küzdelem erőfeszítése csaknem szétrobbantja a szabályos szonátatételt. A második tétel (Scherzo, molto vivace, —, d-moll) száguldó gyorsaságú, kábító témával kezdődik s rikító ellentétekkel, mámoros életujjongásban őrzöng. Csupa kábulat, önfeledt mulatozás és kacagás. Beethoven keserű humora hahotázik végig rajta. A pusztulás világa felett táncoló kísértetek orgiáját a halál csontos öklének rettenetes dörmögése riasztja szét. A harmadik tételben (Adagio molto cantabile, —, B-dur) a fékevesztett orgia után nagy, ünnepélyes csend száll alá a kimondhatatlan bánat dala zokog.

Az emberiség gyászos panasza és reménykedő vágya tölti be a végtelen űrt. A negyedik tételben lép be a híres vegyeskar. Bámulatos az a tökéletesség, mellyel a hangszeres zenéből az énekesbe megy át a mester. Az emberiség e zenei sorsdrámájának utolsó felvonása a három első tétel hangulatait még egyszer forrongó viaskodásban veti fel. Mikor már tehetetlen rémületté fokozódik a megdöbbenés s menekvés már semerre sincsen, hirtelen elhallgat a zenekar, pillanatnyi csend áll be és belép az öröm isteni témája. Természetfeletti nyugalomba burkolózva száll le az égből s könnyű leheletével végigsimogatja a szenvedőket. Mikor a téma átszáll az énekhangba, először komoly s kissé nyomott jelleggel a basszusban tűnik fel, majd lassanként hatalmába keríti az egész zene- és énekkart. Az örömnek egyszerű népdala a népek dalává magasztosul. Egymásután, ellenállhatatlan erővel torlódnak egymásba a kórusok. Az egész emberiség remegve nyújtja kezét az ég felé. A mindenség a megváltott emberiség örömujjongásától harsog.

Mikor Beethoven az örömszimfónián telpelődött, ezt írta jegyzőkönyvébe: „Az erkölcs törvénye bennünk és a csillagos ég felettünk“...

Ha egészen kétségbeesetten és tanácstalanul álltok, meneküljete Beethoven IX. szim-

fóniájá-ba és egyszerre meg fogjátok érteni a gyötrelmes jelent és megtaláljátok a zűr-zavarból, kínból és pusztulásból kivezető egyenes utat.

Itt említjük, hogy a mester nagyszerű, drámai erőből lüktető, abszolút szimfónikus magaslaton álló *nyitány*-okat is írt, melyek közül az *Egmont* és a *Coriolanus-nyitány* emelkedik ki.

*

Beethoven *zongoraszerzeményei*, míg zongorázni fognak a világon, minden zongoraszerzemények koronája marad. Ilyen költőt, ilyen igazat, ilyen tartalmasat, soha senki sem mondott még zongorán. Eleinte saját magának, a zongoraművésznak írta zongorakompozícióit, hogy mindig új és meglepő műsorral állhasson dobogóra, mikor pedig a szerepléstől visszavonult, a zongora akkor is megmaradt forrongó szelleme leghűbb csatlósának. Csodákat beszélt el neki! Titáni szavakat szorított a gyöngé billentyűkbe. Édesanyánk szerelmetes gyöngédsége simogatja vigasztalhatatlan szívünket, amikor megcsendül rajta egy-egy *adagio*. Zongorára 38 szonátát (beleértve a fiatalkori dolgozatokat is) és 5 versenyművet írt.

„Beethoven szonátaalkomponista volt és maradt mindig“ — írja Wagner. A legnagyobb és utólérhetetlen. A szonátaforma ³³⁾

törvényszerűségét minden időkre való érvényességgel Bach Emanuel, Haydn és Mozart állapította meg, Beethoven pedig a fejlődés csúcspontjára vitte.“ Zongoraszonátái — a fiatal koriaktól eltekintve — annyira a hangszer szelleméből fakadók, azzal annyira összeforrottak, hogy semmiféle más beállításban, semmiféle más hangszeren elképzelni sem tudjuk őket anélkül, hogy tartalmi értékük meg ne változnék.

A szonátákban az érzelmek és érzések minden húrja megcsendül. „Úgy kezdődnek, mintha rögtönözne a mester, mintha hanyagul lehorgasztaná fejét, mintha véletlenül megcsuklana a térde, pillanatnyi sugallatból dacosan megrázná az öklét, mintha elábrándoznék („quasi una fantasia“), mintha nem gondolna esztétikai törvényekre, — mégis mindenütt a legszebb formák, a legtökéletesebb arányok. Csupa fantázia és izgultság — és csupa rend.”³⁴)

Beethoven két szonáta kötete a zeneművészetnek legtartalmasabb költeményes könyve. Mindennapi muzsika sohasem lehet belőle, mert a legmélyebb, amit zongorára valaha írtak, de egyetlen zongora mellől sem hiányozhat. Ha felületesen is lapozgatjuk emlékezetünkben ezt a zongora — újtestamentumot, a népszerűbb szonáták közül káprázatos dicsfényben ugrik elénk a súlyos, szenvedé-

lyes *c-moll* (Pathetique, op. 13.), az egyetlen, melynek maga Beethoven adott nevet; az ajánlásával Guicciardi Júliát halhatatlanná tevő *cisz-moll* (Holdvilágszonáta, op. 27, 2-ik sz.), melynek triólái a méla holdfény előmlő, szelíd ezüstjével fürösztik a virágzó almafa ágai alól égre sóhajtó szerelmest; a korlátoakat bontó szenvedélynek és végzetes fájdalomnak himnusza, a töviskoronás *d-moll* (op. 31. 2-ik sz.); a zeneirodalom egyik legszebb rondo-ját ölelő sóhajokkal telt *C-dur* (Waldstein-szonáta, op. 53); a vonagló kín és írfát vesztett gyötrelem gyönggyé kristályosodott remeke, a „halhatatlan kedves“ testvérének, gróf Brunsvik Ferencnek ajánlott *f-moll* (Appassionata-szonáta, op. 57.), melyről Bismarck találóan mondta, hogy „egy egész élet küzdeleme és zokogása sír benne“; Beethoven kedvenc szonátája, a Brunsvik Teréz számára zenei kincsekkel teleszórt *Fisz-dur* (op. 78); a kéttételű szonáták legmesteribb remeke, az önfeledtség mámorában született *é-moll* (op. 90); a zenei témák legcsodálatosabb csodafája, a minden hangjával magasságokba szálló *A-dur* (op. 101); a zongora üdvözlő ódája, mely terjedelemben is felülmulja mindeniket, a férfias erejű *B-dur* (Hammerklavier-szonáta, op. 106) s az egyedülálló szépségek kiapadhatatlan forrása, a három utolsó szonáta; a gyengéd,

finom *E-dur* (op. 109); a soktételű, bonyolalmas *Asz-dur* (op. 110) és a *c-moll* (op. 111), ez az „Apollói szépségű időbeli szobor”. Szédületes út ez az op. 2-től a 111-ig!

*

Zongorakoncertjeit is az a költői tartalom jellemzi, mint zongoraszonátáit. A szólóhangszer csak akkor szerepel, ha arra a költőnek gondolatai kifejezésére feltétlenül szüksége van. A versengés, a tudásmutogatás, a technika nem öncél többé, hanem eszköz. A versenyművekben a nagyvonalú formáktól kezdve a legkisebb technikai figuráig minden egy cél szolgálatában áll: hogy kifejezzen valamit. Az egyes tételek átszellemült gondolatokkal, érzésekkel telt költeményfejezetek.

Beethoven *I. zongoraverseny-ét* (C-dur) első bécsi fellépésére írta. Amint Wegeler megjegyezte, két nappal a hangverseny előtt még a *rondo* tételből egy betű sem volt kész s Beethovent heves kólikarohamok gyötörték. Mégis folytatta a munkát, az előszobában négy másoló dolgozott, akiknek laponként adogatta ki a kész partitúra oldalakat. A másnapi próbán az sült ki, hogy a zongora fél hanggal mélyebb, mint a fuvóshangszerek. Áthangolásra már nem volt idő, így hát Beethoven közbámulatra Cisz-durba transzponálva játszotta szólamát. Felépítésben,

zongora és zenekar közti szólammegosztásban, hangszerelésben, hangulatban már ez a versenymű is más, mint akármelyik legnagyobb elődjéé.

II. zongoraverseny-ét (B-dur) tulajdonképpen előbb írta a mester, mint a C-durt, de mert később jelent meg nyomtatásban, azért magasabb opusz-számot visel. Nem tartozik a nagy alkotások közé, de csudásan szép hangzású *adagio*-ja mélységes érzéstől árad s utolsó tétele pezsgő szellemesség.

A *III. zongoraverseny* (c-moll) remekbe készült. Döblinben született, a vidék természeti szépségeinek hatása alatt. Ezerszínű minden tétele, *largo*-ja mint maga a ragyogó, tavaszi égbolt. Beethoven nagyon szerette játszani ezt a versenyművét. A zongorarészt sokáig le sem írta, hanem a zenekari szólamokból olvasta. Mulatságosan mondja el egyik kótaforgatója, hogy adta elő Beethoven 1803-ban ezt a művét: „Uram irgalmazz! — csupa üres lap volt előttem, itt-ott némelyik sorban valami macskakaparás, amit a mester talán tudott olvasni, de nekem nem voltak érthetőbbek az egyiptomi hieroglifáknál“.

A *IV. zongoraverseny* (G-dur) hangfűzéseiből valami álomvilágbeli báj mosolyog. 1805-ben kezdte skiccelni a mester s 1808-ban jelent meg nyomtatásban.

Amint az *Appassionata*, vagy a *Holdvilág-szonáta* s a *c-moll*, vagy a *Kilencedik szimfónia*: műfajának legtökéletesebb gyümölcse, — úgy emelkedik ki a zongoraversenyművek közül az *V. zongoraverseny* (Esz-dur). A zeneirodalom legnagyobb szerűbb alkotásai közül való. Csupa izzó szín, fény és pompa. Első tételének nemes, lovagias karaktere, második tételének nyugodt méltósága, csillagvilágos égboltja s az utolsó tétel isteni humorú jókedve a legmagasabb érzelmvilágba visz. Vázlatai 1808-ban készültek. Ezt már nem a mester, hanem kiváló tanítványa, az akkor tizennégyéves Czerny Károly, mutatta be 1810-ben egy bécsi jótékonycélú hangversenyen, ahol a mű csúfosan megbukott. Hogy történhetett ez? — megáll az ember esze.

Ezeken kívül Beethoven még két versenyművet írt, az úgynevezett *hármasszereny*-t hegedűre, gordonkára s zongorára és a *hegedűszereny*-t. A *hármasszereny*, ha nem is tartozik a mester legértékesebb alkotásai közé, mindenesetre a legérdekesebbek egyike. Ilyen fajta szerzemény igen ritka az újabbkori zeneirodalomban. Inkább Bach és Händel „concerto grosso“-iban ³⁵⁾ találunk rá analóg példákat. Beethovennél mind a három hangszernek megmarad a szólózó jellege. A vonósok technikailag sokkal jelentősebbek benne, mint a zongoraszólam, de összehatásuk

egységes. Derűs hangulatú. Értékét nem annyira olasz operaária-szerű témái, mint ezek zseniális feldolgozása adja meg.

Egyetlen *hegedűversenye* (op. 61. D-dur) mindenha minden hegedűversenyek legelsője. A legnemesebb, legtisztultabb, legklasszikusabb hegedű-költészet. Gondolatbeli szépségei s formáinak mintaszerű arányai a hegedű természetének nagyszerű kihasználásával ideális tökéletességben ölelkeznek. Napsugaras, vidámkodó, tavaszi lélek játszi kedvet tan ki a húrokból. A mestert különösen későbbi műveiben jellemző mélyreható töprengő zenei filozófálást, szövevényes kidolgozást magas opusz-száma dacára sem találjuk benne, ami amellet szól, hogy a mester fiatalabb korából származik, vagy legalább is a boldog ifjúkorra való visszaemlékezésből született. Beethoven csak fiatalabb éveiben hegedült, de nem jelentősen. Ries gyakran játszott vele szonátákat, „de ez — írja az egykori tanítvány — nagyon rossz zenélés volt, mert Beethoven szenvedélyes elragadtatásában sohasem hallotta, hogy hibásan játssza a passzázsokat“. A vonóshangszert általában nemesebbnek tartotta, mint a zongorát, de a hegedű speciális fejlesztésére különösebb súlyt nem fektetett. Mikor azonban teremő zsenijének szeszélye ezt a hangszert adta kezébe, ezen is királyilag muzsikált.

Hegedűre és zongorára tíz szonátát írt. Jellemzőjük a domináló zongoraszólam, amit azzal magyarázhatunk, hogy ezeket a műveket bizonyos alkalmakon hangversenyző művészek számára írta a mester s a zongorát ilyenkor rendszerint ő maga játszotta. A versenyző elem túlsúlya miatt inkább zenekari kíséret nélküli kettős-versenyművek. Egy kivételével az 1798—1803 években készültek, tehát abban az időben, amikor Beethovent inkább mint virtuózt ünnepelték és sokszor lépett nyilvánosság elé kiváló hegedű- és gordonkaművészek társaságában.

A hegedű-zongora szonátáknak formai tekintetben jellegzetességük, hogy túlnyomórésztben három tételesek. Az első három szonáta (op. 12) még Haydn és Mozart befolyása alatt áll, de a következők már teljesen egyéniek. A tíz közül legnépszerűbb az *F-dur* (op. 24.) és az *A-dur* (op. 47.). Az előbb említettet a benne megnyilatkozó hangulat jellemzésére közkeletűen *Tavaszi szonátá*-nak nevezik. Első tételében a hegedűszólam vidámsága s friss ritmusai napsugaras májusi reggel hangulatára emlékeztetnek. Az *adagio* lágy harmóniái boldogságot, békességet énekelnek, a rövid *scherzo* humora Haydnra emlékeztet s pajkos gyermekek ártatlan incselkedéseinek vidám hangulatát kelti. A *rondo* is kedves, játékos.

Leghíresebb s Tolsztoj regénye után csaknem hírhedt hegedű-zongora-szonátája Beethovennek az utolsóelőtti a: *Kreutzer-szonáta*. Első két tételét 1803 áprilisában alig néhány nap alatt írta a mester egy mulatt származású hegedűművész, Bridgetower számára, kinek szenvedélyes játéka igen megtetszett neki. Harmadik tételül az op. 30. első szonátájának *finálé*-ját használta fel, mert a már kitűzött hangversenyig újat írni nem volt ideje. Az op. 30-at később variációkkal pótolta. A *Kreutzer*-t 1803 május 24-én mutatta be Bridgetowerrel. Később még egyszer játszották együtt, de harmadik előadásra nem került a sor, mert a heves Beethoven a még hevesebb hegedűművésszel összekülönbözött. Mikor két évvel később Kreutzer Rudolf, francia hegedűművész Bécsben hangversenyezett, neki ajánlotta a mester ezt a szonátát, mely azóta *Kreutzer-szonáta* néven szerepel a zeneirodalomban.

Ünnepélyes témájú a szonáta lassú bevezetése szóló hegedűvel, melyet a zongora rész harmóniai változtatással követ, azután az energikus, szenvedélyes, kérlelhetetlenül rohanó, terjedelmes *presto* következik. A második tétel témája igazi beethoveni mélységű *andante*, melyet a mester négy variációban pazar művészettel ékesít. Mindkét hangszernek hálás szerep jut itt művészeti külsősé-

gekre is. A tarantellaszerű utolsó tétel nagyszerű ritmikájával tündöklük. Szédületesebb gyorsaságú, vérforralóbb *presto*-t sohasem írtak hegedű-zongorára.

Megemlíjtük, hogy Beethoven öt *gordonka-zongora szonátá*-ja klasszikus költeménye ennek a nemes vonóshangszernek.

*

Beethoven alkotó művészetét legtisztábban *kamarazenéje* ³⁶⁾ tükrözi, melynek csak egy részét képviselik a már említett szonáták. A kamarazene egész életén át foglalkoztatta, fejlődésének minden fokát jelzi, pályája kezdetétől haláláig lépésről-lépésre kíséri s olyan bizalmas vallomást nyújt, mint társalgási jegyzetei, naplója, skicckönyvei, vagy levelei. Sőt ennél is többet: magyarázza a magyarázhatatlant, a mindenható művészet izzó kohóját.

Beethoven műveinek műfajok szerinti csoportosításában a zenekari, zongora és énekművek a mestert nem képviselik teljesen. A zongoraművek nagyobb fele az 1810 előtti időre esik, a későbbi szonáták nagy szünetek után 1823-ig születtek. A szimfóniák még hézagosabb képet adnak. Az első nyolc a mester meglett férfikorának tizenkét évét tárja fel, a fiatalabb évekről semmit sem beszél, a későbbiekéről pedig egyedül a *Kilen-*

cedik. A drámai és énekművek, az opera s a két mise csak egyes csúcspontokat jelölnek, a dalok, kórusok s nyitányok pedig annyira szétszóródnak a többiek között, hogy összbenyomást nem adhatnak. Egyedül kamarazenéjének vonala folyamatos.

Kamarazenéjének azt a részét, melyről még nem volt szó, hangszerek szerint három csoportba oszthatjuk: 1. *fuvós együttes*, melyhez néha vonósok, vagy a zongora csatlakozik, 2. *zongora és vonós együttes* s 3. pusztán *vonós kamarazene*. Beethoven először inkább a fuvós kamarazenének hódolt, mely azonban csak előkészület volt zenekari műveihez, de a *szeptett* (op. 20) és a *kürtszonáta* után végleg megszűnik érdeklődése ez iránt a műfaj iránt. A másidok csoport szerint összeállított kamarazene már hosszabb ideig érdekli, mert a zongorarészt rendszerint ő maga játszotta s a személyes közreműködés újabb és újabb művek írására ösztökélte. Először zongoratriókat írt, — melyek közül a *c-moll* (op. 1, 3-ik szám), a *D-dur* (op. 70, 1-ső szám) és a *B-dur* (op. 97) — mindig tündökölni fog s azután vonóstrión folytatva, a vonósötösön át jut a vonósnégyeshez. Hat első vonósnégyesével (op. 18.) kezdődik hatalmas magasbatörése, mely az utolsó öt kvartettben éri el a csúcspontot.

Az első hat vonósnégyest 1800 körül írta

a mester. Derűs érzélemvilágának szülöttei, amit az is mutat, hogy a hat közül ötnek alaphangneme: *dur*. Ezek után a fiatalos hevű vonósnégyesek után fejlődik ki Beethovenben a szimfónikus. Következő vonósnégyeseit tehát az *Eroica*, a *Sors szimfónia*, a *Pasztoral* stb. bélyege nemesíti, miért is az 59. opusz-számmal jelölt három vonósnégyest szimfónikus koncertáló-vonósnégyesnek nevezhetjük. *Rasumovszky-vonósnégyeseknek* hívják ezeket a kvartetteket, mert Rasumovszky gróf adta hozzá az orosz témákat s megírásukra ő bírta rá Beethovent. A győzelem fölötti öröm hangjai ömlenek belőlük. Csodálatos művek! Megszentelt költemények, — silány hozzájuk minden emberi szó. Templommá változik az a ház, ahol ez a házizene az orgona. Aztán jön a *pizzicato*-ról *Hárfa kvartett*-nek nevezett op. 74, majd még egy vonósnégyes és a *nagy utolsók*: op. 127, 130, 131, 132 és 135.

Az op. 127-et az előző vonósnégyestől tizennégy év választja el, tehát olyan meglepően hosszú szünet, amilyet Beethoven egy műfajának történetében sem találunk. Ebben a nagy szünetben készültek el a mester legnagyobb alkotásai: *Fidelio*, az utolsó szimfóniák s a *Mise*. Mikor már a *Kilencedik* is majdnem készen volt, új erőre kapott a ka-

marazeneköltő, mintha a tizennégy év alatt mulasztottakat egyszerre akarná pótolni. Az 1824. év tavaszától 1826 végéig, halálos betegen, egyedül a vonósnégyes foglalkoztatta. Öt olyan vonósnégyest írt, melyek már külsőleg, terjedelemben s felépítésük bonyodalmasságával is mutatják, hogy itt a mesterek mestere a művészetén felülemelkedő elvont zenei nyelvezettel sírja széléről visszabeszélő legszentebb kinyilatkoztatásait zárta ütemekbe. „Talán legmélyebb művei ezek — mondja Romain Rolland — melyeket szinte a vérével írt.” Keletkezésük történetéhez tartozik, hogy Beethoven művészetének egyik nagy tisztelője, Galitzin herceg, megkérdezte a költőt, hogy elfogadna-e megrendelést három kvartettre. Ehhez járult, hogy a régi Rasumovszky-féle házi kvartett első hegedűse, Schuppanzigh, hét évi távollét után Olaszországból visszatérve, újból megkezdte hangversenyeit. De ezek csak külső körülmények voltak, mélyebben gyökerező okok indították Beethovent e művek megírására: el akarta mondani háborgásából lecsillapodott lelkének legelvontabb gondolatait. Különös árnyakkal vannak telve ezek a kvartettek. Túlvilági magasztosságú zene!

*

Beethovennek egy operája van a: *Fidelio*. Előkelő helyet foglal el az operairodalomban,

de inkább csak azért, mert a partitúráját ő írta, a zene legnagyobb mestere. A festett világ a hangszeres zene fejedelmének mindig idegen maradt. Forró levegőjének hatalmát nem érezte. Természetimádó lelkét irreális íze nem vonzotta. A szó legtöbbször béklyót vetett szárnyaló szellemének. Ez azonban nem azt jelenti, amit tévesen hangoztatnak, hogy Beethoven bizonytalanul járkált a vokális zene mezején. Megdönthetetlen cáfolat rá a *Missa solemnis*, az *Ah perfido*, a *karfantázia*, a *Kilencedik szimfónia* zárókórusa stb. Csak annyi igaz, hogy hangszeres zenéje szöveges zenéjénél drámaibb. A színpadi zene az ő idejében általában a *helyzetek* ecsetelését tartotta főfeladatának, Beethoven pedig minden művében *saját hangulatát* zenésíti. Ha ez hiba, — aminthogy a színpaddal való vonatkozásban az, — akkor operájának ez a főhibája. Ezért hat úgy a *Fidelio*, mintha szimfónia volna énekkel. Mozart azért kitűnő operairó, mert nagyszerű helyzetfestő, zseniális szeszélyességgel borbély, világfi, tündér, hárembasa, fejedelem, minden tud lenni és olyan megtévesztő hűséggel, hogy sohasem Mozartot halljuk, hanem azt a színpadi alakot, akit elének állít. Ezzel ellentétben Beethoven mély lélekbúvár, aki nem sokat törődik azzal, mi hogy látszik, hogy hat, hanem hogy mi az igaz. Nagy szelleme és méltósága tiltakozik

az alakoskodás ellen. Ilyen lélek legfeljebb értékes zenét írhatott, de színpadra igazán alkalmasat nem. Aztán a szöveggel is sok baja volt. Zenésítésre alkalmas szöveget nem talált. Mozart silány szövegekönyveit méltán lenézte, neki erkölcsi célzatú, magasrendű szöveg kellett. *Fidelio* szövegekönyvében megtalálta az erkölcsi szempontokat, de a librettó alapvető hibában szenved: sovány a meséje, élettelen az akciója s valószínűtlenek a motívumai. A nagy muzsikuskok általában bámulatosan kritikátlanok voltak szövegekönyveikkel szemben. Haydn-nál és Mozart-nál ezt az irodalmi tájékozatlanság és irodalmi érzék hiányára írhatjuk, de Beethoven irodalmilag magas látókörű volt. Érezte szövegekönyvének hiányait és mégis feldolgozta. Külső motívumokban, a színházi gyors hírnévszerzésben és a tetemes jövedelemszerzés lehetőségében kereshetjük az indító okokat.

1803-ban már foglalkozott operaírási tervekkel s mikor az újonan épült „Theater an der Wien” színház igazgatója, Schickaneder, felszólította őt opera írására, elvállalta a megbízást. 1805 nyarán készült el az opera, abban az időben, mikor élet- és teremtkedve virágjában volt. Ebben az évben majdnem kizárólag operájával foglalkozott. Szövegekönyvét J. N. Bouilly nevű francia író művéből Sonnleithner József, az udvari operaház

titkára, dolgozta át németre. A tárgyat azonban már a francia író is olaszból vette át. Az olasz és francia megzenésítés után került a szöveg Beethovenhez.

A szövegekönyv témája: a hitvesi hűség diadala. Florestan, az előkelő spanyol nemest, ellensége börtönbe záratta. Felesége, Leonóra, keresésére indul. Fidelio néven férfiruhát öltve jár férje nyomában s annak a börtönőrnek szolgálatába áll, aki férjét őrzi. Bizalmába férkőzik s az önfeláldozó női hűség emberfeletti erejével megmenti hitvestársát. Boldogan élnek tovább, dicsőítve a hitvesi hűség diadalát.

Soványul megírt, vékony mese. Első alkalommal megbukott, amiért azonban inkább a külső körülményeket lehet okolni. Schickaneder hanyagul taníttatta be, a szereplők is gyengék voltak, csak Leonóra személyesítője állott feladatának magaslatán. A bukást azonban főként a szerencsétlen politikai körülmények okozták. Napoleon közeledett Bécs felé, Mack generális hadseregét megadaásra kényszerítette s így a császárváros nyitva állott az ellenség előtt. A lakosság körében pánik uralkodott, november elején a császárnő, a vagyonosok, a főnemesek s a mester barátai elhagyták a várost, november 13-án bevonultak a francia katonák s 20, 21 és 22-én volt a három első előadás. A földszintet francia

katonatisztek töltötték meg, amivel a darab sorsa előre el is dőlt. A fogadtatás jéghideg volt, a kritika is támadta, úgy hogy Beethoven három előadás után visszavonta művét. Hogy mennyire méltatlanul bánt a színház az operával, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy Beethoven azt sem tudta keresztülvinni, hogy műve az alatt a cím alatt kerüljön színre, amelyet ő adott neki. Partitúráján „Leonóra” név állott s mégis „Fidelio, vagy a hitvesi szerelem” címen került először színre.

Beethovent azonban barátai a bukás után nem hagyták nyugodni, megállapodtak abban, hogy a művet alaposan meg kell rövidíteni s ennek kikerülhetetlen voltát Lichnovszkyéknál hat órán át bizonyígtatták a makacs szerzőnek. Végre belement az átdolgozásba, de így sem volt sikere az operának, mely 1806 március 29-én került színre s két előadást ért meg ebben az alakban. A mester annyira elkedvetlenedett, hogy művét ismét visszavonta. Sikert csak nyolc év múlva aratott, amikor a bécsi kongresszusra Treitschke Frigyes, színházi titkár, jártas kézzel átdolgozta a szöveget, Beethoven pedig a zenét, mely ebben az alakban az udvari operában nagy hatással került előadásra 1814 május 23-án. Sikere előadásról-előadásra emelkedett s elindult hírének dicsőséges útjára, előbb Német-

ország színpadait járta végig, majd Párisig és Londonig minden nagyobb színpadot.

Az opera hányattatását legjobban jelzik nyitányai. Egyetlen operájához négy nyitányt írt a mester. Az elsőt Beethoven életében sohasem adták elő, mert a bemutató előtt barátai tanácsára másikat írt, melyet *második Leonóra-nyitány* néven ismerünk, de nem ez a híres, hanem a harmadik számú, a nagy *Leonóra-nyitány*, melyet a mester az 1806-iki felújításra írt. Ezt a mai rendezésben rendszerint a második felvonás előtt szokták játszani. Szimfónikus értéke örökbecsű. Az 1814-iki előadásra megint új nyitányt írt, melyet *Fidelio-nyitány*-nak neveznek. „A nagy Leonóra-nyitány magyarázza meg igazán nekünk, miként akarta értelmezni Beethoven a drámát. Ki hallgatná meg ezt az elragadó zenedarabot anélkül, hogy ez a zene a legtökéletesebb drámát is magába zárja. Tulajdonképpen mi más a „Leonóra” című operának egész drámai cselekménye, mint egy csaknem ellenszenves legyengítése a nyitányban átélt drámának, épp úgy, mint pl. Gervinusnak egy unalmas magyarázó kommentárja Shakespeare valamelyik művéhez” — írja Wagner.

Nálunk a *Fidelio*-t magyarul először a régi Nemzeti Színházban 1839 december 28-án mutatták be s 1884-ig, az Operaház megnyi-

tásáig, ötvennégy előadást ért meg. Operaházunkban 1885 január 31-én játszották először s azóta többször felújították.

Beethoven sokat hányatott operájáról mindig mint a „fájdalom gyermeké”-ről beszélt még akkor is, mikor az állandó műsor-darabbá vált.

Beethoven a *Missa solemnis*-t tartotta leg-tökéletesebb művének. Legjobban ezt szerette. Olyan zene valóban, amelynek külön templomot kellene építeni. A *Missa solemnis* előtt két egyházi karművet komponált, az egyik *Krisztus az olajfák hegyén* s a másik a *C-dur mise* (1807), mely Esterházy herceg feleségének nevenapjára készült. Az első misétől számítottan tizenegy évre vette munkába a másodikat, az „ünnepi”-t. Keletkezésének külsőségeihez tartozik, hogy jóltevőjének, tanítványának és barátjának, Rudolf főhercegnek érseki beiktatási ünnepélyére írta. Sokkal fontosabbak a belső indító okok. Az öregedő emberben mind jobban megérlelődött a gondolat, hogy valami olyat alkosson, amiben háborgó lelkét Isten előtt a legmélyebb alázattal nyilatkoztathatja meg. Süketsége, betegsége, családi körülményei, csalódottságai következtében csaknem teljesen elszakadt a világtól, egészen magába zárkózva, szükségképpen beszélgetnie kellett valakivel s erre az Istent választotta. A legnagyobb szellemi elvontság-

ban, magasztosságban s izgultságban írta halhatatlan művét, mely az önmagábaszállásnak s a Teremtő utáni vágyakozásnak a földön legnemesebb gyümölcse. Senki sem énekelte könnyörgőbb dalt és ilyen erőteljes hangon senki sem beszélt még Istennel.

Zöld selyembe kötött jegyzőkönyvében már 1818 nyarán találunk feljegyzéseket a miséről, de rendszeres munkába az évnek őszén vette. A mű méretei lassan bontakoztak ki s olyan arányokat öltöttek, hogy belátta, az alkalmi terminusra nem lehet kész. Három évnél tovább dolgozott rajta, tehát hosszabban, mint bármelyik művén. 1822-ben fejezte be s a következő év márciusában adta át a kéziratot Rudolf főhercegnek. Úgy tervezte — talán anyagi helyzetének javítása céljából is, — hogy egyelőre nem nyomatja ki, hanem előfizetőknek, fejedelmi udvaroknak, zenei egyesületeknek stb. példányonként ötven aranyért eladja. Terve nem vált be, mert csak a spanyol, orosz, szász, francia, darmstadti és toscanai udvar fogadta el s ezeken kívül Berlinben Radziwill, Pétervárott Galitzin herceg és Schelbe, a frankfurti Cecilia egyesület alapítója, vásárolta meg a misét. Az első aláíró III. Frigyes Vilmos, a porosz király volt, a francia király, XVIII. Lajos, egy nehéz aranyból készült érmet is küldött érte a mesternek, Cherubini Párisból a szerző

szép kísérő levelére nem is válaszolt (állítólag nem kapta meg Beethoven levelét) és Goethe sem méltatta válaszra a mestert.

Művének pontos címe: „*Missa composita a Ludovico van Beethoven, op. 123*”. A „*Missa solemnis*” népszerű nevet (mely ünnepi misét jelent) már korán kapta, valószínűleg úgy, hogy Cherubinihez írott levelében már a mester maga is ezen a néven említi művét. Az ajánlás Rudolf főhercegnek, a kardinálisnak szól.

A mise munkába vételekor ezt találjuk a mester jegyzeteiben: „A társasélet minden kicsinyességét áldozd fel művészetednek: ó, Isten, mindenekfelett!” Az első tétel, a *Kyrie* fölé ezt írta: „Szívből jött és szívhez szóljon”, két tétel pedig ezt a felírást viseli: „Áhítattal”.

Az öt főrészből álló misét a liturgikus rend szerint a *Kyrie* kezdi. A lelki gyógyulásra szomjas lelkek gyülekezetének reményteljes, könyörgő imádkozása Istenhez. Nem ünnepi, pompázó ceremónia, hanem az Istenben bizakodók csendes áhítata. A *Glória* a vallás erejétől átszellemült hívőknek Istent dicsőítő ujjongása. Az egész menyország zeng az Úr dicséretétől (leghosszabb tétele a műnek). A misének művészetileg legjelentősebb része a *Credo*, mert Beethoven ebben helyezte el áradó szívének, legbensőbb vallomásai-

nak legkeresetlenebb szavait. A *Sanctus* testvére a Glóriának, a kótában valaha is megörökített legszentebb hangtömeg. Az *Agnus Dei* mély érzéssel vallja a csodát s fenséges hanghullámai közül mintha Szent Ágoston szavai szállnának ki: „Felgyulnak bennem az áhítat érzelmei, könnyek peregnek végig arcomon és oly boldognak érzem magamat!”

A *Mise* első előadásáról az életrajzi részben már szóltunk. A mester halála után a mű sokáig pihent, csak a negyvenes évek elején Liszt Ferenc kezdeményezésére foglalkoztak vele. Hosszú idő után nyert művészeti polgárjogot, de még ma sem olyan ismert, mint ikertestvére, a *Kilencedik*. Budapesten először a Zenekedvelők Egyesülete adta elő 1886-ban. Kölnben 1844-ben, Lipcsében 1845-ben, a bonni szoborleleplezési ünnepélyen Liszt vezénylete alatt ugyanebben az évben s Berlinben 1856-ban játszották először.

*

„Zenei: milyen sokat mond ez a szó! A *zenei* gondolat a dolog lényegébe hatol; feltárja annak legtitkosabb rejtelmét, a *dallamot*, ami benne rejlik; az összefüggés belső összhangját, amelynél fogva létezik s joga van élni ezen a világon. Minden, ami bensőséges, egyúttal dallamdús is; természetesen dalban is nyilatkozik meg. A dal jelentősége

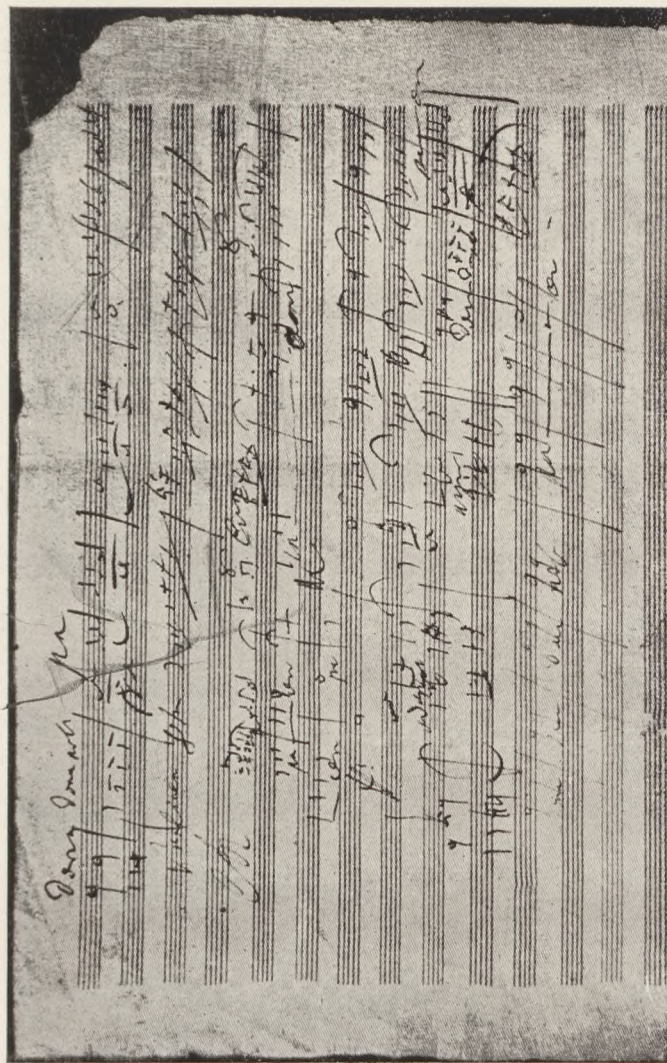
mélységes. A zenének hatását ki tudná logikus szavakban kifejezni? A tagolatlan, megfejtethetlen beszédnek egy fajtája, mely bennünket a végtelennek határára vezet s megengedi, hogy pillanatokra beletekinthessünk!

Minden beszédben, még a legközönségesebben is, van valami a dalból: nincs a világon olyan falu, melynek ne volna meg a maga sajátos hangsúlyozása; — ritmusa vagy *melódiaja*, amellyel a nép azon a tájon *elénekli* mondanivalóját!...

Minden, ami mélységes: dal. Valamiképpen úgy látszik, hogy igazi lényegünk a dal; mintha minden egyéb csak takaró és hüvely volna! Mindnyájunknak és mindennek őseredeti eleme. A görögök a szférák harmóniájáról regéltek: a természet belső alkatának megérzése volt ez, mert a természet minden hangjának és szavának lelke tökéletes muzsika. Bátran nevezhetjük tehát a költészetet *zenei Gondolat*-nak. Költő az, aki ilyen módon gondolkodik. A szellem erejétől függ, de az embert őszintesége és látnoki mélysége avatja költővé. Ha a dolgok mélyére tekintessz, zeneileg látsz; mert a természet szíve mindeütt zene."

Carlyle így ír a „Hősök”-ben.

Nem Beethovenről, de minden szava őt találja.

A MISSA SOLEMNIS EGYIK VÁZLATA

BEETHOVEN MAGYAR VONATKOZÁSAI

A magyarországi Beethoven-kultusz történeti teljességéről pontos képet adni régi sajtóviszonyaink fogyatékosága és megfelelő feljegyzések hiánya miatt nem lehet. Évekig tartó szorgalmas munkával talán elérhetné valaki, hogy rendszerbe foglalja: Beethoven műveit nálunk mikor és hol adták elő először s azoknak milyen hatásuk volt a magyar zenei viszonyokra. Ha ilyen munka el is készülne, száraz zenetörténet volna, melyet legfeljebb statisztikai adatként használhatnánk. Hasznosabb lesz talán, ha azokat a vonatkozókat domborítjuk ki, melyek a magyar földdel s a magyar föld embereivel kapcsolatosak és irányítólag, vagy ösztönzőleg hatottak a mesterek mesterének művészetére.

Ezek a vonatkozások mind világosabban állanak előttünk, mert a legújabb zenetörténeti kutatások több meglepő adatot szolgáltatnak. Beethoven magyar vonatkozásait öt tárgykörre osztva fogjuk időrendben vizsgálni; a) Beethoven Budán; b) Beethoven és

Brunsvikék; c) Beethoven és a pesti Városi Színház; d) Beethoven Kismartonban és e) Beethovennel kapcsolatos egyéb adat.

*

Beethoven életében fiatal korától kezdve nagy szerepet játszottak a magyarok. Arisztokrataink már első ópuszának (3 trió zongorára, hegedűre és gordonkára, 1795) előfizetői között szerepelnek. Az ópusz 1-re a bécsi Artaria zeneműkiadó cég előfizetési felhívást bocsátott ki. Százhuszonegy aláíró közül *tizenhét magyar* arisztokrata. Az előfizetési ív aláíróit „subscriber”-oknak nevezi a zenetörténet. A magyar subscriberok: Almásy, gróf Apponyi, Beleznay, gróf Berényi, gróf Brunsvik, gróf Csáky, gróf Cziráky, gróf Erdődy, herceg Esterházy, gróf Esterházy, gróf Hoyos, gróf Illésházy, gróf Keglevich, báró Orczy, gróf Pálffy, báró Podmaniczky és a gróf Zichy család tagjai.

A felsoroltakon kívül a gróf Batthyányi, Koháry, gróf Forray, gróf Balassa és gróf Dezasse családokkal állott szíves viszonyban a fiatal mester, akikkel a bécsi szalonokban, majd gróf Brunsvikék korompai és martonvásári birtokán ismerkedett meg.

A zeneművészet Beethoven idejében csaknem kizárólag az arisztokrata családok társalmában élt. Az az ember, akit a zeneművé-

szet titkos hatalma éltetett, természetes vonzódást érzett azok társasága iránt, akik zenét-ontó lelkét megértették. Sűrűn és szívesen látogatja tehát a magyar arisztokraták előkelő szalonjait.

A magyar főúri kastélyokban korán megismerik és megszeretik Beethoven zenéjét. Magyar tanítványai: gróf Erdődy Péterné, Keglevich Babette, Brunsvik Teréz és Jozefin grófkisasszonyok fáradhatatlan harcosai művészetének. A fiatal Brunsvik Ferenc gróf Beethoven meghitt barátja. „Kedves barátom” és „Testvérem” megszólítással sűrűn jönnek a levelek Beethoventól Budára, gróf Deym Józsefnének, Brunsvik Jozefinnek, Bécsben Beethoven ezidőtájt mindennapos vendége. Ennek a környezetnek szálain szövődtek a magyar vonatkozások, melynek időrendben első eredménye, hogy Beethoven 1800-ban Budán hangversenyezett.

a) BEETHOVEN BUDÁN

Beethoven magyarországi tartózkodásait meglehetősen homály fedí. Tudunk gróf Bruns-
vikéknál Korompán töltött két nyaráról,
ugyancsak az ő birtokukon, Martonvásáron el-
töltött szép idejéről, a kismartoni látogatás-
ról (szeptember 10—16) és a legújabb kuta-
tások szerint budai tartózkodásáról. De rész-
letekről majdnem semmit sem s az időpon-
tokra nézve is szétágazók a vélemények. Tu-
dományos bizonyosságúnak ezek közül csak
a budai koncert (1800 május 7) és az Ester-
házy hercegéknél töltött hat nap (1807) ve-
hető, de ezek az adatok is meglehetősen meg-
világítatlanok.

Beethoven budai tartózkodását a zene-
történészek eddig valótlannak tartották. Az
újabbkoriak egyenesen cáfolták s kitalálás-
nak, legendának minősítették.

Thayer, a nagy Beethoven-kutató, beszél
ugyan egy pozsonyi és pesti útról, melyet
Ries Ferdinand, a mester hegedűtanítványa
is említ („Biografische Notizen über Ludwig
van Beethoven”)— de az utazás időpontjában
mindketten bizonytalanok. Thayer erre az

1796. év nyarát jelöli meg. Schindler Antal, Beethoven egyik legjobb barátja és a mester első életrajzírója („Biografie von Ludwig van Beethoven, 1840“) a martonvásári és korompai tartózkodást 1806-ra teszi, amit Romain Rolland is elfogad („Vie de Beethoven“). A kiváló magyar zenetörténész, Mátray Gábor, „Beethoven érintkezése a magyarokkal” címen a Nemzeti Zenedében tartott beszédében 1871 január 8-án (lásd Vajdafy Emil: „A Nemzeti Zenede története“, 1890) azt mondja, hogy a mester 1803-ban és 1811-ben lett volna Budán, főként fürdőzés céljából.

Ezeknek az adatoknak nemhogy tudományos komolyságuk volna, de még valószínűségi alapjuk sincs. Tény, hogy a mester járt Martonvásáron, Korompán (1800 és 1801 nyarán) és járt Kismartonban.

Új adat, hogy *Beethoven 1800 május 7-én Budán, a Várszínházban koncertet tartott.* Ennek az adatnak felkutatása Major Ervin érdeme, aki kutatásairól a „Zenei Szemle” XI. évfolyamának 2. számában számol be (lásd idevágóan még dr. Isoz Kálmán „Buda és Pest zenei művelődése” c. könyvének I. kötet 166. és 167. oldalát).

A nemzeti múzeumban őrzött „Ofner und Pester Theater-Taschenbuch für das Jahr 1800” (megjelent 1801-ben) szűkszavúan azt mondja: „Ofen, den 7. May 1800. Academie

von Herrn Bethorn und Punto." „Bethorn” nyilvánvalóan sajtóhiba, ami annyival inkább valószínű, mert kéziratban a német „v” és „r” alig különbözik. De nemcsak ez a bizonyíték áll rendelkezésünkre, mert ha elolvassuk a Magyar Kurir 1800. évi május 13-iki (No. 38.) számát, annak 592. oldalán azt találjuk: *„Május 7-én újabb Carussel volt, melynek végződése után a Budai Theatrum-ban Concert tartatott, amelyben egy Beethoven nevű híres muzsikusz a Forte-Pianon való mesterséges jádása által mindeneknek magára vonta a figyelmetességét.”*

A Magyar Kurir idézett helye részletes tudósítást közöl azokról az ünnepekről, melyeket József nádor feleségének, Alexandra Pavlovna nagyhercegnőnek nevenapja alkalmából tartottak május 1-től 7-ig. A Magyar Kurir tudósítása Beethoven nevét helyesen nyomtatta le.

Feltűnő, hogy a tudósításból kimaradt Punto neve. De kétségtelen, hogy itt volt és szerepelt (később 1800 május 16-án és június 12-én is hangversenyezett Pesten), mert a színházi zsebkönyv eziránt nem hagy kétségekben.

Sajnálatos, hogy a Magyar Kurir tudósítója bővebb műsort nem adott s így csak azt vehetjük biztosra, hogy Beethoven Puntoval a zongorára és kürtre írt szonátát (op. 17).

játszotta. Valószínű, hogy Punto még előadott valamit gyöngé kompozíciói közül s csaknem bizonyos, hogy Beethoven néhány mesterművét maga zongorázta.

A névnapi ünnepeket a magyar arisztokrácia rendezte a szeretett nádorispán iránti hódolatból. A rendezők közt volt Brunsvik Ferenc gróf. Bizonyára az ő útján közelítették meg mágnessaink Beethovent s az ő és az egész család érdeme, hogy a mester nálunk szerepelt.

Valószínűtlen, hogy Beethoven e miatt a koncert miatt jött volna le Bécsből Budára. Hosszú út volt ez akkor s a mester nem volt könnyű utazó. De mert amúgy is itt volt a szomszédban, Martonvásáron, szívesen teljesítette barátai kérését.

A budai tartózkodás dátumát az eddig ismert Beethoven-adatok egyáltalában nem keresztezik. Tudjuk a mesterről, hogy 1800 április 18-án Deymék szalonjában bemutatta a kürtszonátát. Ettől a dátumtól kezdve ugyanezen év június 25-ig egyetlen Beethoven-kutatónak sincs feljegyzése a mesterről.

Erre az üres időre esik a martonvásári tartózkodás s a budai kirándulás, mely két-három napnál nem tarthatott tovább. A szép tavaszban bizonyára visszasietett az egész társaság a martonvásári virágzó hársak közé.

1800 június 25-én érkezett Guicciardi Julia

Bécsbe s lépett be először Deym grófné szalonjába, ahol már ott találta Beethovent. A martonvásári tartózkodás tehát a budai hangversennyel együtt legfeljebb (április 19-től június 24-ig) hatvanhat napig tarthatott. De valószínűbb, hogy csak két-három hét volt.

A budai hangverseny pozitív dátuma nemcsak történeti adat, de távlatot nyitó rés is, melyen átnézve, Thayer, Schindler, Ries és Romain Rolland martonvásári adatai s a hozzájuk fűzött következtetések más világításba kerülnek.

A MARTONVÁSÁRI KASTÉLY

b) BEETHOVEN ÉS A GRÓF BRUNSVIK-CSALÁD

Beethoven és Brunsvik. Ez a két név elválaszthatatlan. Legszebb és legterméke-nyebb idejét töltötte velük és közöttük a mester. Nem csupán a „Halhatatlan kedves” talán örökké megoldhatatlan problémája révén került nemzetközi forgalomba ez a név, hanem annál a kedves baráti viszony-nál fogva, mely a mesterek mesterét a csa-lád tagjaihoz s rajtuk keresztül a magyar földhöz kötötte. Brunsvik-levelek sokaságát ismerjük, melyek Beethovenról beszélnek s bizonykodnak erről a zeneköltő művei, melye-ket a család tagjainak ajánlott s melyeket az ő földjükön, magyar mezők, magyar fák s magyar ég titkos zenei beszédjéből írt a halhatatlan mester. Brunsvikék úgy beletar-toznak Beethoven legintimebb életébe, mint a Breuning-család, vagy Lichnovski hercegék. A Brunsvik-familia nélkül Beethoven arc-képe hiányos volna.

Ha Brunsvikékkal megismerkedünk, Beethoven burkolt egyéniségéhez minden-esetre közelebb férközünk.

A korompai gróf Brunsvik-család állítólag Henrik braunschweigi hercegtől származik, aki a keresztes háborúk idején két fiát Magyarországon hagyta. A családban az ismert legrégebbi ős, báró Brunsvik Antal volt, aki 1770-ben Esztergom vármegye adminisztrátora. Brunsvik Antal 1775-ben grófi méltóságot kapott, melyet az egész családra 1790-ben terjesztettek ki. Brunsvik Antalnak egyik fia: József, országbíró s a Pozsony közeleiben levő korompai ősi birtok ura. A másik fia: Antal szeptemvir és birtokos, akinek uradalma Martonvásáron volt. Antal négy gyermeke: Teréz, Ferenc, Jozefin és Sarolta. A családnak Brunsvik Géza cs. és kir. kamarás, főrendiházi taggal, aki Semmeringen 1899 július 20-án halt meg, magva szakadt.

Brunsvik Antal 1774-ben feleségül vette Seeberg Anna bárónőt, Wankel Márton nagy-szebeni kereskedő leányát, akinek családját Seeberg néven bárósították. Seeberg bárónő Mária Terézia egyik legkedvesebb udvarhölgye volt. A köztük levő szoros kapcsolat és szíves viszony folytán a királynő szívesen vállalta Brunsvik Teréz keresztanyaságát.

Brunsvikék négy hónapig Budán laktak (I., Mikó ucca 1), egyébként a természeti szépségekben bővelkedő fejérmegyei Martonvásáron. A kastély gyönyörű parkja nagy szerepet játszott Beethoven természetimádó

lelkében. Pompázó fáit, színes virágait, a hattyútó mély zöldjét s a „kis sziget” misztikus bokrait mintha lefestette volna kótáiban. Teréz grófkisasszonynak is boldogsága volt ez a fejedelmi park. Ismert itt minden fűszálat, minden madarat, minden friss lombot.

A királynő volt udvarhölgye gyermekeinek kitűnő nevelést akart adni. Sok tanár járt a házba, ahol főként a zenei nevelésre fordítottak nagy gondot. Terézt három éves korában már zongorához ültetik. Hat éves korában Budán nagy társaság előtt feltűnő jól játszotta el Rosetti egyik versenyművét.

Rövid ideig Bécsben volt intézetben, de tudását inkább saját szorgalmából, maga szerezte. Így tanult meg könyvből angolul.

Brunsvik Antal gróf fiatalon halt meg s a gazdálkodás vezetésének gondját özvegye vette át. Martonvásáron és Budán teltek a napok, az évek a leányok felserdüléséig. Mikor anyjuk jónak látta kérők után nézni, 1799 májusában háromheti tartózkodásra Bécsbe vitte őket. Tizennyolc napot töltöttek Bécsben, kiélvezve mindent, amit a császárváros nyújthatott.

A zenéért rajongó család mindjárt a megérkezés napján felkereste Beethovent s megkérték a mestert, hogy ottlétük rövid ideje alatt tanítsa zongorára a két leányt, Terézt

és Jozefint. Beethoven megvizsgálta Teréz zenei képességét, aki előtte a mester egyik hegedű-zongora szonátáját játszotta olyként, hogy a hegedű szólamát énekelte, Beethoven annyira meg volt elégedve, hogy szívesen vállalta a tanítást s mindennap felkereste Brunsvikék szállóját, az „Arany Griff”-et.

„A drága Beethoven olyan kedves és udvarias volt — írja erről Teréz grófnő naplójában — amilyen csak lenni tudott. Néhány szó beszélgetés után az alaposan lehangolt zongorához ültetett. Én a hegedű- és gordonkaszólamokat énekeltem, de azért nagyon jól játszottam. Mindennap tizenkét órakor jött, de egy óra helyett négy-ötig ott maradt és nem fáradt el kéztartásom javíttatásában. Úgy látszik, ez a nagyszerű ember meg volt velem elégedve, mert tizenhat nap alatt egyetlen egyszer sem maradt el. Még öt óra felé sem éreztünk éhséget. Drága anyánk szívesen éhezett a kedvünkért, csak a szállodában voltak nagyon megbotránkozva, mert akkoriban nem volt szokásos az ötórai ebéd”.

Beethoven úgy megszerette magyar tanítványait, hogy minden szabad idejét velük töltötte. Résztvett kirándulásaikon, társas összejöveteleiken, amelyeken a Bécsben élő magyar arisztokráciát együtt találta.

A bécsi tizennyolcnapos vőlegénykeresőútnak eredménye az volt, hogy Jozefin, Teréz

huga, mint gróf Deym József menyasszonya utazott vissza Martonvásárra.

Deym gróf nem illett Jozefinhez. Ötven felé járt, kalandos mult állt a háta mögött. Vagyoni körülményei sem rózsásak, egy bécsi műkereskedés tulajdonosa volt. Az anya hirtelen határozott s a leányát elpazarolta.

Teréz és Beethoven között pedig valami szép, szent, magasztos érzés szövődhetett a tizennyolc nap alatt és szakadt szét a család elutazásával — egy időre.

Jozefin, mint gróf Deym Józsefné, nem-sokára Bécsbe került s majdnem minden levelében írja Teréznek, hogy együtt volt Beethovennel. Teréz sűrűbben járhat fel Bécsbe a hugához és úgyszólván naponta találkozhatt a mesterrel.

Beethoven egy barátjához 1801-ben ezt írja: „Most ismét valamivel kellemesebben élek. Többet vagyok emberek között. Ezt a változást egy kedves, bájos leány idézte elő, aki szeret és akit szeretek. Két év óta újra néhány boldog pillanat és most életemben legelőször — úgy érzem — boldoggá tenne a házasság. A leány, sajnos, nem az én társadalmi osztályomból való és most természetesen nem is nősülhetek. Egyelőre hát így kell tovább éldegélnem”.

Beethoven többször volt Brunsvikék vendége Martonvásáron és Korompán, ahol a fia-

tal leányok nagy gonddal és kedvességgel vették őt körül.

Korompán és Martonvásáron egy nyáron az évek óta tartó, de mindig gondosan titkolt szerelem megszólalt, a szívek megértették egymást. Teréz Beethoven menyasszonya lett, de úgy, hogy eljegyzésük addig titokban marad, amíg Beethoven élete akként alakul, hogy bátran léphetnek az anya elé beleegyezést kérni. Beethoven legjobb barátja, Teréz fiútestvére, Ferenc, tudott csak a titkos jegyváltásról.

Három világhírű levél maradt fenn Beethoven tollából nagy szerelméhez, a „Halhatatlan kedves”-hez. Aztán Teréz elküldte arcképét a „kiváltságos lángésznek, a nagy művésznak, a jó embernek”.

És egyszerre megszakadt a gyönyörű regény.

Miért? Ki tudhatja? Talán az előítélet, talán a reménytelennek látszó hosszas várakozás. Titkukat csak ketten tudták.

Teréz nem ment férjhez.

Özv. Brunsvik Antalné leánya korai lemondásába nem tudott belenyugodni. Szórakozni vitte a leányát Karlsbadba, Franzensbadba, de Teréz megállapította életcélját: testvérének, a korán özvegyé vált Jozefinnek akart segíteni, hogy négy apró gyermekét szépen felnevelhesse. Jo-

zefin gyermekeit, Teréz kíséretében, Svájcba, Yverdonbe a modern pedagógia mesteréhez, Pestalozzihoz vitte. A híres intézetben hat hétig voltak vendégei Pestalozzinak, Jozefin azonban nem tudott gyermekeitől megválni. Pestalozzi egyik tanítványát hívta meg magához nevelőnek s így Olaszországon át hazajöttek Martonvásárra.

Ez a hat hét döntő befolyást gyakorolt Teréz fogékony lelkére. Ez alatt az idő alatt, Pestalozzinál győződött meg arról, hogy milyen hasznos, nemzetfenntartó cél volna a gyermeknevelést gondos és szakértő kezekben látni. Ebből a gondolatcsirából fejlődött ki a kisdédóvók korszakalkotó eszméje.

A másokért való áldozatkészség lelkesítette Terézt egész életén át. Folyton nővére gyermekeinek nevelésével foglalkozott.

Jozefin, családja erős ellenzése dacára, ismét férjhez ment egy báró Stackelberg Kristóf nevű különös, nyugtalan, álmodozó eszt nemeshez, akivel ismét Bécsbe költözött. Teréz sokszor volt velük s gyermekeikre vigyázott.

Stackelbergéknek rosszul ment a dolguk s a nyugtalan vérű báró elhagyta Jozefint és három kis leányával visszament Esztországba. Ekkor Teréz a két Deym-fiút Bécsben intézetbe adta s a Deym-leánykával hazajött Martonvásárra.

Múló évek során Martonvásáron Teréz csak kis hugával és öccseivel törődött. A gyermekeknek és az egész Brunsvik-családnak szüksége volt az ő határozott és erős lelkére.

Hiába kérte őt feleségül báró Podmaniczky Károly, akit a nagy Széchenyi István kora egyik legkiválóbb szellemének ismert el. Nem ment hozzá.

1815-től 18-ig nyomorúságos esztendők következtek országunkra. Inség, pusztulás mindenütt. Az éhhalálal küzdőkön való segítséért Budán József nádor második felesége, Hermina főhercegnő vezette. Az ő védnöksége alatt szervezte meg Brunsvik Teréz Budán az első magyar nőegyletet. Agitált, járt-kelt, hogy a nyomorgókon segítsen. De nemcsak munkaerejét és szívét, hanem vagyona jórészét is odaadta a szerencsétlenségbe jutott embereknek.

Olvasta volt, hogy Angliában néhány emberbarát a gyermeknyomor enyhítésére kisdédóvódát alapított. Lelkesültségében, melynek csiráját Pestalozzitól hozta, hasonló intézetet szeretett volna felállítani Budán. Nehéz akadályokra talált. Kortársai, barátai és a társadalom nem értette meg a gyönyörű eszmét. Mégsem lankadt, addig és oly szívósan agitált, hogy végre évekig tartó küzdelem után Budán, a Krisztinavárosban 1828-ban

BRUNSVIK TERÉZ

megnyithatta a kontinens első óvodáját, melyet „Angyalkert”-nek nevezett el. Az óvodát saját költségén száznyolcvan gyermek számára rendezte be. Tanítónak a gyermekvédelem lelkes munkását, Kern Mátét hívta meg. A példa hatott. Rövid idő alatt kilencven óvodát állítottak fel az országban.

Ezzel sem elégedett meg. Azt akarta, hogy intézményének szakképzett tanítónői legyenek. Fiatal leányokat tanítónőkké képeztetett ki, akiket az Angyalkertben ő maga naponta oktatott, magyarázva előttük nemes hivatásukat.

De a felnőttekről sem feledkezett meg. Műhelyeket, kézműipari telepeket állított fel, ahol a szegény, beteges, öregebb emberek keresethez juthattak. Cselédiskolákat alapított, hogy az alsóbb néprétegek szellemi és erkölcsi színvonalát emelje. Gyűjtött, agitált, levelezett, tanult és tanított nappal és éjjel. Sokszor napokig alig pihent valamit. Csodával határos, hogy hosszú évekig győzte ezt a munkát.

Ezidőtájt Teréz legfiatalabb hugának, Saroltának férje, gróf Teleki Imre, arra kérte őt, vegye leányát, Blankát, néhány évre magához és tanítsa, szórakoztassa. A zseniális leánynak, a szabadságharc későbbi mártírjának nevelése Brunsvik Teréznek nagy felfrissülést és örömet okozott.

Sok családi baja és gondja közepette sem feledkezett meg nagyobb családjáról, a szegényekről. Ami Pesten és Budán évtizedeken át a szegényekért és gyermekekért történt, azt mind Brunsvik Teréz kezdeményezte. És mind az ő nemes egyénisége vitte diadalra.

Munkásságának híre túlment az ország határán. A bécsiek ők kérték meg az első óvoda megszervezésére. 1823-ban Bajorországba hívták, hogy a népnevelés javítását megalapozza. Münchenben és Augsburgban nyolc hónapot töltött, ahol az udvar és az arisztokrácia szeretettel támogatta reformjait.

Ezután négy évig utazott. Sok gyönyörű tervvel jött haza, de őt is utólérte a szabályos magyar sors: megértés és kellő jóakarat híján legszebb tervei megvalósításáról le kellett mondania.

Nagy öröme telt abban, hogy unokahuga, Teleki Blanka grófnő, 1846-ban megnyitotta Pesten az első magyar leánynevelő-intézetet. Két évre rá, 1848-ban, Teleki Blankát elfogták és mert a nemzeti eszmének lelkes zászlóvivője volt, tízévi várfogságra ítélték s Kufsteinba zárták.

Brunsvik Teréz öregsége igen szomorú volt.

Az ország 1848 után letiporva. Családtagjai egymásután haltak el. Meghalt öccse, Fe-

renc, akit annyira szeretett. De nemcsak kortársait kísérte ki a temetőbe. Testvéreinek gyermekei és unokái is megelőzték őt, úgy-hogy szegény öregasszony csaknem teljesen egyedül maradt.

Brunsvik Teréz gyermekkora óta naplót vezetett. Mikor Teleki Blankát elfogták, házkutatást tartottak nála. A lefoglalt iratok között voltak Brunsvik Teréz naplói. Ezekről a naplóról sokáig azt hittük, hogy elvesztek. Maga a grófnő is ebben a hiedelemben halt meg. Legújában azonban kiderült, hogy ezek a naplók (körülbelül húsz kötet) megvannak. De Gerando Attiláné, gróf Teleki Irén tulajdonában. A naplók feldolgozása most van folyamatban, melyekből esetleg sok új Beethovenre vonatkozó adat kerülhet elő.

Brunsvik Teréz grófnő hetvenkilenc éves korában szellemileg még olyan friss volt, hogy hozzáfogott feljegyezgetni mindazt, amire gazdag életéből emlékezett. Ez a rövid napló rég ismeretes. Adatai — sajnos — nem mindig megbízhatók.

Brunsvik Teréz 1861 szeptember 17-én, Martonvásáron, 86 éves korában halt meg. A martonvásári családi sírboltba temették.

Budapest székesfőváros azt a házat, melyben a kisdedővő-intézetet alapította, 1899-ben emléktáblával jelölte meg.

Brunsvik Ferenc gróf, Teréz öccse (1776—

1832), Beethoven meghitt, benső barátja volt. Nagy zenekedvelő és kitünő gordonkás. Sokszor játszott Beethovennel. Sűrű levelezést folytatott nagynevű barátjával. Beethoven mindig figyelmesen válaszolgatott neki s leveleiben „Kedves barátom”-nak és „Testvérem”-nek szólítja. Együtt mentek nyaralni Teplitzbe és Karlsbadba. Ő volt egyetlen tudója és tanuja nővére és Beethoven szerelmének s titkolt eljegyzésének, melyhez örömmel járult hozzá. Meghitt barátságuk örök emlékeként Beethoven neki ajánlotta a 77. ópusszámot viselő zongorafantáziát és a grandiózus *Appassionata*-szonátát, melyet Martonvásáron komponált „egyhuzamban”, amint Schindler mondja.

A harmadik Brunsvik testvér, aki Bethoven életében szintén nem kis szerepet játszott: *Jozefin* (1779—1821). Ő volt a legrövidebb és leghányatottabb életű a Brunsvik-testvérek között. Igen szép volt, sokkal szebb, mint Teréz. Érzékeny, hevülékeny, féktelenkedésre hajlamos, akaratos természet. Sokszor kellett Teréznek huga mellett állania, hogy visszatartsa őt az elhamarkodott lépésektől. Igen jól zongorázott. A budai paloták házi hangversenyein gyakori szereplő. Bécsi szalonja zenetörténeti nevezetességüvé vált. Szép szopránja volt, míg a nénje altjával hódított. Első férje, gróf Deym József, 1804-ben,

nyolcnapi betegség után, Prágában, meghalt. Három gyermekük volt, akik a martonvásári családi sírboltban nyugsznak.

Második férjével is három gyermeke volt. Mindkét házassága boldogtalan. A sok csalódás és keserű szenvedés hamar megtörte az arányag fiatal asszonyt. Negyvenkétéves korában meghalt.

Sarolta (1782—1840), a negyedik Brunsvik testvér, igen bájos leány volt. Teréz rendkívüli önuralma nem volt meg benne, de Jozefin könnyelműségre hajló szenvedélyes természete sem. Ő volt a legkisebb, ő volt az, akit mindenki kényeztetett a családban. Jól zongorázott és énekelt. Üde, vidám lénye kedvesen tarkította Deymék bécsi szalonját. Eszes, jó megfigyelő. Csacska levelei, melyeket Bécsből testvéreinek írt Martonvásárra, vagy Budára, világot gyűjtanak a Brunsvik-leányok és Beethoven közti szerelmi viszonyra. Ime az egyikből, melyet Budára Teréznek küldött, néhány sor: „Beethoven éppen itt volt, mikor leveled megérkezett. Azonnal felolvastam neki a reá vonatkozó sorokat. Igen elérzékenyedett és ezer baráti üdvözetet küld. Majdnem mindennap itt van, nagyon kedves. Egy áriát írt Pepi számára, aki elküldi neked, de kér, ne mutasd senkinek és ne is mondd meg senkinek, — ha esetleg énekelnéd, — hogy megvan a kézírata. Erre Beethoven is kéret”.

(1803. A szóbanforgó ária a „Das Glück der Freundschaft” opusz 88.). Teréz így válaszolt: „Az ária gyönyörű. Másnap kóta nélkül tudtam, el is énekeltem, de a kéziratot senki sem látta. Mondd csak: nincs valami Pepi és Beethoven között? Azért kérdem, mert bizonyos szavakat leveledben aláhúztál”.

Saroltának csaknem mindenik levelében szó van Beethovenről.

„Beethoven kétszer volt nálunk. Pepi a napokban meghívta ebédre; utána zenéltek, kvartetteket játszottak és Beethoven olyan kedves volt, hogy első kérésre eljátszotta a variációs szonátát, amelyet elküldök neked; isteni. Ezer üdvözetet küld.” — Máskor pedig: „Beethoven nagyon kedves, majdnem minden második napon itt van, leckét ad Pepinek; mindig érdeklődik utánad; most operát ír, néhány részletet eljátszott belőle nekünk, elragadóak”. Egy későbbi levélben: „Beethoven nagyon gyakran jön, leckéket ad Pepinek: — bevallom, kissé aggaszt a dolog”. Egészen bizonyos, hogy a gyulékony szívű Beethoven szerelmes volt Jozefinbe is. Ezt a nő ösztönös érzékével Teréz tudta, amit az is mutat, hogy Sarolta levelének vétele után hirtelen Bécsben termett, talán nem féltékenységből, hanem azért, mert a kissé gondatlan Jozefint Beethoven varázsa alól ki akarta vonni.

Brunsvik Sarolta 1806-ban gróf Teleki Imre felesége lett s Erdélybe, Hosszúfalura költözött. Első gyermekük születésekor Teréz rövid időre meglátogatta őket. Telekiéknek két gyermekük volt. Blanka és Emma. Teleki Blanka (1806—1861) a forradalomban nagy szerepet játszott lelkes nagyasszony, akit a szabadságharc mozgálmaiban való részvétele miatt az osztrákok letartóztattak s a pesti Neugebaude-ba zártak. Két évi pesti fogság után tíz évi kufsteini várfogságra ítélték, ahonnan csak az általános amnesztia alkalmával, 1857-ben szabadult ki. A hős asszony nővérénél, gróf Teleki Emmánál halt meg 1861-ben.

Gróf Teleki Emma De Gerandó francia nemes felesége lett s így jutottak pálfalvai (Erdély) kastélyukba értékes Beethoven-adatok.

Gróf Teleki Imréné, Brunsvik Sarolta, 1840-ben ötvennyolcéves korában halt meg. Hosszúfalun temették el.

*

A Brunsvik-család tagjaival való megismerkedés után otthonosabban léphetünk be gróf Deymék bécsi szalonjába. Ott van a magyarországi előkelő társaság színe-java. Mind zeneszeretők és jó hangszerjátósok. Maga a kedves és szép háziasszony, Jozefin, akinek zongorázása művészetszámba ment. Heten-

ként kétszer tartottak zeneestét a Deym-palotában. Mindig ott van Zmeskáll Miklós, udvari titkár és főtisztviselő a magyar kancelláriánál, aki ügyes komponista és kitűnő gondnok. Zmeskáll Beethoven egyik legrégibb és legmeghittebb barátja volt, aki a bécsi főúri körökkel állandóan érintkezett. Zmeskállnak Seeberg Fülöp, a Brunsvik-gyermekek nagybátyja, nemcsak kollégája, de igen jó barátja is volt. Így került Brunsvikék szalonjába. Ott találjuk Schuppanzigh Ignácot, a róla elnevezett vonósnégyestársaság első hegedűsét, akinél Beethoven Bécsbe érkezése első évében hegedülni tanult. Kleinheinz Ferenc bajor születésű zeneszerző és karmester egyetlen zeneestélyről sem hiányzott. Brunsvik Ferenc olyan sokra tartotta, hogy később meghívatta Pestre a német színház karmesterévé. Operáit Pesten és Budán állandóan játszották. A zenetársaság rendes vendége „az ezüstkürtös”, Johann Wenzell Stich, akinek művészneve: Giovanni Punto. Neki írta Beethoven op. 17. számú kürtszonátáját, melyet Beethovennel 1800 április 18-án mutattak be Deymék szalonjában. Punto több ízben járt Magyarországon, biztos tudomásunk van arról, hogy Vereben (Fejér vármegye) verebi Véghék vendége volt. Gyakran résztvett a zeneestélyeken a kis Keglevich Babette grófkisasszony, aki a

serdülő leánykák közül talán a legkedvesebb volt Beethovennek. Mint nagyon jó tanítványát, mindig kitüntette a mester. Babette grófkisasszony (gróf Keglevich Károly és gróf Zichy Borbála leánya) 1801-ben egy Odeschalchi herceghez ment férjhez, de azért Beethovennel és legjobb barátnőivel, a Brunsvik-leányokkal, állandó barátságban maradt. Beethoven az ő szalonjában is megfordult, mert Odeschalchiéknál sokat és jól zenéltek. A szépséges grófkisasszony nevét Beethoven három zongorakompozíciója örököltette meg (op. 7, op. 34 és a „La stessa stessissima” zongoraváltozatok).

Ezeket a művészeket az év egy részét Bécsben töltő magyar főúri családok (Esterházyak, Apponyiak, Balassák, Koháryak, Erdődyek, Batthyányiak stb.) ragyogó női és férfi tagjai szeretettel vették körül s megértő lélekkel hallgatták magasrendű játékukat.

A társaság lelke a komoly és nemes Brunsvik Teréz, a kitűnően gordonkázó fiatal Brunsvik Ferenc és a kicsattanó vidámságú kis Sarolta grófkisasszony.

És koronázatlan királya: Beethoven. A nagy zeneköltő harmincadik éve körül érdekes külsejű volt. Választékosan öltözködött, táncolni tanult, lovagolt a Práterben, egyszóval nagyvilági életet élt. A legelőkelőbb bécsi paloták ünnepelt hőse. Bécs

színe-java kapkodja a nagyszerű muzsikust, aki szívesen jár emelkedett lelkű társaságba.

A sok fényes palota közül legszívesebben a gróf Deymékét kereste fel. A szép, vidám, kedves leányok is vonzották az érzelmes szívű mestert. Talán kiválasztottja is volt a társaság körében, akiért és akivel — érthetően — a legszívesebben és a legszebben muzsikált.

A zenélések délután öt-hat óra felé kezdődtek és sokszor belenyultak az éjszakába.

Beethoven gyakran hozott új kompozíciókat, melyeket ebben a szalonban hallott először a világ. Beethoven többször játszott zongoraszólót, sokszor Schuppanzigh-hal duettet, triókban a zongorarészt szívesen vállalta, kísért dalokat, vagy Brunsvik Ferenc gordonkajátékát. Vonósnégyeseit a kvartett társaságnak ott tanította be és zongoraötösben vállalta a zongorarészt. De megtörtént, hogy beült a kvartettbe brácsázni, vagy hegedülni. Ilyenkor leginkább a második hegedűt szerette játszani.

A legnagyszerűbb zeneművészet csodaeseteinek adott keretet ez a szalon.

A társaságba egy napon betoppan egy rendkívüli szépségű, vidám, kacér, ügyes, tizenhatéves leány: Guicciardi Julia, a Brunsvik-leányok unokahuga. Minden szem felé fordul, mindenki elálmélkodik a szépségén. Egy-

szerre minden férfiszív hevesebben dobban.
Talán a Beethovené is . . .

A Guicciardi-család régi, előkelő, olasz származású. Julia atyja, Guicciardi József gróf, kamarás és kormánytanácsos volt Triesztben. A felesége gróf Brunsvik Antal nőtestvére s így Teréz Juliának unokatestvére. Guicciardi Józsefet 1800ban Triesztből a bécsi cseh kancelláriához helyezték át. Így került Julia Deymék szalonjába.

A temperamentumos olasz grófkisasszony szenvedélyes énekesnő volt. Iskolázott, meleg hangja feltűnő muzikalitással párosult.

Julia Beethovennek az első pillanatban nagyon megtetszett, ami nem csoda, mert ez a leány volt a legszebb mindazok között, akiket Beethoven nőkben gazdag életén át valaha is ismert. De hogy ez volt a legmélyebb és legigazibb szerelme, ki tudná ezt a burkolt lelkű mester lelkéből kibányászni? Könyvek légiója bizonykodik, hogy Guicciardi Julia volt volna a „Halhatatlan kedves” s könyvek és tények légiója szól amellett, hogy Brunsvik Terézt illeti ez a rang.

Talán sohasem lesz világos ez a kérdés, de annyi bizonyos, hogy a legszerelmesebb zongoraszónáta (Mondschein) ajánlását „Alla damigella contessa Giulietta Guicciardi” (1802 március) kapta, Brunsvik Teréz pedig az op. 78 Fisz-dur szonátát.

Julia 1800 nyarán rövid ideig volt Bécsben, ahonnan Korompára unokabátyjához, Brunsvik József gróf birtokára utazott, majd hosszabb időt töltött Martonvásáron. Mind a két helyen ott találja Beethovent.

Beethoven korompai és martonvásári tartózkodásai: a mester legderüesebb ideje. A martonvásári gyönyörű park tudna erről jól és sokat beszélni. A fiatal és gondtalan társaság (a három Brunsvik-leány, a három Dezasse grófkisasszony, Guicciardi Julia, Finta ezredes négy leánya, Brunsvik Ferenc s a környékbeli arisztokrata családok fiatalsága) vadászgatott, naphosszat gyermekes, bohókás játékot űzött. A rengeteg parkban mindenkiről elneveztek egy hársfát. Beethoven nevét is belevésték az egyikbe s ha a mester nem volt jelen, helyette ezzel a hatalmas hársfával beszélgettek és évdtek. Milyen találó és szép megszemélyesítés: Beethoven és a hársfa! Az oroszlánlelkű titán s a fák királya!

E szép idők után Julia Bécsben ismét többször találkozott Beethovennel s 1801 nyarán megint együtt volt az egész társaság Korompán.

Ha tudnánk pontosan, hogy mi történt a szerelmes, virágillattal teli, ősi parkban, nem volna kétséges, ki a „Halhatatlan kedves”. Tény, hogy Beethoven egy éjszaka hirtelen

elutazott s másnap, július 6-án (de évszám nélkül) megírta híres szenvedélyes leveleit a „Halhatatlan kedves”-hez, melyeket halála után íróasztala titkos fiókjában találtak.

Kinek szóltak e levelek? Teréznek, Juliának, vagy másnak? . . .

Guicciardi grófkisasszony 1802-ben pöstyéni fürdőzés után ismét Korompára került, ahol hónapokat töltött. De Beethoven nincs ott. Deymék szalonjában találkoznak ismét. A mester 1803 tavaszán többször felkeresi a Guicciardi-szalont, ahova sűrűn jár Gallenberg Róbert gróf, egy megnyerő külsejű fiatal arisztokrata, aki 1803 novemberében Juliát feleségül vette s vele Olaszországba utazott.

Beethovent ez az esemény egyáltalán nem érinti. El lehet-e hinni, hogy ha Julia lett volna a „Halhatatlan kedves”, Beethoven fellett minden nyom nélkül múlt volna el ez az esemény?

Gallenberg osztrák születésű arisztokrata volt. Jelentéktelenebb zeneszerző. Vagy ötven balettet írt. Albrechtsberger tanítványa. Fiatal feleségével Rómában, majd Nápolyban élt. Kezdetben jómódban, de a gond csakhamar beköszöntött. A férj hangjegymásolásból tengődött. Felesége tündökölni akart továbbra is s ezért gazdag barátok támogatását kereste. Olaszországból visszakerültek Bécsbe, ahol

egy ideig jobban ment soruk. Férje színház-igazgató lett, de évek múlva ez a vállalkozása is megbukott. Julia egy ideig kétes környezetben még szerepelt s aztán teljesen szegényen egy Bánffy grófnő bécsi házában talált otthonra. 1856-ban halt meg.

Térjünk vissza még egyszer Brunsvik Teréz és Beethoven szerelmére.

Brunsvik Teréz Beethovent 1799-ben Bécsben ismerte meg. A „Goldene Griff”-beli zeneleckék után közel tíz hónapig nem látták egymást. Mikor Jozefinnek gyermeke született, Teréz Bécsbe ment s résztvett Deymék zeneestéin. 1800 nyarán Korompára ment a társaság s innen Martonvásárra. Beethoven mindenütt Teréz mellett volt. 1801 nyarán Beethovent ismét Korompán találjuk s természetesen Terézt is. Innen Beethoven hirtelen elutazott s valószínűleg ekkor írta meg három híres, szenvedélyes hangú levelét.

Ezeket a leveleket Beethoven barátai halála után a híres „Heiligenstadti végrendelet” mellett találták. Nincs rajtuk név, nincs dátum. Egész irodalom keletkezett e levelek körül. Könyvek, értekezések tömege bizonyítgatja és keresi a „Halhatatlan kedves”-t. Nem akarunk résztvenni a bizonyítgatásban, sem a cáfolgatásokban. Csak egyszerűen kérjük, — hiszen Beethoven minden ideálját ismerjük, — miért ne szólhatnának a levelek

Brunsvik Teréznek? A sorok mögött, a fogalmak szerinti értelem háta mögött van-e valami olyan pozitívum, vagy csak célzás is, ami indokolná, hogy köteteken keresztül kelljen cáfolni azt az eddigi hiedelmet, amit Thayer, Beethoven életének legnagyobb tudósa, valószínűsített, hogy a „Halhatatlan kedves”: Brunsvik Teréz? Nincs. Tehát nyugodjunk bele, hogy ezek a levelek Brunsvik Teréznek szólhattak és sokkal inkább neki, mint bárki másnak.

Ügylátszik, a legújabb kutatás sem tud pozitív bizonyítékokat felmutatni. Ha a „Halhatatlan kedves” kilétét feszegető minden könyv összes érveit elgondoljuk, — akkor sem hibázunk talán, ha Brunsvik Teréz grófnőt meghagyjuk Beethoven „Halhatatlan kedves”-ének magasztos polcán.

De talán nem is az a fontos, hogy *ki volt* a „Halhatatlan kedves”, hanem hogy *volt*, mert léte a zeneirodalom remekeit váltotta ki a legszerelmesebb zsenik egyikéből.

c) BEETHOVEN KISMARTONBAN

A mester 1807-ben hat napig volt Kismartonban, mint Esterházy Miklós herceg vendége. Azért ment, hogy a herceg által nála rendelt mise (C-dur, op. 86) bemutatóját vezényelje.

A hercegi udvar világhírű karmestere, Haydn József, aki akkor már nyugdíjban volt, — tanácsolta Esterházy hercegnek, hogy Beethovennel irasson misét. A herceg felesége (szül. Lichtenstein Mária hercegnő) nevenapjára meglepetésnek szánta a művet. Hogy a herceg mikor kérte fel Beethovent e munkára, nem tudjuk, de minden valószínűség szerint 1807 elején. Az bizonyos, hogy a mester 1807-ben írta az egészet. Nyáron, Badenben kezdte meg, ahol betegeskedésére üdülést keresett és Heiligenstadtban, augusztus első napjaiban fejezte be, ahová Badenből nyaralásának folytatása végett ment.

Az újabbkori zenei írók tudják, hogy Beethoven C-dur miséjének bemutatója Kismartonban a hercegi vár kápolnájában a szerző személyes vezetése alatt 1807 szeptember 13-án volt. De ezt senki sem említi és

Gläubigster Briefe Sie zu verzeihen, die zu
 dem 12. über einen sehr langen Zeit, welcher
 mir anfangs erst nicht und später
 und selbst jetzt noch nicht wenig zu erachten
 notwendig war, mir erlaubt, so Ihnen
 Ihre Verzeihung erst jetzt, erst ist Ihnen
 S. P. nicht eben im letzten Sinne
 dieses Briefe bei — dass ist mir, beginn
 dass ist Ihnen mit einer ersten die Worte
 übergeben worden, die von S. P. anfangs
 zu S. P. in unvollständiger Weise, haben die
 letzten Briefe sind ebenfalls zu lesen.

Gläubigster Briefe,
 Aufwärtigster Briefe.

Datum am 25. Juli.

mit Verzeihung
 nach dem Briefe
 und nach dem Briefe
 Ludwig van Beethoven

LIBRARY OF THE
HISTORICAL SOCIETY OF THE CITY OF NEW YORK

nem emeli ki, hogy ez a látogatás hat napig tartott. Pedig nagyon fontos, mert Beethoven állítólag megneheztelt a hercegi családra, rosszul érezte magát Kismartonban, úgyhogy a mise bemutatójának délutánján elutazott. A misét a hercegnő nevenapján, kisasszony-napján (szeptember 8) kellett volna bemutatni, de ha ez hétköznapra esett, a hercegi udvar hagyománya szerint a rákövetkező vasárnap tartották meg az udvari misét. Ez 1807-ben szeptember 13.-a volt, amiről Beethoven előre értesíthették, mert a mester nem a névnapra, hanem szeptember 10-re, tehát három nappal a mise bemutatása előtt érkezett meg Kismartonba.

És a mise után 13-án nem utazott el, hanem csak 16-án. Tehát a bemutató után még három napig ott maradt, ami nehezen hihető el, ha megneheztelt volna.

De a herceg és Beethoven közötti jó viszonyt legjobban megvilágítják a levelek, mert ezekben ők maguk beszélnek.

Badenből 1807 július 26-án a C-dur mise tárgyában ezt írta Beethoven a hercegnek:

„Főméltóságú, legkegyelmesebb Herceg!

Miután azt mondják nekem, Hercegem, hogy a nálam megrendelt mise iránt érdeklődött, bátorkodom a Főméltóságú Hercegnek jelenteni, hogy azt legkésőbb augusz-

tus 20-ig meg fogja kapni — amikor még elegendő idő lesz arra, hogy a Főméltóságú Hercegné nevenapjára előadják. Éppen akkor kaptam Londonból rendkívül előnyös ajánlatot, amikor a színházban jutalom estémen megbuktam és így a szűkségben örömmel kellett azt megragadnom. Ez késleltette a mise befejezését, bármennyire szerettem volna evvel Főméltóságú Herceg színe előtt megjelenni.

Ehhez járult később gyakori fejfájásom, ami eleinte egészen, később kisebb mértékben, de még most is akadályoz a munkában. Miután mindent olyan szívesen magyaráznak hátrányomra, idemellékelem, Főméltóságú Herceg, orvosom levelét. Legyen szabad megjegyeznem, hogy félve fogom misémet átadni, mert Főméltóságú Herceg hozzászokott a nagy Haydn utánózatlan mesterműveihez.

Főméltóságú Kegyelmes Hercegnek legmélyebb tisztelettel legalázatosabb szolgálja

Beethoven Lajos.

Baden, július 26-án.”

A herceg így válaszolt:

„Tisztelt Beethoven Úr!

Nagy örömmel vettem tudomásul Badenből küldött leveléből, hogy ennek a hónapnak 20-ig a misét megkapom. A kelle-

mes reménynek teljesülése annál nagyobb örömmel tölt el, mert igen sokat várok tőle és az Ön végletekig menő aggályoskodása a Haydn miséivel való összehasonlításban még magasabbra emeli művének értékét. Különben szívből kívánom egészségének leggyorsabb s tökéletes helyreállítását és vagyok nagyrabecsüléssel

jóakarója
Esterházy."

Nagyértékű zenetörténeti levelek!

Beethovenéből kitűnik az a meleg viszony, mely kizárja, hogy a herceg elégedetlen szavakkal illette volna a mestert és miséjét. De még jobban igazolja ezt a feltevésünket a herceg levele, melyből látható, hogy a herceg milyen nagyra tartotta Beethovent.

Ne hagyjuk megjegyzés nélkül, hogy Beethoven levelén nincs évszám, amely nagyon sok leveléről hiányzik, sok és súlyos zenetörténeti tévedést okozva. Gondoljuk csak meg, mennyi könyvet nem írtak volna meg, ha a „Halhatatlan kedveshez” címzett három levél akármelyikére is ráírta volna a mester az évszámot.

A C-dur miséről szóló levél évszáma nem kétséges. A válaszból s a zenetörténeti tényekből megdönthetetlenül igazolható. Ezenfelül a hercegi mintaszerű adminisztráció minden kapott és küldött levelet iktatott s a

„Protocollum Exhibitorum pro Anno 1807”
kötetben 3449 szám alatt Beethoven levele
megtalálható a következő tárgykivonattal:
„Beethoven Compositeur schreibt, dass seine
Messe bis August spätestens eintreffen wird”.

Valami neheztelésféle mégis élhetett Beet-
hovenben a hercegi család iránt, mert a misét
nem a megrendelőnek, hanem Kinsky gróf-
nak ajánlotta. Így is jelent meg a bemutató
után öt évre Breitkopf és Härtel kiadónál.
Azt is tudjuk, hogy a mise ajánlását több-
ször megváltoztatta. Kéziratban jóbarátjá-
nak, Zmeskáll Miklósnak is ajánlotta volt,
aztán egy ismeretlen hölgynek, míg végre
nyomtatásban Kinsky grófnak.

A hercegi levéltárban a mise kézirata
nincs meg, mert Beethoven azt Kismartonból
magával vitte. Én két régi másolatot talál-
tam az „Inventarium über die hochfürstlich
Esterházyischen Kirchen-Musicalien zu Eisen-
stadt, Anno 1858” feliratú katalógusban.
„Solenne Messen” 181 sorszám alatt ez áll:
„Beethoven in C-partitur”. Ez nem Beethoven
kótázása, sokkal későbbi. A levéltárban lévő
másik példánya a misének egy kis zenekarra
átírt stimm-példánya, partitura nélkül. Tho-
mass nevű „Musikdirektor” írta át kis zene-
karra 1843-ban és jelzi, hogy a példány az ő
tulajdona.

Ha lehetett Beethovenben valami nehez-

telés a kismartoni napok miatt, azt az elszállásolása okozhatta. A mester Kismartonban a herceg vendége volt, de nem a kastélyban kapott szállást. Az életrajzírók azt gondolták, mert természetes is, hogy a herceg vendége csak a hercegi várban lakhatott. Pozitív adatok szólnak az ellenkezőről.

Beethoven Baranyai József udvari titkár-nál volt elszállásolva. Ő volt a zenei ügyek előadója. Így kerülhetett Beethoven az ő szállására teljes ellátással, mint hercegi vendég.

Eddig senki sem kutatta, hol lakott Beethoven Kismartonban? Azt kellett kinyomozni, hol lakott 1807-ben Baranyai?

Beethoven Kismartonban Baranyai titkár lakásában, a volt Központi Igazgatóság épületében lakott. Még pedig nem uccafrontra, hanem a várkastély felé eső, gyönyörű kilátást nyújtó, csendes oldalon. A Központi Igazgatóság épülete másfél század óta olyan, mint ma. A hercegi várkastély jobboldalán van, alig pár lépésre a csodálatos parktól. Az érdekes régi házakkal zsúfolt, keskeny uccát, melyben az épület áll, ma Haydn-Gassenak hívják. Ezelőtt Zárda ucca volt a neve. Haydn ismeretes egyemeletes háza is ebben az uccában van. Haydn és Beethoven véletlenül egymás szomszédságában lakott Magyarországon.

d) BEETHOVEN ÉS A PESTI VÁROSI (NÉMET) SZÍNHÁZ

Budapest székesfőváros ma azzal dicsekedhetik, hogy az ő területén épített Városi (német) Színházat Beethovennek erre az alkalomra írt két művével nyitották meg. Igaz, hogy ez a művészeti esemény akkor nem a magyar kultúrát szolgálta, igaz, hogy a német színház egyenesen az akkor éledező magyar nemzeti eszme ellensúlyozására épült, igaz, hogy az új színház a magyar színészet törekvéseit elnyomta s a magyar nyelv fejlődését gátolta, — de végeredményében bár idegen nyelvű, mégis tősgyökeres magyar emberek szolgálatában állott, akik amikor magukra eszmélhettek, kultúrával vértézve siethettek nemzeti ügyük segítségére. Ezenfelül a színház magyar földön, a mi földünkön állott. A kismartoni és eszterházai ragyogó zenekultúra sem volt szellemében magyar, de Magyarország területén élt. Ennek a földnek minden kulturális értékét meg kell becsülnünk, hogy jobban értékelhessük faji kultúránkat. Mikor Beetho-

ven két partitúráját ide küldte, Pest városa még teljesen német volt. A legrégebb magyar családok sem beszéltek magyarul. Latin és német volt itt minden. De magyar földön állt és jórészt magyar emberek által élt ez a kultúra, melyet ma, idők távlatából, történeti szemüvegen nézve, mérni és megbecsülni kötelességünk.

A *Pesti Városi (német) Színház* a város kimagasló díszeként a mai Vörösmarty-téren, a Haas palota helyén állott. Hatalmas méretű épület. Háromezerötszáz néző számára. (Ez volt a legnagyobb színház Budapesten.) Klasszicizáló stílusban épült. A főbejáró és az egész homlokzat telerakva antik szobrokkal. A színpad kilencven láb mély volt s még egyszer ennyivel mélyíthető.

A bérlők, Szentiványi Márk és Gyürky Pál, páratlan fénnel nyitották meg a színházat 1812 február 9-én. Az akkori színházi világ legfelkapottabb költőjét, Kotzebuet, kérték fel alkalmi darab írására s annak megzenésítésére a legnagyobb zeneköltőt — Beethovent.

Beethoven a Brunsvik Ferenc gróf közvetítésével hozzá fordult bérlőknek szívesen vállalta a megzenésítést, amit az a levél mutat, melyet 1811 október 9-én Bécsből írt a kiadójának, Breitkopf és Härtelnek:

„Mikor kocsimba szállok, hogy Teplitz-re

utazzam, Budáról küldött levelet kézbesítenek, melyben felkérnek, hogy a pesti új színház megnyitására írjak valamit. Miután Teplitzben három hetet töltöttem és gyengélkedő voltam, orvosi tilalom ellenére nekiültem, hogy a bajuszosokon, akik hozzám szívóbb jók — segítsek. Szeptember 13-án elküldtem nekik levelem, abban a hiszemben, hogy október 1-én a dolog már megy, — de az egész még egy teljes hónapig húzódott“.

Az előjáték címe: „A magyarok első jóltevője“ s az utójátéké: „Athén romjai“. Mindkettő versben van s nyomtatásban is megjelent a színház megnyitására. A magyarok jóltevője: Szent István király. Ennek egy teljesen szabad magyar átdolgozása jelent meg a Komlóssy Ferenc által kiadott 1829. évi „Magyar játékszíni zsebkönyvecske“-ben, Sopronban.

Az „*Ungarns erste Wohlthäter*“ színhelye Pest mellett egy szabad térség, ahol István király híveitől körülvéve fogadja Gyulát, a pogány „Moglut“-törzs legyőzött fejedelmét, akit nagylelkűségével megnyer a keresztény hitnek. Erre megérkezik díszes kíséretével Gizella bajor hercegnő, István menyasszonya, akit boldog szerelemmel ültet trónjára a király. Jön a római követség s átadja Istvánnak a pápától küldött koronát. A darabot István király látománya fejezi be, melyben

elvonulnak előtte a magyar történelem nagy királyai I. Ferencig.

A „*Ruinen von Athen*” című utójáték első színe az Olympus egy zord vidéke, ahova Zeus Minervát száműzte. Zeus kétezer esztendő múlva megbocsát leányának s Mercur megmutatja Minervának a világ megváltozott képét. Ime, Athén romokban hever és népe török uralom alatt nyög. Rómát a barbárok tönkretették, de azért a tudomány és művészet a szőlődombos Pannoniában virágzik, — vigasztalja Mercur a kétségbeesett Minervát. Minerva látni akarja ezt a helyet, mire Pest egy szabad terére szállanak le, ahol éppen új múzsahajlékot, új színházat nyitnak meg. Minerva beáll az ünneplők közé s magasztaló szavak kíséretében méltatja József nádor érdemeit és megkoszorúzza Ferenc király mellszobrát.

Az „*István király*” (Ungarns erste Wohltäter) öt számból és egy nyitányból áll. Alkalmi hódoló darab Ferenc császárnak. A nyitány Beethoven halála után 117 ópusszám alatt jelent meg. Magyaros stílusú az egész. A mester ismert magyar motívumokat használt fel a rövid nyitányban. Cimbalom is díszíti a zenekart s a presto hamisítatlan csárdás élénkíti. Egyöntetűbb, életerősebb és emelkedettebb, mint az *Athén romjai*. Nem áll olyan heterogén elemekből. A zene célja

az volt, hogy a gyorsan egymásután következő élőképszerű jeleneteket illusztrálja s nem pedig dramatikus hatásokat váltson ki. Tipikus alkalmi darab, de megérik rajta, hogy a mester legfrissebb, leggazdagabb korszakából, a VI. és VII. szimfónia közti időből való. A nyitány bátor és tüzes. Utána egyszerű férfikar következik, majd egy közvetlen női kórus, melyet kecses fuvolafüzér ékesít. Az ünnepi indulóban a népies íz és zamat ragad meg. Értékes a rövid egyházi kórus, mely után melodráma következik. A befejező részben csárdás-ritmusok tobzódnak.

Az „*Athén romjai*” (Ruinen von Athen) nyolc számból és a nyitányból áll. A nyitány op. 113 No 6. számot viseli s 1823-ban jelent meg. Az ünnepi induló kórossal 114 ópusz. Az egész mű 1845-ben jelent meg.

Ez is udvari hódoló darab. Alkalmi jellege nagyon érezhető. A mester maga sem értékelte sokra művét. Zenei értéke az *István király*-é alatt áll. Jellegzetes dervis-kara, vagy a nagyszerű török induló (B-dur) és a kórusos (Esz-dur) induló: a legszebb számai. A nyitányból hiányzik a Beethoventől megszokott magvas és jellegzetes főtéma. A mű részleteinek témái mozaikszerűen csendülnek ki a nyitányból, mely régi görög és török zenét akar karakterizálni.

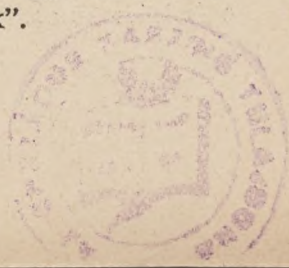
A bécsi Josefstädter Theatert is ezzel a

darabbal nyitották meg 1822-ben, mely alkalomra Beethoven a műhöz új nyitányt („Házavatás-nyitány” op. 124), egy új táncot és kórust írt.

A Pesti Városi Színház megnyitásáról szóló egykorú tudósítások nem győzik magasztalni a megnyitás pompáját s a polgárság lelkesedését. A legbővebb közlést a „Vereinigte Ofner-Pester Zeitung” 1812 február 13-iki száma hozza:

„Az új királyi Városi Színház ünnepi megnyitása február 9-én megfelelő pompával és pazar fényűzéssel folyt le: Olyan volt, amelyet egy ilyen ritka esemény, a művészetnek ilyen fenséges temploma, ilyen tekintélyes és loyális város, mely a liberális művészet szeretetének ezt a fenkölt szobrát egészen a saját költségére s rövid idő alatt emelte — megkövetel. Először egy előjátékot adtak kórusokkal. „Magyarország első jóttevője” címen. (A darab személyei: I. István Magyarország királya: Katziáner úr; Gizella bajor hercegnő, a király felesége: Exner kisasszony. Gyula, a moglut horda feje: Herdt úr. Egy nemes bajnok: Pauly úr. Egy bajor követ: Zöllner úr. Egy római aggastyán: Schienagel. Magyar nemesek; nemes hölgyekből álló kíséret; magyar harcosok; legyőzött moglutok; rómaiak; bajorok; aggok és gyermekek.) Azután következett: „Pestnek szabad királyi vá-

rossá való nyilvánítása” történelmi kép az 1244. év históriájából feldolgozva, egy felvonásban. A befejezés egy utójáték volt dalokkal és kórusokkal: „Athen romjai”. (Személyek: Minerva: Katziánerné. Mercur: Stelzer úr. Egy görög: Hölzel úr. Egy görög nő: Platzer kisaszony. Egy aggastyán: Jandl úr. A főpap: Runner úr. Dervisek; papok; szüzek; gyermekek; népség.) Az elő- és utójátékot külön erre az ünnepségre a híres költő, Kotzebue írta és *a kitűnő zeneszerző, Beethoven, erejének és tudásának teljességével megzenésítette*. Az új színház szép és gazdag belső látképe, a pompás díszítmények és a drága jelmezek teljes összhangban voltak a színészek sikerült szereplésével és a nagyszámú zenekar kitűnő játékával. A színház belseje fényesen volt kivilágítva. A homlokzaton a bejárat felett szellemes felirat transzparensként elhelyezve; ezenfelül a környék, főként az egész új Híd-uca minden ablakot fényesen kivilágított. Különösen a nagy és szép Kemnitzer ház volt feltűnő és vonzó látványosság, melynek erkélyei ragyogó fényt árasztottak. Mind a három darabot megismételték a reákövetkező hétfőn és kedden, mikor is újra kivilágították a színház homlokzatát. Talán nem szükséges külön kiemelni, hogy a hallgatóság tömege megfelelt a díszes ünnepségnek”.

e) MAGYAR BEETHOVENIANA

A bonni mester művei nálunk mindig és igen korán megértő fogadtatásra találtak. Kultuszának a magyar fővárosban régi és mélyen gyökerező hagyományai vannak.

Egy Leyrer nevű könyv- és hangjegyeskereskedő Pesten már 1802-ben, tehát még a fiatal Beethoven életében, hirdeti, hogy a mester vonósnégyesei, zongora- és hegedűszonátái nála megvásárolhatók. A pesti Industrie Comptoir 1806-ban Beethoven-műveket kínál vevőinek. Egy Liedemann nevű kereskedő előfizetést nyit a *Wellington Győzelmé-re*.

Mikor Bécsben a *Fidelio*-t harmadik átdolgozásban színre hozzák, ugyanakkor a pesti Királyi Városi Színházban Czibulka karmester felesége, Müllner Babette, első szopránénekesnő, 1816 május 6-án jutalomjátékaul a *Fidelio*-t választja. Ez volt a mester operájának első pesti előadása. 1824-ben „Pesten bizonyos egyesület állott össze az universitasbeli academicusokból, ifjabb tisztviselőkből, fiatal prókátorokból s némely muzsika kedvelőkből, mely a muzsikának, mint

legérdeklőbb s legnemesebb szépmesterségnek szeretetét terjeszteni s abban másokat is tökéletesíteni igyekszik. Ezen egyesület augusztus 20-án délután a Hét Választó Fejedelmek vendégfogadója szálájában tartotta első mutatványát". Karmesterük Breuer Ferenc volt. A műsor első száma „Ouverture; Beethoven-től." Melyik? Azzal adósunk marad Kultsár lapja, a „Hazai és Külföldi Tudósító" (aug. 25), mely egyébként elmondja, hogy mintegy nyolcszáz főnyi hallgatóság volt jelen.

Az első magyarországi kamarazene társaság (Táborszky, Adler, Pfeiffer és Borzaga) 1827-ben a „Hét Választók" termében Beethoven-vonósnégyeseket adott elő. Minden héten előadásra került egy-egy Beethoven-mű. 1833-ban a C-dur Razumovski-kvartettet játszották, mely „különösen gyönyörködtetett". „A hallgatók — így jegyzi fel a Honművész — nemcsak alsóbbrendűek, hanem főrendű uraságok, kivált dámák közül ismét számosan jelentek meg".

A Nemzeti Kaszinó a Táborszky-vonósnégyes társaság közreműködésével 1834-ben hetenként „hangászati mulatságokat" rendszeresített, melyen a C-dur (op. 29) és az Esz-dur kvintett, az F-dur (op. 18), D-dur és a fugás C-dur vonósnégyest adták elő. 1835-ben a nagy szeptettet (op. 20) és a fuvós zongorkvintettet (op. 16).

Szervaczinszky Szaniszló vonósnégyestársasága, mely 1834 és 1835-ben Budán a „Fácán”-ban tartotta hangversenyeit, Beethoven C-dur kvintettjét és négy vonósnégyesét játszotta. Egyes szólisták hangversenyein gyakran adtak elő Beethoven-szimfóniákat és nyitányokat. Wagner József csellóművész hangversenyén 1829-ben a „Hét Választók” termében „Wellington győzelme” került előadásra. A „Prometheus” és a „Fidelio” nyitányt is többször játszották. 1828 husvét vasárnapján a budai országház termében Seemann József regenschori vezetésével „Krisztus az olajfák hegyén” című oratórium került előadásra.

Valószínű, hogy a mester szimfóniáit előbb is játszották, de mert ezekről nem találunk feljegyzéseket, csak azt tudjuk biztosan, hogy a „Hangász Egyesület” 1834-ben az V-ik, 1835-ben a III-ik, 1836-ban a VII-ik, 1838-ban a VI-ik és 1839-ben a IV-ik szimfóniát mutatta be. Az egyesület a „Tenger csendje” című karművet és az „Athén romjai” kórusait is előadta.

A pesti Városi (német) Színházban 1830-ban ismét előadják a *Fidelio*-t, mellyel Schröder-Devrient asszony 1835-ben győzedelmes sikert aratott. A Nemzeti Színházban Erkel Ferenc 1839 december 27-én Schödelnéval a

címszerepben kitűnő előadásban szólaltatta meg a *Fidelio* halhatatlan partitúráját.

A pozsonyi egyházi zeneegyesület Szent Cecilia ünnepén 1835-ben előadta a „Missa solemnis”-t. A misék miséjének ez volt Európában a második teljes előadása, melyet a pozsonyi koronázó templomban 1844, 1846, 1857, 1862 és 1863-ban megismételtek, mindannyiszor Kumlik József regenschori vezetése alatt. Székesfehérvárott 1838-ban „Krisztus az olajfák hegyén” című oratórium került előadásra. Ugyanebben az évben Nagyszébenben a „Wellington győzelme”. Kolozsvárott a Muzsikai Konzervatórium 1837-ben a IV-ik szimfóniából előadott egy tételt és Kassán ugyanebben az évben a C-dur szimfónia és az „Egmont” nyitány került előadásra.

A legnagyobb zeneköltő születésének száz éves fordulóját 1870-ben három napig tartó ünnepléssel ültük meg. A jubileum országos ünneppé nőtt, melynek vezetésére Liszt Ferencet hazahívták. Nagy hangverseny volt a Vigadóban, ahol a Nemzeti Színház ének- és zenekarával, a Pesti Zenede növendékeivel s a Budai Dalárdával előadták a IX. szimfóniát és Lisztnek erre az alkalomra írott Beehoven-kantátá-ját. A hegedűversenyt Reményi Ede játszotta. Méltó ünnepségek keretében ültük meg 1920-ban Beethoven születésének százötvenedik évfordulóját is.

Ezekből a szórványos adatokból látszik, hogy Pest-Buda s az ország néhány városa milyen korán megismerkedett Beethoven művészetével. 1840-ig úgyszólván minden nagyobb műve előadásra került. Beethoven-kultuszunknak nemcsak jelene, hanem ime, multja is van.

*

Három nevezetes Beethoven-ereklyéről kell még szólnunk.

Az egyik a mester hajfürtje, melyet Szauter Antal költő vágott le a nagy halott fejéről a halottasházban. A hajfürt a Pécsi Dalárda tulajdona, melyet a pécsi városi múzeum VI. számú termében egy medaillonban őriznek. Az igen becses ereklye okmányilag igazolt Beethoven-hajfürt. Hölzl Ferenc pécsi székes-egyházi karnagy ajándékozta 1870-ben a dalárdának. Hölzl Ferenc rövid ideig tanítványa volt a mesternek s rajongó híve mindhaláláig. Szauter, dr. Schmidt Ágoston, a bécsi Männergesang Verein későbbi elnöke és Hölzl igen jó barát volt. Szauter a hajfürtöt megőrzésre a fiatal Hölzl Seraf Ferencnek adta át. Hölzl csaknem titokban őrizte a nagybecsű Beethoven-emléket. Öreg korában vált meg tőle, mikor odaajándékozta szeretett dalárdájának. Hölzl magyar ember volt; Malaczkán, Pozsony vármegyében született (1808--1884). Jelentős zeneköltő, kiváló egyházi zene-

szerző volt. Negyvenegy évig vezette Fécs zenéi életét.

*

Nemzeti Múzeumunk Beethoven-kéziratot őriz. Az „István király” nyitányának nagybőgő szólamából egy oldalt, melyen a másoló kéziratát (egy hangot) a nagymester sajátkezűleg javított ki.

*

Még két érdekes Beethoven- emlék van Magyarországon: két zongora. Az egyik a gróf Brunsvik-család martonvásári kastélyából került József királyi hercegek tulajdonába, melyen Beethoven sokat játszott s amelyet a mester százötvenedik születési évfordulóján a királyi hercegi család a Zeneművészeti Főiskolának adományozott. Van ezenkívül Budapesten még egy Beethoven-zongora. Ezt a zongorát (mely egyike a legelső angol mechanikával készült zongoráknak) 1818-ban Broadwood londoni zongoragyáros küldte tisztelete és elragadtatása jeléül ajándékba Beethovennek. Ez a zongora jóval Beethoven halála után Liszt Ferencé lett, aki annak idején, mikor Budapesten lakást tartott, magával hozta. Liszt hagyatékából került a Nemzeti Múzeumba a két nagy zenészt is szolgáló zongora, mely ma a Nemzeti Múzeum régiségtárában van.

JEGYZETEK

1) A 18. század közepén és második felében Mannheimben működő zenészeket, szerzőket, karmestereket, zenekari tagokat gyűjtőnéven „mannheimi iskolá”-nak imeri a zenetörténet. Szimfóniákat, szonátákat, koncerteket, kamarazenét, egyházi és színpadi zenét írtak, tanítványokat neveltek stb. Legnagyobb mester közöttük Stamitz János (1717—1757) volt s érdemeiből a legismertebb nevű Richter Ferenc Xavér, Filtz, Holzbauer, Cannabich stb. Sok újítás fűződik a mannheimiakhoz, így a modern hangszeres stílus megteremtése is.

2) Lully Jean Baptiste (1632—1687), olasz születésű francia zeneszerző, a francia nemzeti opera megteremtője. Műveit a modern hangszerelés első termékeinek tartják.

3) Rameau János Fülöp (1683—1764), francia zeneszerző, az összhangtan megalapítója. Vagy 22 operát, zongoradarabokat s számos zeneelméleti dolgozatot írt, melyek zenetörténeti jelentőségűek.

4) Ezt a házat — régi állapotát kegyeletesen megőrizve — 1889-ben Beethoven-múzeumnak rendezték be.

5) Vogler György József apát (1749—1814), kiváló orgonaművész, zongoraművész, teoretikus

és zeneszerző volt. Dannheimban, Stockholmban és Marmstadtban zeneiskolát alapított.

⁶⁾ Dressler Ernő Kristóf kasseli udvari karmester és énekes.

⁷⁾ Magyar vonatkozásokról lásd e könyv külön fejezetét.

⁸⁾ Hummel Nep. János zeneszerző és kiváló zongoraművész 1778-ban Pozsonyban született s 1837-ben Weimárban halt meg. Esterházy herceg zenekara élén Haydn utóda, majd Stuttgartban és Weimárban karmester. Európában nagysikerű hangversenykörútakat tett. Operákat, baletteket, miséket, kamarazeneműveket és zongoradarabokat írt. Műveinek száma 127. Kiadott egy hatalmas zongoraiskolát is. Beethovennek nagy tisztelője és barátja volt.

⁹⁾ Romain Rolland: „Beethoven élete”.

¹⁰⁾ Spohr Lajos (1784—1859) német zeneszerző és nagy hegedűművész. Műveinek száma körülbelül 150. Operákat, oratóriumokat, vonós-négyeseket és hegedűversenyeket írt.

¹¹⁾ Diminuendo a zenemű egyes részeinél használt hangerősségre vonatkozó utasítás, mely azt jelenti: fogyó erővel.

¹²⁾ Meyerbeer Jakab, eredeti nevén Jacob Liebmann Beer (1791—1864), híres német operaszerző, a Hugonották, Ördög Róbert, Észak csillaga, Dinorah, A próféta stb. operák nagynevű komponistája.

¹³⁾ Mayseder József (1789—1863) osztrák hegedűművész és kiváló zenetanár. Bécsben élt. Hegedűdarabjait ma is becsülik.

¹⁴⁾ Schuppanzigh Ignác (1776—1830), korának kiváló hegedűművésze volt. Bécsben született és ott is élt. Lichnovszkyék és Rasumowskyék állandó kvartettjének primáriusa volt. Beethoven igen kedvelte. Sokat évődött vele.

¹⁵⁾ Ennek az unokaöccsnek az unokája volt a Beethoven-név utolsó viselője, aki Bécs egyik katonai kórházában mint osztrák gyalogos, most, 1918-ban halt meg.

¹⁶⁾ Böhm József kiváló hegedűművész és tanár. Pesten, 1795-ben született s Bécsben, 1876-ban halt meg. A bécsi udvari zenekar első hegedűse és a konzervatórium neves tanára volt. Ernstnek, Joachimnak, Hausernek, Singernek, Hellmesbergernek s számos világnagyságnak ő volt a hegedűmestere. Mint szerző is jelentős volt.

¹⁷⁾ David Nándor német hegedűművész és tanár (1810—1873). Nagysikerű művészi körutjairól is híres. A lipcei konzervatóriumnak elsőrendű hegedűpedagógusa volt.

¹⁸⁾ Czerny Károly német zeneszerző (1791—1857). Bécsben élt. Híres zongoraművész volt. Beethovennek egyik legkedvesebb tanítványa. Később ő is neves pedagógussá lett. Liszt és Thalberg is tanítványai sorából kerültek ki. Ezernél is több műve jelent meg. Zongorapedagógiai művei maradandók.

¹⁹⁾ Grillparzer Ferenc, német költő. Bécsben született (1791—1872) s ott is halt meg. A német dráma nagy mesterei közé tartozik. Beethovennek rajongója és jó ismerőse volt.

20) Ezt a *Miserere*-t Beethoven Linzben, 1812-ben írta, mikor gyógyszerész testvéröccsének látogatásakor ott időzött. A székesegyházi karnagy akkoriban megkérte a mestert, hogy halottak napjára komponáljon négy puzonra egy misererét. Ezt írták át temetése alkalmából vegyeskarra.

21) Cherubini Luigi Maria Zenobio Carlo Salvatore olasz zeneszerző. Firenzében, 1760-ban született s Párisban, 1842-ben halt meg. Eleinte az egyházi zenét művelte, de csakhamar az operáírássra tért át. Számos jelentős operát írt. Ezekkel vált híressé. Beethoven kiváló drámai zeneszerzőnek tartotta őt.

22) Thun grófné.

23) Beethovenről kortársai közül többen írtak visszaemlékezést. Ezeket az adatokat az utókor sokáig mind megbízhatóknak vette, holott többször felületeseknek bizonyultak. Erre az óriási irodalomra nem terjeszkedhetünk ki, csak jelezzük, hogy a legmegbízhatóbb aadatok Schindler, Ries Ferdinánd, Wegeler dr., Breuning István, Czerny, Moscheles és Schmidt dr. feljegyzéseiben találhatók. Mindezek közül legbecsesebbek a Schindler Antal (1796—1864) adatai, aki Beethovennek utolsó éveiben legjobb barátja volt. Tíz évig lakott vele egy házban. Hegedűművész és karmester Bécsben, majd pedig Münsterben és Aachenben templomi karnagy.

24) Heiligenstadt Bécsnek egyik külvárosa. Beethoven több ízben lakott benne.

25) Schmidt, orvostanár, Beethovent fülbaja

ellen huzamosan kezelte. A mesterrel ntolsó években állandó baráti viszonyban állott.

²⁶⁾ Óh, én boldogtalan...

²⁷⁾ „Euryanthe”, Webernek egyik leghíresebb operája, Bécsben, 1823-ban mutatták be.

²⁸⁾ A Schubert-dalok címei.

²⁹⁾ Ries Ferdinánd (1784—1838), Beethovennek éveken át kedvelt tanítványa volt. Zongoraművész, majd karmester.

³⁰⁾ A szimfónia görög szó, összhangzást jelent. Ebben az értelemben — néha pedig általánosságban „zene” vagy „dallam” helyett — használja az ó- és középkor a 16. századig, melytől kezdve minden többszólamú zenét szimfóniának neveznek, míg a 18. században csak a színpadi hangszeres zenét hívják így. Például az operák kezdete előtt eljátszott zenekari számokat, nyitányokat. A zenekari stílus fejlődésével alakul ki mindjobban a szimfónia formája, egyes tételekre bomlik az azelőtt egylélegzetű mű s ezzel előállott a mai szimfónia nyers alakja. A szimfónia szerkezetileg ma a szonátával teljesen azonos. Külsőleg abban különbözik tőle, hogy míg a szonátát egyes hangszerekre írják, addig a szimfónia zenekarra szerzett mű. A szimfónia a legmagasabbrendű zenei műforma. Az ember életének ábrázolása, az ember hangulatai, vágyai, fájdalmai, örömei beleférhetnek egy-egy dalba, elégiába, balladába, egy-egy táncformába, áriába, szonatinába, vagy szonátába, — de az emberiség életének zenei ábrázolására a szimfónia hivatott. Az emberiség küzdelmei,

vágái, fájdalmai, örömei a szimfónia zenei óceánjában tükröződnek.

³¹⁾ Scherzo = enyelgő, játszi, tréfálkozó zenedarab.

³²⁾ Romain Rolland: „Beethoven élete“.

³³⁾ Szonáta. A zeneműveknek általában olyan szerves, eleven, erős, belső szerkezetük van, mint pl. az írásműveknek. A belső szerkezet zenei alapgondolatokból, úgynevezett témákból, ezeknek mikénti alkalmazásából, kidolgozásából, elrendezéséből áll. Ebből a szempontból három zenei formát különböztetünk meg: a dal-, rondó- és szonáta-formát. Ez a hármás megkülönböztetés a zeneműveknek rendszerint nem az egészére, hanem egy-egy részére, úgynevezett tételére vonatkozik. Nincs azonban olyan zenedarab, amelyiknek egyes részei a hármás tagozás valamelyikébe bele ne esnének. A szonáta nevet, mint általános megjelölést, eredetileg hangszeres darabokra használták (sonata = hangzó zenedarab), szemben az énekekre szánt zeneművel. Ma a szonáta alatt olyan zeneművet értünk, melyet egy vagy több (de csekély számú) hangszerre írtak s amelynek megszabott formája van. Kik állapították meg ezt a formát? A nagy klasszikusok. Milyen ez a forma? Három vagy négy különálló főrészből, úgynevezett tételből áll. Legalább az egyik tétel szonáta-szerkezetre épül. Ennek a szerkezetnek jellemzője, hogy a zenei alapgondolatok, a témák nemcsak felvonulnak és ismétlődnek benne, hanem meg is mérkőznek egymással. Az egyik téma erőteljesebb, keményebb, a

másik lágyabb, énekszerűbb. A szonátának mint zenedarabnak első tétele rendszerint élénk menetű (*allegro*); a második renesen lassú (*adagio* vagy *andante*); a harmadik gyorsabb (*menuet* vagy *scherzo*) s az előbbi lassú tétel komoly hangulata után derűt áraszt. Haydn, Mozart idejében a menuet, Beethoven óta inkább a scherzo szerepel; a negyedik tételt rendszerint finálnak mondjuk. A szonáta-tételnek belső szerkezete: 1. expozíció, 2. feldolgozás, keresztülvitel, vagy elemzés, 3. ismétlés, vagy viisszatérés. Ezt az elrendezést nevezzük szigorúan szonáta-formának. Az expozícióban vonulnak fel a zenei gondolatok és ezek közül a legmarkánsabb a főtéma, melyet az úgynevezett átvezető rész kapcsol össze a meglehetősen egyenrangú, de rendszerint ellentétes hangulatú melléktémával. A feldolgozás vagy elemzés abból áll, hogy a két téma közül az egyiket vagy másikat, gyakran mindkettőt elemeire, szilánkjaira bontjuk. A téma az, amit zeneileg analizálni, elemeire kell bontani. A zeneszerző nemcsak az egész zenei gondolattal, hanem ennek töredékeivel is dolgozhat, esetleg egyes kiragadott gondolatszilánkokat rak fel egymás mellé és foglal egységes formába, amivel új zenei szépségeket varázsol elő. Az elemzésben a zeneszerző fantáziája a legszabadabban csaponghat s invenciója tündökölhet. Látnivaló, hogy a szonátának négy tétele egymástól tartalomban, hangulatban és alakban különbözik, helyet adva a dal- és rondo-szerkezetnek is. Három, sőt két tételes szonáta is van, de a mintaalak a

négy tétéles. A kisebb terjedelmű szonátát „szonátiná”-nak (szonátácska) mondjuk. A szonátákat rendszerint hangnemükről nevezik el. Szonátaformában írják természetesen a tulajdonképpeni szonátákat, azután a kamarazeneműveket, a versenyműveket, szimfóniákat, részben a szimfóniai költeményeket, nyitányokat s néha az áriákat is. A szonáta története tulajdonképpen a zenetörténet klasszikus korának is története. A szonáta elnevezéssel legelőször a 16. században az orgonairodalom régi emlékei közt találkozunk. De nem az orgona, hanem a hegedű volt a tulajdonképpeni bölcsője. Corelli, a hegedű első nagymestere, már négy részre bővíti ki szonátáját, de csak akkor fejlődik rohamos menetben, mikor a hegedűről átvitték a zongorára (Scarlatti Domenico). Bach Fülöp Emanuel szonátái már csaknem a kialakult, kész szonátaformák. Haydn kezén kiszélesedik a műfaj, de hangulatát Mozart mélyítette és nemesítette meg, különösen azzal, hogy a lassú tételbe komoly, emberi indulatokat és rendkívül nemes dallamokat vitt. A szonátának végső, felülmúlhatatlan tökéletességét Beethoven adta meg.

³⁴⁾ Molnár Géza dr., „Általános zenetörténet”, II. köt., 189. oldal.

³⁵⁾ *Concerto grosso* olyan tisztán hangszeres versenymű, melyben kevés számú (két-három) szóló-hangszer áll szemben, versenyezve a nagy zenekarral.

³⁶⁾ *Kamarazene*. Ma kamarazene alatt kevés számú hangszerre gondolt, tehát kis hangtömegű,

szigorú stílusban tartott, tömören és formásan kifejezett, minden olcsó hatástól mentes muzsikát értünk. Régen kamarazene alatt a szobában (per camera) házilag előadott zenét értették, szemben a templomi (per chiesa) és a színházi zenével. Innen származik tehát a neve s fő jellemzője, hogy elsősorban: *házizene*. A hangszerek és az énekesek tömege szerint kétféle zenéről beszélhetünk: kamarazenéről és hangversenyzenéről. A kamarazene kisebb helyiségre és kevesebb előadóra számít, szemben a hangversenyzenével, mely a nagy énekkart és zenekart is felöleli. Kamarazenének nevezték összefoglaló névvel már régen is a kizárólag hangszereken előadott duókat, triókat, kvartetteket, kvintetteket és általában a vonósokra vagy fúvóshangszerek kisebb csoportjára írott zeneműveket. (De azért pl. egy *zongora-trió* is kamarazene.) Most is kamarazenének nevezzük mindezeket, de elnevezésüktől eltérően, ma ezeket is rendszerint hangversenytermekben halljuk. 1831-ben, Németországban már utazó vonósnégyes-társaság alakult és ezzel a kamarazene, minden muzsikák legmeghittebbje, idegen levegőbe, a hangversenytermék nagy nyilvánossága elé került.

A házizenét mostanában nem művelik, pedig a 17. és 18. század zenéjének nagyobb fele inkább házizene volt. Ma mindent kivisznek a hangversenypódiumra s így a kamarazene is jórészt elvesztette azt a kedves, bensőséges jellegét, amiről elnevezték. A régi, az igazi kamarazene, a német „Hausmusik” és a franciák „music de

chambre"-ja tulajdonképpen megszűnt. Elmúlt az a szép idő, amikor a hivatásos és nemhivatásos zenészek nem voltak ellenségek, hanem lelkes jóbarátok, kik összefogtak, hogy az egyik gyakorlati készségével, tudásával, a másik talán kiválóbb szépérzékénél fogva minél szebb és tökéletesebb muzsikálásban egyesüljenek. A mai ragyogó hangversenytermekben a kamarazene megtagadta önmagát, mert felcserélte az otthon kedves csendjét a pódium zajos sikereivel, a szoba bizalmas levegőjét a nagy koncerttermek izgató világával, a lelkes baráti kört a szeszélyes közönséggel. A mai kamarazene tehát csak a nevét tartotta meg s mikor most kamarazeneről beszélünk, zenetörténeti tudásunkat is elő kell vinnünk, hogy tulajdonképpen régibb kamarazene-e az a vonósnegyes, amit hallunk, vagy pedig csak a neve az (mert hiszen ugyanolyan és ugyanannyi hangszerezen játsszák), de a lelke, a karaktere megváltozott idők szellemével telített hangversenymuzsika.

A zenei műfajok és műformák kialakulása s történelmi fejlődése meglehetősen zavaros. Így a kamarazene eredetét is homály borítja. Mint minden hangszeres zenének, a kamarazének is az énekes muzsika volt szülőanyja és a tulajdonképeni zenekari muzsika kialakulásáig a kamarazene története azonos a hangszeres zene történetével. Amint azonban az egyes hangszerek tökéletesedtek, mindegyiknek külön határozott stílusa fejlődött ki. Könnyű megérteni, úgy-e, hogy a zongorastílus más, mint a

vonósok stílusa. A hangszerek természetében rejlik ez a különbség, mert az egyiket ütjük (cimbalom, zongora), a másikat fújjuk (trombiták), a harmadikat vonóval húzzuk (hegedű stb.). Ezek nem adhatnak egyféle természetű hangot, ami pedig a tökéletes kamarazeneben elengedhetetlen. A zenetörténelem szerint a zongorastílusnak megalapítója az olasz Scarlatti, a hegedűstílusé pedig Corelli volt. Az utóbbit tartják a kamarazene megteremtőjének is. Ez a stílus azonban szentesített formáit a klasszikusoktól (Haydn, Mozart, Beethoven) kapta.

Ha a klasszikus kamarazeneműveket vizsgáljuk, jobban megismerjük a kamarazene stílus természetét és lényegét. A kamarazene minden muzsika legelőkelőbbje és legkultúráltabbja. A szó nem köti, az egyes hangszerek szabadon szárnyalhatnak és teljesen kimeríthetik lényegüket. A kamarazene azonban nem ismeri a hangszereknek sem pusztán kíséretre való szorítkozását, sem irígy, művészkedő előtérbe kívánczóságát. Valósággal az egyenlőjogúak legideálisabb köztársasága a kamarazene. A vonósnégyes pedig, — mely két hegedűből, brácsából (viola) és gordonkából (cello) áll, maga a színtiszta, igazi muzsika. A kamarazene önmagáért, a zenélés fenségéért és magasztosságáért termett. Nem szabad mögötte keresni semmiféle irodalmi, festészeti vagy más rokonművészeti vonatkozást. A vonósnégyes: a hangszerek játszókedvén épült nemes palota. Minden salaktól s érdektől ment, gyönyörű hangzás. Választékos, fordulatos, elmélyedő, finom

részletmunkával átitatott s a zenei gondolatok szövögetésében mesteri hímzésű selyemdarab. Selejtes, köznapi szólam vagy melódia nem állhat meg benne s a ritmikai és dinamikai (hangerősség) finomságoknak kimeríthetetlen forrása. A klasszikus kamarazeneműveket elsősorban a formatökély jellemzi. A klasszikusok szonátaformája a legtisztább kamarazene-forma. Ez pedig csaknem mindig négy részből, úgynevezett tételből áll. Az egyes tételekben és minden kamarazeneben általában gazdag zenei életet találunk. Ízlésség, szabadosság és lendület: elengedhetetlen feltétel.

Megemlítjük még, hogy a kamarazeneművek előadása egészen más természetű, mint egyéb zeneműveké. Az egyénieskedést, a különcködést, valamelyik hangszer túlságos kimagasodását: nem tűri. A vonósnégyes négy emberének mintha egy gondolata, egy szíve, egy lelke volna. Olyannak kell lenni az előadásnak, mintha négy nagyon és egyformán okos ember beszélgetne. A fő: a tökéletes összjáték. Zenei megértésnek, művészi öntudatnak, stílérzéknek, kamarazenei gondolkozásnak, valamint finom kidolgozásnak, nemes átszellemülésnek és költői felfogásnak kell az előadásban érvényesülnie.

³⁷⁾ E fejezetben felsorolt adatok nagy része dr. Isoz Kálmán érdemes kutatásainak eredménye.

BEETHOVEN MŰVEI*

Opusz-számmal ellátott szerzemények:

		Megjelenési éve
Op.	1. 3 trió zongorára-hegedűre és gordonkára: Esz-dur, G-dur, c-moll	1795
Op.	2. 3 zongoraszonáta: f-moll, A-dur, C-dur	1796
Op.	3. Trió hegedűre-brácsára és gordonkára: Esz-dur	1797
Op.	4. Kvintett két hegedűre, két brácsára és gordonkára: Esz-dur	1797
Op.	5. 2 gordonkaszonáta: F-dur, g-moll	1797
Op.	6. Szonáta zongorára. négy kézre: D-dur	1797
Op.	7. Zongoraszonáta: Esz-dur	1797
Op.	8. Szerenád hegedűre-brácsára és gordonkára: D-dur	1797
Op.	9. 3 trió hegedűre-brácsára és gordonkára: G-dur, D-dur, c-moll	1798
Op.	10. 3 zongoraszonáta: c-moll, F-dur, D-dur	1798
Op.	11. Trió zongorára-klarinétra (vagy hegedűre) és gordonkára: B-dur	1798
Op.	12. 3 szonáta hegedűre és zongorára: D-dur, A-dur, Esz-dur	1799
Op.	13. Zongoraszonáta (Pathétique): c-moll	1799
Op.	14. 2 zongoraszonáta: E-dur, G-dur	1799
Op.	15. I. Zongoraverseny zenekarral: C-dur	1801

* A Breitkopf-Härtel-féle zeneműkiadó cég összeállítása szerint.

Op. 16.	Kvintett zongorára-oboára-klarinétra-kürtre és fagótra: Esz-dur	1801
Op. 17.	Szonáta zongorára és kürtre: F-dur	1801
Op. 18.	6 vonós négyes: F-dur, G-dur, c-moll, A-dur, B-dur	1801
Op. 19.	II. Zongoraverseny zenekarral: B-dur	1801
Op. 20.	Szeptett vonós és fúvós hangszerekre: Esz-dur	1801
Op. 21.	I. Szimfónia: C-dur	1801
Op. 22.	Zongoraszonáta: B-dur	1802
Op. 23.	Szonáta hegedűre és zongorára: a-moll	1801
Op. 24.	Szonáta hegedűre és zongorára: F-dur	1802
Op. 25.	Szerenád fuvolára-hegedűre és brácsára: D-dur	1802
Op. 26.	Zongoraszonáta: Asz-dur	1802
Op. 27.	2 zongoraszonáta: Esz-dur, cisz-moll	1802
Op. 28.	Zongoraszonáta: D-dur (Pastorale)	1802
Op. 29.	Kvintett két hegedűre, két brácsára és gordonkára: C-dur	1802
Op. 30.	3 zongoraszonáta: a-moll, c-moll, G-dur	—
Op. 31.	2 zongoraszonáta: G-dur, d-moll	1803
Op. 32.	„A reményhez”, énekhangra zongorával: Esz-dur	1805
Op. 33.	7 bagatell zongorára	—
Op. 34.	6 eredeti témára írott variáció zongorára: F-dur	—
Op. 35.	Variáció fugával (Prometheus) zongorára: F-dur	—
Op. 36.	II. Szimfónia: D-dur	1804
Op. 37.	III. zongoraverseny zenekarral: c-moll	

Op. 38.	Trió zongorára, klarinétra vagy hegedűre és gordonkára: Esz-dur	—
Op. 39.	2 preludium az összes dur-hangnemben zongorára vagy orgonára	1803
Op. 40.	Románc hegedűre zenekarral: G-dur	—
Op. 41.	Szerenád zongorára, fuvolára vagy hegedűre: D-dur	—
Op. 42.	„Notturmo” zongorára és brácsára: D-dur	—
Op. 43.	„Prometheus” (balett)	1801
Op. 44.	14 variáció zongorára, hegedűre és gordonkára: Esz-dur	—
Op. 45.	3 induló zongorára négy kézre: C-dur, Esz-dur, D-dur	1804
Op. 46.	„Adelaide” dal énekhangra, zongorával: B-dur	—
Op. 47.	Szonáta (Kreutzer) hegedűre és zongorára: A-dur	—
Op. 48.	6 dal énekhangra zongorával (Gellert verseire)	1803
Op. 49.	2 könnyű zongoraszonáta: g-moll, G-dur	1805
Op. 50.	Románc hegedűre zenekarral: F-dur	1805
Op. 51.	2 rondó zongorára: C-dur, G-dur	1802
Op. 52.	8 dal énekhangra zongorával	1805
Op. 53.	Zongoraszonáta: C-dur (Waldstein)	1805
Op. 54.	Zongoraszonáta: F-dur	1806
Op. 55.	III. Szimfónia (Eroica): Esz-dur	1806
Op. 56.	Versenymű zongorára, hegedűre és gordonkára zenekarral (Trippelkonzert): C-dur	1807
Op. 57.	Zongoraszonáta (Appassionata): f-moll	1807
Op. 58.	IV. zongoraverseny zenekarral: G-dur	1808

Op. 59.	3 vonósnégyes: F-dur, e-moll, C-dur	1808
Op. 60.	IV. Szimfónia: B-dur	1809
Op. 61.	Hegedűverseny zenekarral: D-dur	—
Op. 62.	Coriolán-nyitány zenekarral: c-moll	—
Op. 63.	Zongoratrió (lásd op. 4.)	—
Op. 64.	Szonáta gordonkára és zongorára (lásd op. 3.)	—
Op. 65.	„Ah perfido” jelenet és ária szoprán hangra, zenekarral	—
Op. 66.	12 variáció gordonkára és zongorára „Ein Mädchen oder Weibchen”-re	1798
Op. 67.	V. Szimfónia: c-moll	1809
Op. 68.	VI. Szimfónia (Pastorale): F-dur	1809
Op. 69.	Szonáta gordonkára és zongorára: A-dur	1809
Op. 70.	2 trió zongorára, hegedűre és gordonkára: D-dur, Esz-dur	—
Op. 71.	Szextett 2 klarinét, 2 kürtre és 2 fagóra: Esz-dur	1810
Op. 72.	„Fidelio” opera két felvonásban	1810
Op. 73.	V. Zongoraverseny: Esz-dur	—
Op. 74.	Vonósnégyes: Esz-dur	—
Op. 75.	6 dal énekhangra zongorával (Goethe szövegére):	1810
Op. 76.	Variációk zongorára: D-dur	—
Op. 77.	Fantázia zongorára: g-moll	—
Op. 78.	Zongoraszonáta: Fisz-dur	1810
Op. 79.	Zongoraszonáta: G-dur	1810
Op. 80.	Fantázia zongorára, énekkarral, zenekarral: c-moll	—
Op. 81.	a) Zongoraszonáta (Les adieux): Esz-dur	—
Op. 81.	b) Szextett 2 hegedűre, brácsára, gordonkára és 2 kürtre; Esz-dur	1819

Op. 82.	4 arietta és duett énekre zongorával	1811
Op. 83.	3 dal (Goethe) énekhangra zongorával	1810
Op. 84.	Goethe „Egmont”-jához zene	—
Op. 85.	„Krisztus az olajfák hegyén” oratórium	1811
Op. 86.	C-dur mise 4 szólóhangra, énekkarra zenekarral	1812
Op. 87.	Trió 2 oboára és angolkürtre: C-dur	1806
Op. 88.	„Das Glück der Freundschaft” (Boldog barátság) énekhangra zongorával: A-dur	1803
Op. 89.	„Polonaise” zongorára: C-dur	—
Op. 90.	Zongoraszonáta: e-moll	1815
Op. 91.	„Wellingtons Sieg, oder die Schlacht bei Vittoria” (Wellington győzelme, vagy a Vittoria melletti ütközet) zenekarra	—
Op. 92.	VII. Szimfónia: A-dur	1814
Op. 93.	VIII. Szimfónia: F-dur	1816
Op. 94.	„A reményhez” énekhangra, zongorával: G-dur	1816
Op. 95.	Vonósnégyes: f-moll	—
Op. 96.	Szonáta brácsára és zongorára: G-dur	—
Op. 97.	Trió zongorára, brácsára és gordonkára: B-dur	1816
Op. 98.	„A távollevő kedveshez” dalciklus énekhangra zongorával	—
Op. 100.	„Merkenstein” dal két hangra zongorával: F-dur	1814
Op. 99.	„Der Mann von Wort” énekhangra zongorával: G-dur	1817
Op. 101.	Zongoraszonáta: A-dur	1817
Op. 102.	2 szonáta gordonkára és zongorára: C-dur, D-dur	—

Op. 103.	Oktett 2 oboára, 2 klarinétre, 2 kürtre és 2 fagotra: Esz-dur	—
Op. 104.	Kvintett 2 hegedűre, 2 brácsára és gordonkára: c-moll	—
Op. 105.	6 variált téma szóló zongorára, esetleg fuvalával, esetleg hegedűvel	1819
Op. 106.	Zongoraszónáta (Hammerklavir): B-dur	1819
Op. 107.	10 variált téma szóló zongorára, esetleg fuvalával, esetleg hegedűvel	1820
Op. 108.	25 skót dal 2 énekhangra, kis karra, zongorával, hegedűvel és gordonkával	—
Op. 109.	Zongoraszónáta: E-dur	1821
Op. 110.	Zongoraszónáta: Asz-dur	—
Op. 111.	Zongoraszónáta: c-moll	1823
Op. 112.	„Meeresstille und glückliche Fahrt von Goethe” vegyeskarra, zenekarral	—
Op. 113.	„Athén romjai” ünnepi játék	—
Op. 114.	Induló és kar „Athén romjai”-ból	—
Op. 115.	„Namensfeier” (Névünnep) nyitány zenekarra	—
Op. 116.	„Tremate” tercett szoprán, tenor és baritonra, zenekarral	—
Op. 117.	„István király” előjáték	—
Op. 118.	Elégikus ének négy énekhangra vonószenekarral	—
Op. 119.	11 új bagatell zongorára	—
Op. 120.	33 változat Diabelli C-dur keringőjére	1823
Op. 121.	a) „Ich bin der Schneider Kadu” változatok zongorára, hegedűre és gordonkára: G-dur	1824
Op. 121.	b) „Opferlied” (Áldozati dal) szopránra ének- és zenekarral	—

Op. 122.	„Bundeslied” (Goethe) 2 szóló énekre és háromszólamú karra, fúvós zenekarral	—
Op. 123.	Missa solemnis 4 szólóhangra, énekkarra és zenekarra: D-dur	1827
Op. 124.	Házavatás-nyitány zenekarra: C-dur	—
Op. 125.	IX. Szimfónia: d-moll	1826
Op. 126.	6 bagatell zongorára	—
Op. 127.	Vonósnégyes: Esz-dur	—
Op. 128.	„A csók” áriácska zongorával	—
Op. 129.	„Rondo a capriccio” zongorára: G-dur	1828
Op. 130.	Vonósnégyes: B-dur	—
Op. 131.	Vonósnégyes: cisz-moll	—
Op. 132.	Vonósnégyes: a-moll	—
Op. 133.	Nagy fuga (vonósnégyes): B-dur	—
Op. 134.	Nagy fuga négy kézre zongorára	—
Op. 135.	Vonósnégyes: F-dur	—
Op. 136.	„Der glorreiche Augenblick” (Di- csőséges pillanat) kantáta 4 szóló énekhangra, énekkarra és zene- karra	—
Op. 137.	Fuga (vonósnégyes): D-dur	—
Op. 138.	Leonora-nyitányok zenekarra	—

Opusz-szám nélküli szerzemények :

Ezek általában kisebb méretű — s ha szabad így mondani — kisebb értékű művei a mesternek. Ő maga ítélkezett róluk, mikor nem látta el opusz-számmal. Helyszűke miatt ezeket mind fel nem sorolhatjuk, csak jelezzük, hogy számos indulót írt katonazenekarra; menuettek, német, falusi és bécsi táncokat zenekarra; fúvóshangszerre néhány indulót és duót. Az opusz-szám nélküli zenekari művek közül külön ki kell emelnünk a Jénában, 1910-ben felfedezett egyik ifjúkori művét, a valószínűleg hiteles, úgynevezett Jénai-szimfóniát (C-dur). — Zongorára kísérettel rondókat, triókat, változatokat; orgonára egy kétszólamú fugát s mandolinra két szonatinát és egy andantet ismerünk tollából. Kantatákat, karénekeket és kánonokat is írt; egy vagy több énekhangra különféle népdalokat ír, skót, stb.) s énekre zongorával 89 dalt. Opusz-szám nélküli szerzeményei közül legismertebbek a zongorára két kézre írottak.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Bevezetés	5
Életrajz	9
Az ember	53
Műveinek jellemzése	82
Beethoven magyar vonatkozásai	121
<i>a)</i> Beethoven Budán	124
<i>b)</i> Beethoven és a gróf Brunsvik-család	129
<i>c)</i> Beethoven Kismartonban	152
<i>d)</i> Beethoven és a pesti Városi Színház	158
<i>e)</i> Magyar Beethoveniána	165
Jegyzetek	171
Műveinek felsorolása	183

BEETHOVEN ÉS A MAGYAROK

címmel eddig megjelent könyveim szellemében egy nagyobb arányú művet írtam, melyben a Beethoven-nel kapcsolatos *magyar* anyagot dolgoztam fel. Ez az anyag részben ismeretlen és nekünk magyaroknak igen becses. Könyvemet csak díszműnek tudom elképzelni, mert több, mint ötven kép és Beethoven-facsimile illusztrálja a szöveget. A művet magam adom ki, *könyvtári forgalomba nem kerül*. Megkérem tehát az érdeklődőket, jelezzék egy levelezőlapon foglalkozásuk és címük olvasható közlésével, hogy könyvemet megrendelik. Fizetni a mű leszállításakor kell. A kétszáz oldalas kötött díszmű ára 30 pengő lesz, de a július 1-ig nálam előre jelentkezőknek 25 pengő, mely öt havi részletben is fizethető. A könyv május közepén jelenik meg.

PAPP VIKTOR

Budapest IV, Kecskeméti ucca 9. sz.

